

הגדה של פסח מבוארת

עיקר מצוות ליל הסדר הוא מצוות "והגדת לבנך ביום ההוא",

כלומר לבאר את פשט דברי ההגדה, עד שנרגיש כאילו אנו יצאנו ממצרים.

ולא לחינם ראו וטרחו הראשונים לבאר את פשט דברי ההגדה, ומהם: הריטב"א, הרשב"ץ, האבודרהם, האו"ח, שבולי הלקט, ועוד.

לכן עמלנו וטרחנו לבאר את ההגדה על פי לשונם של רבותינו הראשונים, בלשון ברורה ופשוטה, כך שכל אחד יוכל להכין את פרוש ההגדה, וידע להסבירה למסובין בשעת ליל הסדר, ויהי רצון שנזכה לגאולה השלימה במהרה בימנו אמן.

מהדורת מתוקנת תשפ"ב

ניתן לקבלו במייל:

A0543371602@GMAIL.COM

סימן לסדר של פסח

טוב לומר קודם הקידוש - קדש, וקודם רחיצת הידים - ורחץ, וכן על זה הדרך, כי נרמזו בו סודות נפלאים.

קדש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא. מצה. מרור. כורף. שלחן עורף. צפון. ברך. הלל. נרצה.

קודם הסדר אומר: אתקינו סעודתא דמלכא עלאה, דא היא סעודתא דקדשא בריך הוא ושכינתה.

ויאמר (בית יעקב): רבונו של עולם, אתה יודע כי בשר אנחנו ולא בינת אדם לנו ואין אתנו יודע עד מה, לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שיעלה ויבוא ויראה וירצה לנחת רוח לפניך כל המצות הנעשים בלילה הזאת על ידינו, לתקן כל אשר פגמו בעולמות העליונים על ידי חטאתינו ועונותינו ופשענו, ולתקן כל הניצוצות שנפלו תוך הקלפות, ולגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות, ואל יעכב שום חטא ועון והרהור רע את מעשה המצות האלה. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצרך מחשבתנו זאת הפשוטה, עם פונת בניך ידידיך היודעים ומכונים כל שמותיך הקדושים והנוראים, וכל פונות וזווגי מדות העליונות הנעשים על ידי מצות האלה. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננה.

מצוות צריכות כוונה

כתב החידא (בצפרן שמיר) שלדעת רוב הפוסקים מצוות צריכות כוונה, וכמה מצוות מקיים האדם ואינו נותן אל לבו וכו' אשר על כן עמד ותקן תפלה כוללת בלילה הקדושה הזו, וזו תארה:

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה, בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו, ליחדא שם י'ה בוי"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל, הרי אנחנו מוכנים לקיים מצות הקדוש על כוס ראשון, ומצות לשותותו בהסבה, ומצות נטילת ידים לטבול ראשון, ומצות אכילת הכרפס ולטבול בחמץ (או במי מלח), ומצות בציעת המצה האמצעית לשתיים [כצורת דל"ת וי"ו], ומצות עשה להגיד שבחי המקום ברוך הוא בספור יציאת מצרים, ומצות ההגדה וברכת גאל ישראל על כוס שני, ומצות שתיתו בהסבה, ומצות נטילת ידים לסעודה, ומצות אכילת המוציא, ומצות עשה דאכילת המצה, ומצות אכילתו בהסבה, ומצות אכילת המרור ולטבול בחרסת, ומצות הכורף כהלל הזקן, ומצות אכילתו בהסבה, ומצות אכילת הסעודה לכבוד יום טוב, ומצות אכילת אפיקומן על השבע זכר לפסח, ומצות אכילתו בהסבה (ומצות הזמון אם הם שלשה), ומצות עשה של ברכת המזון, ומצוה לומר ברכת המזון על כוס שלישי, ומצות שתיתו בהסבה, ומצות גמר ההלל וכו' לעולם חסדו ונשמות על כוס הרביעי, ומצות שתית כוס רביעי בהסבה, ומצות ברכה אחרונה שעל היין, וכל המצות הפוללות בהם ונלוות עמהם. ואנחנו מוכנים בכל המצות האלה ובכל המצות שעשינו מעודנו ונלמד כל מי חיינו בעזרתך, וכל מחשבה ודבור ומעשה בכל דבר שבקדשה, הכל לעשות נחת רוח לפניך שלא על מנת לקבל פרס בשום צד, ואנחנו מוכנים לתקן שרש הברכות והלמוד במקום עליון, ואנחנו מוכנים לקשר נפשנו ולהדביקה אל שרשה להשלים אילו העליון ואדם העליון ולתקנו, ולחבר הדודים יחדו באהבה ואחוה, ולהביא כל אמות העולם תחת יד ה' שכינתא ותתאה, ולהביא כל אלהים אחרים תחת רשות שכינתא עלאה.

ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שאל יעכב שום חטא ועון והרהור ואשמה ורשע את ברכותינו ומצותינו ולמודנו. ויהיה הכל חשוב ומקבל ומרצה לפניך להעלות על ידיהם כל ברורי וניצוצי הקדשה אשר נתפזרו על ידינו בין הקלפות, "חיל בלע ויקאנו מבטנו יורישנו אל", ותצורפם עם שאר ברכות ומצות ולמוד בניך היודעים והמכונים כל הפונות הראויות לכוון, ומעכשו אנחנו מוכנים בכל לדעת רשב"י עליו השלום ורבי אלעזר בנו עליו השלום, ויותם בן עזיהו עליו השלום, הקדושים. והרי אנחנו סומכים עליהם בכל מכל כל. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי.

מוזיגין כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחיינו. וכל אחד ימוזג לחברו דהוי דרך חירות. הכוס צריכה להכיל מינימום שיעור של רביעית יין [86 סמ"ק]. ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו אם הוא מחזיק כמה רביעיות, לכן לא יקח כוס גדולה מידי שלא יצטרך לשתות הרבה.

טוב שקודם הקידוש יאמר בקשה זו (מלשון חכמים חא)

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה. בךחילו ורחימו. ורחימו וךחילו. לנחדא שם יו"ד ק"א בוא"ו ק"א. ביחודא שלים (יהוה) בשם כל ישראל. [ובשם כל-הנפשות. והרוחות והנשמות ומלבושיהם והקרובים להם. שמקללות אצילות בריאה יצירה עשיה. ומכל-פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה. דכל-פרצוף וספירה]. הנה אנכי מוכן ומזמן לקיים מצות עשה מן התורה של קידוש יום טוב של חג המצות. ולקיים מצות עשה דרבנן לקדש על היין. ולשתות כוס ראשון מארבע כוסות וכן שתקנו חכמים בליל חג המצות. כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו. לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. [ולקללות מיין נוקבין מבירורי אורות וכלים הראויים להתברר על ידי מצוה זו בלילה הזאת. ונעלו המיין נוקבין ממדרגה למדרגה עד רום המעלות. וימשכו אורות המוחין מרום המעלות. ממדרגה למדרגה כפי הסדר הראוי להמשך בלילה הזאת על ידי מצוה זו. ויהיו נעשים כל-הזווגים העליונים הראויים להיות בלילה הזאת בעולמות הקדושים: ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיעלה לפניך כאלו פונתי בכל הפגנות הראויות לכון בעלית המיין נוקבין. ובהמשכת אורות המוחין. ובהמשכת שפע כל-הזווגים הקדושים. ובכל-שמות הקדוש שראוי לכון במצוה זו בלילה הזאת. ויעלה לפניך כאלו פונתי בכל-הפגנות הראויות לכון בכוס ובחמשה אצבעות היד האוחזים בו. ובין שבתוכו ובמזיגתו במים]. ויעלה לפניך כאלו פונתי בכל-הפגנות הראויות לכון בברכת הקדוש מתחילה ועד סוף. וכאלו פונתי בכל-הפגנות הראויות לכון בשתייה של היין דכוס ראשון מארבע כוסות שתקנו חכמים בלילה הזאת. וכאלו פונתי בכל-הפגנות הראויות לכון במעשה. ודבור. וכונה. ומחשבה. ורעותא דלבא. ויתקנו כל-נפשות רוחות ונשמות חיות יחידות דכללות אצילות בריאה יצירה עשיה. וכל-פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה דכל-פרצוף וספירה. ויתחדו ארבע אותיות הוי"ה. שהם נפש רוח ונשמה חיה יחידה דכללות ופרטות אצילות בריאה יצירה עשיה. ביחודא שלים. אשר בהם יתפשט שפע אור אין סוף. ומשם ימשך שפע וברכה רבה בכל העולמות. לזכך נפשו רוחנו ונשמתנו שיהיו ראויים לעורר מיין נוקבין. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידנינו כוננה עלינו ומעשה ידנינו כוננהו:

כל אחד מבני הבית יקח כוסו בידו ויעמדו.

יקבל המקדש את הכוס בשתי ידיו משתי ידיו של אדם אחר, ויאחזנו רק ביד ימין, ויקדש, ויכוין להוציא את השומעים ידי חובת כוס ראשון, וגם הם יכוננו לצאת ידי חובה.

כשחל בשבת מתחיל:

[ויהי ערב ויהי בקר] יום הששי, ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מפל מלאכתו אשר עשה, ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות.

כשחל ביום חול מתחיל מכאן:

אלה מועדי יהוה מקראי קדש, אשר תקראו אתם במועדים, וידבר משה את מעדי יהוה אל בני ישראל.

סברי מרגן: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מפל עם ורוממנו מפל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו יהוה אלהינו באהבה [בשבת: שבתות למנוחה ו] מועדים לשמחה, חגים

וזמנים לששון, את יום [השבת הזה ואת יום] חג המצות הזה, זמן חרותנו [באֶהֱבָה] מקרא קדש, זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מפל העמים, [ושבת] ומועדי קדשך [באֶהֱבָה ובְרָצוֹן] בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יהוה, מקדש [השבת ו]ישראל והזמנים.

כשחל במוצאי שבת מוסיפים עוד שתי ברכות, קודם ברכת "שהחיינו".

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא מאורי האש.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחל, ובין אור לחשך, ובין ישראל לעמים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הקדשת, הבדלת והקדשת את עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יהוה, המבדיל בין קדש לקדש.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

וישנה היין בהסבה על צד שמאל, וישנה רביעית או לפחות רוב רביעית [45 גרם], אבל לא יברך אחריו ברכה אחרונה אפילו אם שנה רביעית (שו"ע תעג,ב). וראוי לזוהר שלא לשתות יין בין כוס ראשון לשני, כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה (שם).

✿ ורחץ

נוטל ידיו, כיוון שכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה, וכעת אנו מטבילים את הכרפס במי מלח או חומץ, ואין מברכין ברכת על נטילת ידים (שו"ע תעג,ג). וחלק מעדת תימן מברכים על נטילת זו, וכדעת הרמב"ם.

קודם שיטול ידיו טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחודא שם י"ה בוי"ה, ביחודא שלים בשם כל ישראל. [ובשם כליהנפשות. והרוחות והנשמות ומלבושיהם והקרובים להם. שמפללות אצילות בריאה יצירה עשיה. ומפלי פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה. דכל-פרצוף וספירה]. הריני מוכן ומזמן לקיים מצוה עשה דרבנו לחוץ ידי קודם טבול הכרפס במשקה. כאשר תקנו חכמים זכרונם לברכה בליל חג המצות. כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו. לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי | נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

✿ כרפס

יקח כרפס [סלרי] פחות מכזית [ויוצאים ידי חובה בכל סוג של ירק חי כגון: פטרוזליה, צנון].

וקודם שיברך טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחודא שם י"ה בוי"ה, ביחודא שלים (יהוה) בשם כל ישראל. [ובשם כליהנפשות. והרוחות והנשמות ומלבושיהם והקרובים להם. שמפללות אצילות בריאה יצירה עשיה. ומפלי פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה. דכל-פרצוף וספירה]. הריני מוכן לקיים מצוה עשה דרבנו, לאכול כרפס בלילה הזאת ולטבולו במשקה, כמו שתקנו חכמים זכרונם לברכה, כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו, לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שיעלה לפניך כאלו פונתי בכל הפונות הראויות לכון בברכה ובאכילה של הכרפס בלילה הזאת. והריני מוכן לפטור בברכה זו שאברך על הכרפס גם את אכילת המרור אשר אוכל בלילה הזאת. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

יקח כרפס פחות מכזית (ולדעת הרמב"ם לוקח כזית) ויטבילו במי מלח או בחומץ [ולא בחרוסת, כ"פ השו"ע

והמ"ב (תע"ג,ו) ולרמב"ם מטבל החרוסת] ויכוין לפטור בברכה זו גם אכילת מרור.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי האדמה. ויאכל בלא הסבה [ברכ"י סי תעג ס"ק יד ע"פ הסוד].

ויזהר להשאיר מהכרפס בקערה כדי שיהיה סדר הקערה שלם עד אכילת מצה ומרור.

יחץ

יחצה את המצה האמצעית לשנים, ויבצע חלק אחד גדול יותר מהשני. ויש נוהגים לבצוע החלק הגדול בצורת אות וא"ו, והחלק הקטן בצורת דלת [ואם המצה קשה יכוון כן במחשבתו]. והטעם שחוצהו כדי שיאמר עליה "הא לחמא עניא", כדרך העני לאכול פרוסה.

וקודם שיחצהו יאמר: **לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתָּהּ בְּדַחֲלֵינוּ וְרַחֲמֵינוּ וְדַחֲלֵינוּ, לְיַחְדָּא שְׁמֵי י"ה בְּנִי'ה בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.** [וּבְשֵׁם כָּל-הַנְּפֻשׁוֹת. וְהַרוּחֹת וְהַנְּשֻׁמוֹת וּמַלְבוּשֵׁיהֶם וְהַקְּרוּבִים לָהֶם. שְׁמִקְלָלוֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה. וּמִכָּל-פְּרָטֵי אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה. דְּכָל-פְּרָצוֹף וּסְפִירָה]. הַרִינִי מוֹכֵן לְקִיָּם בְּלִילָה הַזֹּאת שֶׁל חַג הַמִּצּוֹת. מִצּוֹת יַחַץ בְּצוֹרֵת ה'. בְּמִצָּה הַשְּׁנִיָּה הַרוּמְזָת לְבִינָה שֶׁהִיא בְּסוּד "ה". וְהַרִינִי מַחְבֵּר חֶלֶק הַדָּלָת הַרוּמְזָת לְמַלְכוּת, עִם הַמִּצָּה הַרְּאשׁוֹנָה הַעֲלִיוֹנָה הַרוּמְזָת לְחֻכְמָה הַנְּקִרָאת יו"ד, וְכִכְתוּב יְהוָה בְּחֻכְמָה יִסַּד אֲרָץ. וְהַרִינִי מַצְנִיעַ חֶלֶק הוּא"ו לְאַפִּיקוֹמֵן. וַיַּעֲלֶה לְפָנָיִךְ כְּאֵלוּ כּוֹנְנֵי בְּכָל-הַפְּנוּת הַרְּאיוֹת לְכוּן בְּמִצּוֹה זו. וַיְהִי נָעִם אֲדַנְּי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָהוּ:

את החצי הקטן יניחנה בין שתי המצות השלימות, ואת החצי הגדול המיועד לאפיקומן, נותנו תחת המפה זכר למשארותם צרותם בשמלותם על שכמם" (שמות יב, לד). ועוד שעל ידי כך יראו התינוקות וישאלו מפני מה אנו מטמינים את המצה ועדיין לא אכלנו. ויש שנהגו להחביאו כדי שישארו הילדים ערים.

יש נוהגים לאכול כאן ביצה ויברך שהכל, (ויש שנוהגים לאכול בתוך הסעודה) אך קודם שיאכלנה יאמר:

"זכר לקרבן חגיגה".

מגיד

מאימתי נכתבה ונסדרה ההגדה ומי סדר את נסח הברכות והתפלות?

בספר שואלין ודורשיך כתב שאחר יציאת בני ישראל ממצרים היו היוצאים מספרים לבניהם בעל פה את הנסים והנפלאות לקים את מצות והגדת לבנך. אחר כך באו אנשי כנסת הגדולה ותקנו את הברכות והתפלות ואספו את הדרשות מהחכמים בימי הבית השני. לאחר מכן באו התנאים והוסיפו עליהם דרשות שונות, ובתקופת האמוראים היתה ההגדה שלמה עד ברכת אשר גאלנו ולאחר מכן הוסיפו עליהם מאמרים ופיוטים.

ויאמר עם המסובים את ההגדה מתוך שמחה והתלהבות, וירבה לספר במדרשי חזל בנפלאות אשר עשה ה עם אבותינו, ויכוון לקיים בזה מצות עשה מן התורה, שנאמר והגדת לבנך. וגם הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, וצריך לתרגם להן את ההגדה בשפה המובנת להן.

וקדם שיתחיל יאמר בקשה זו (מלשון חכמים):

לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתָּהּ בְּדַחֲלֵינוּ וְרַחֲמֵינוּ וְדַחֲלֵינוּ, לְיַחְדָּא שְׁמֵי י"ה בְּנִי'ה בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, וּבְשֵׁם כָּל הַנְּפֻשׁוֹת וְהַרוּחֹת וְהַנְּשֻׁמוֹת וּמַלְבוּשֵׁיהֶם וְהַקְּרוּבִים לָהֶם, שְׁמִקְלָלוֹת

אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצִּירָה עֲשֵׂיהָ, וּמִכָּל פְּרָטֵי אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצִּירָה עֲשֵׂיהָ דְּכָל פְּרָצוֹף וּסְפִירָה, הִנֵּה אֲנֹכִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקַיֵּם מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֹּאת, שֶׁהִיא לַיִל חַג הַמִּצְוֹת כְּמוֹ שֶׁצִּוּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּתוֹרָתוֹ הַקְּדוּשָׁה "וְהִגַּדְתָּ לְבָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם", כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאֵנוּ, לְתַקֵּן שְׂרֵשׁ מִצְוָה זוֹ בְּמָקוֹם עָלְיוֹן.

וְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהִיָּה חֲשׂוּבָה וּמְקַבֶּלֶת וּמְרַצָּה לְפָנֶיךָ מִצְוָה זוֹ שֶׁל סִפּוּר יִצִּיאַתְנוּ מִמִּצְרַיִם בְּלִילָה הַזֹּאת. וְיַעֲלֶה לְפָנֶיךָ כְּאִלוֹ כּוֹנְנֵתִי בְּכָל הַפְּנוּתֵי הַרְאוּיוֹת לְכוֹן בְּמַעֲשֵׂה וְדַבּוּר וּמַחֲשָׁבָה וְרַעוּתָא דְלִבָּא, [וַיִּתְקַנּוּ כָּל נַפְשׁוֹת רוּחוֹת וּנְשָׁמוֹת חַיּוֹת וְחַיִּדוֹת שֶׁל כָּללוֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצִּירָה עֲשֵׂיהָ, וְשָׁל כָּל פְּרָטֵי אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצִּירָה עֲשֵׂיהָ, דְּכָל פְּרָצוֹף וּסְפִירָה, וַיִּתְחַדּוּ אַרְבַּע אוֹתֵיּוֹת הַיְהוּה שֶׁהֵם נֶפֶשׁ רוּחַ וּנְשָׁמָה חַיָּה וְחַיִּדָה דְּכָללוֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצִּירָה עֲשֵׂיהָ, בְּיַחְוָדָא שְׁלִים (יְהוּה) אֲשֶׁר בְּהֵם יִתְפַּשֵּׁט שִׁפְעַת אֹר אִין סוּף בְּרוּךְ הוּא, וּמִשָּׁם יִמְשָׁךְ שִׁפְעַת וּבִרְכָה בְּכָל הָעוֹלָמוֹת לְזַכֵּךְ נִפְשָׁנוּ רוּחָנוּ וּנְשָׁמָתָנוּ שִׁיקְיוֹ רְאוּיִים לְעוֹרֵר מִיּוֹן נּוֹקְבִין]. וְהִי נַעַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָהוּ.

יֵשׁ אוֹמְרִים קִדְּם הַהֲגָדָה אֶת מֵאֲמֵר הַיְהוּה הַקְּדוּשׁ [רַעֲיָא מְהִימְנָא, בְּפִרְשֵׁת בֵּא].

פְּקוּדָא בְּתֵר דָּא לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָא דִּיצִיאַת מִצְרַיִם, דְּאִיהוּ חַיּוּבָא עַל בַּר נִשׁ לְאִשְׁתַּעֲי בְּהַאי שְׁבַחָא לְעַלְמִין. וְהַכִּי אוֹקִימְנָא כָּל בַּר נִשׁ דְּאִשְׁתַּעֲי בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, וּבְהַהוּא סִפּוּר חֲדֵי בְּחֻדָּא, זְמִין אִיהוּ לְמַחְדֵי בְּשִׁכְנִיתָא לְעַלְמָא דְּאִתֵּי דְּהוּא חִידוּ מַפְּלָא. דְּהַאי אִיהוּ לְמַחְדֵי בְּמֵאֵרָה, קְדָשָׁא בְּרִידָה הוּא חֲדֵי בְּהַהוּא סִפּוּר, בַּה שְׁעֵתָא כְּנִישׁ קְדָשָׁא בְּרִידָה הוּא לְכָל פְּמִלְיָא דִּילָהּ, אֲמַר לוֹן: זִילוּ וּשְׁמַעוּ סִפּוּרָא דְּשִׁבְחָא דִּילֵי דְּקָא מִשְׁתַּעוּ בְּנֵי וְחֻדָּאן בְּפּוֹרְקָנָא, כְּדִין כְּלָהוּ מִתְּפַנְשִׁין וְאִתְּנוּ וּמִתְחַבְּרִין בְּהַדִּיהוּ דִּישְׂרָאֵל, וְשְׁמַעִין סִפּוּרָא דְּשִׁבְחָא דְּקָא חֻדָּאן בְּחֻדָּא דְּפּוֹרְקָנָא דְּמֵאֵרִיהוּן. כְּדִין אִתְּנוּ וְאוּדָאן לֵה לְקְדָשָׁא בְּרִידָה הוּא עַל כָּל אִינוּן נִסִּין וּגְבוּרָן, וְאוּדָאן לֵה עַל עֲמָא קְדִישָׁא דְּאִית לֵה בְּאַרְעָא, דְּחֻדָּאן בְּחֻדָּא דְּפּוֹרְקָנָא דְּמֵאֵרִיהוּן, כְּדִין אִתּוּסְף לֵה חִילָא וּגְבוּרְתָא לְעַלָּא. וַיִּשְׂרָאֵל בְּהַהוּא סִפּוּרָא יְהִי חִילָא לְמֵאֵרִיהוּן, כְּמִלְכָּא דְּאִתּוּסְף לֵה חִילָא וּגְבוּרְתָא כַּד מִשְׁבַּחִין גְּבוּרְתָּהּ וְאוּדָאן לֵה, וְכָלְהוּ דְּחַלִּין מִקְמָה וְאִסְתַּלַּק יְקָרָה עַל כְּלָהוּ, וּבְגִין כַּךְ אִית לְשִׁבְחָא וְלִאִשְׁתַּעֲי בְּסִפּוּר דָּא כְּמָה דְּאִתְּמַר.

תְּרוּגוֹם לְלִשׁוֹן הַקְּדוּשׁ: הַמִּצְוָה שֶׁלֹּאחֵר זֶה, הִיא לְסַפֵּר בְּשִׁבַח יִצִּיאַת מִצְרַיִם, שֶׁהוּא חוֹב עַל הָאָדָם לְעוֹלָם לְסַפֵּר בְּשִׁבְחֵי הָאֱלֹהִים. כִּי הַעֲמֵדְנוּ, כָּל אָדָם הַמְּסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם וּשְׂמַח בְּסִפּוּר הַהוּא בְּשִׂמְחָה, עֵתִיד הוּא לְשִׂמַח עִם הַשְּׂכִינָה לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהִיא שִׂמְחָה מְכֻלָּה, שֶׁזֶהוּ אָדָם הַשִּׂמַח בְּאִדּוּנוֹ, וְהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שִׂמַח בְּסִפּוּר שְׁלוֹ וְאִמַר לְהֵם: לְכוּ וּשְׁמַעוּ הַסִּפּוּר שֶׁל שִׁבַח שְׁלִי, שֶׁמְסַפְּרִים בְּנֵי וּשְׂמִיחִים בְּגַלְתֵּי. אִזּוֹ מִתְקַבְּצִים כָּלם וְבָאִים וּמִתְחַבְּרִים עִם יִשְׂרָאֵל וּשְׂמַעִים סִפּוּר הַשִּׁבַח שֶׁשְׂמִיחִים בְּשִׂמְחַת הַגְּאֻלָּה מֵאִדּוּנָם, אִזּוֹ בָאִים וּמוֹדִים לְהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כָּל אֱלֹהֵי הַנְּסִים וְהַגְּבוּרֹת וּמוֹדִים לוֹ עַל הַעֵם הַקְּדוֹשׁ שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּאַרְץ שְׂמִיחִים בְּשִׂמְחַת הַגְּאֻלָּה שֶׁל אִדּוּנָם, אִזּוֹ נְתוּסָף לוֹ עַז וּגְבוּרָה לְמַעַלָּה, וְיִשְׂרָאֵל בְּסִפּוּר הַהוּא נּוֹתֵנִים עַז לְאִדּוּנָם, כְּמִלְךָ שֶׁנְּתוּסָף לוֹ כַּח וּגְבוּרָה בְּעַת שֶׁשְׂמִיחִים גְּבוּרָתוֹ וּמוֹדִים לוֹ, וְהַכֵּל יִרְאִים מִפְּנֵי וְעוֹלָה כְּבוֹדוֹ עַל כָּלם. וּמִשׁוֹם זֶה יֵשׁ לְשִׁבַח וְלְסַפֵּר בְּסִפּוּר זֶה כְּמוֹ שֶׁלְּמַדְנוּ.

יֵשׁ לְכוֹן לְקַיֵּם מִצְוֹת עֲשֵׂה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִיל פֶּסַח.

יגביה הקערה שבה המצות^א (ויש מגבים רק המצה האמצעית), ויאמרו כולם בקול רם בניגון^ב:

[לדעת הרמב"ם מוזגים כאן כוס שני, ולדעת השו"ע מוזגים לאחר אמירת 'הא לחמא עניא'.]

[גירסת הרמב"ם]: **בְּהִילוּ יִצְאֵנוּ מִמְצָרִים.**

הָא [נייג פֿהָא/הא^ג] **לַחְמָא עֲנִיא,**

דִּי אֶכְלוּ אֲבֵהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.

מדוע בעל ההגדה פתח בהא לחמא עניא? כדי שידעו הטף והנשים שאנו עתידים לאכול מצה בליל זה, וישאלו מה נשתנה [ראב"ן]. **ויש שכתב:** שזוהי הודעה לתינוקות למה אנו מחלקים המצה לשתים כדרכו של עני שאינו אוכל מצה שלימה כי אם פרוסה, וזה מפני שלהם עוני אכלו אבותינו במצרים דרך חיפזון [או"ח], שהיו אומרים זל"ז שמי שלא הספיק יבוא ויאכל משלי ולא יתמהמה [רשב"ם]^ד.

מדוע "הא לחמא עניא" נתקן בלשון ארמית? פסקה זו אינו מסדר המשנה אלא תיקנה האמוראים בבבל, שתיקנו אותו בלשון ארמית כדי שייבנו אותו גם הנשים והקטנים, כי בלשון זה היו רגילין לדבר [ריטב"א ועוד], ויקיים בכך מצות והגדת לבנך וגו בעבור זו, כמו שמפורש בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, לעשות להם פתח כדי שישאלו ויפטר מלומר מה נשתנה [שבה"ל בשם אחיז ר יהודה]. אבל "לשנה הבאה בני חורין" תוקן בלשון הקודש משום שהיו רגילים לומר מילים אלו תמיד בלשון הקודש, והיו שגורים בפני כולם, כולל הילדים [רשב"ץ] או כדי שלא יבינו הארמיים, ויחשבו שאנו מורדים במלכות [ראבי"ה, או"ח]^ה.

^א **בשבה"ל כתב** שהטעם להגבה הוא כדי שיראו התינוקות השינוי וישאלו, לפי שמצוה לפתוח להם פתח לשאלה כדכתיב "והגדת לבנך", ובכל לשון ובכל ענין ששואל ואומר מה זה נפטרין מלומר מה נשתנה [ראה פסחים קטו:]. **ויש שכתבו** שלשמחה בעלמא מגביה הקערה, כמו שמגביהים הכוס כשאומרים "לפיכך אנחנו חייבים" שאינו אלא לשמחה. [ראבי"ה סי תקכה, מהרש"ל סי פח] **ובלקוטי יושר כתב** (דף פד) כדי שיראו המסובים את המצות שבקערה ויחבבו את המצוה. **בהגהות ומנהגים כתב** (אות צו) כדי להראות שאומרים את ההגדה על המצה שבקערה, כמו שאמרו [פסחים קטו, ב]: "לחם עוני לחם שעונים עליו דברים הרבה. **ויש שכתבו** שמשירים את הקרעה מהשולחן כדי שיכירו התינוקות וישאלו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלים מה שלפנינו בקערה ועכשיו היא מסולקת מלפנינו [אבוד, ריטב"א].

^ב כדרך שעשו אבותינו במצרים שאמרו שירה והלל על אכילת מצה, שנאמר (ישעיהו ל, כט): "השיר יהיה לכם כליל התקדש חגי". [שבה"ל סי ריח; מחז"ו ו סי ט].

^ג **יש גורסים** כהא לחמא עניא, או הא כלחמא משום שאין זה אותו הלחם ממש שאכלו ישראל אלא דוגמת הלחם [ראה ד"מ סימן תעג סק"י ומג"א סק"ד]. **ואין לשבש** המחזורים בשביל כך, דאשכחן דדרך לשון הקודש מדבר לפעמים כך, כמו שנאמר גבי מחצית השקל "זה יתנו" ודרשו רבותינו שהראהו למשה מטבע אש ואמר לו כזה יתנו ואפי"ה כתב זה [לקט יושר]. וכן על דרך מה שנאמר (שמות טז, לב) "מלוא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם", ואף שאינו אותו לחם שאכלו במדבר. [מטה משה]. **והמקובלים נוהגים** לומר "הא לחמא עניא" בצירה [כה"ח ס"ק קכט בשם מחז"ב, בא"ח פרשת צו].

^ד ולפי זה ביאר את ההמשך "לשנה הבאה בארעא דישראל" כלומר יש לנו לשמוע על זה שאנו אוכלים עתה [את המצה] בחפזון, שכן לשנה הבאה נהיה בארץ ישראל ונאכל שם במתינות כרצוננו. **ובמחז"ו וברשב"ץ** (ביבין מט, ג) **פרשו** שאומרים "הא לחמא עניא" קודם "מה נשתנה" כדי להודיע בלילה זה שנאכל רק מצה שאכלו אבותינו במצרים ולא חמץ, ועל ידי יתעורר הבן לשאול "מה נשתנה". **ובגבורות ה' פרש** (פרק נא) כדי לפרסם ענין הלחם הזה, ושהוא לחם עוני שאכלו אבותינו במצרים, שמפני שקבעו לסדר הגדה על הלחם כמו שדרשו לחם עוני שעונים עליו דברים, לפיכך מתחיל בו כדי שיהיה נראה שכל מה שיאמר אח"כ הוא על הלחם, ואם יתחיל קודם במה נשתנה לא ניכר שאומר דברים אלו על הלחם.

^ה **והאבודרהם והריטב"א (בשם י"א) כתבו** שנתקן בארמית משום שאין מלאכי השרת מכירים לשון זו, וכך לא יקטרו עלינו שאנו מתפארים שלשנה הבאה נהיה בני חורין, ויזכירו את עוונותינו ושאין אנו ראויים להגאל. **ובמעשי ה' כתב** שמילים אלו אינו מעיקר נוסח ההגדה, ולא אמרוהו בזמן הבית, ולכן אומרים אותו בלשון ארמית כדי להבדילו מעיקר נוסח ההגדה. **ובשבולי הלקט כתב** לפי שבירושלים היו מספרים בארמית לשון שמחה [בלשון סגי נהור, ור"ל שפיקה זו היא זכר לחורבן, כמו שמצינו כשבאו לומר קינה אמרו זאת בלשון ארמית באר מרים]. **עוד כתב** שאומרים בלשון ארמי כדי שלא ישמעו המזיקין [וי"א השדים] מה שאנו אומרים כל מי שהוא רעב יבא ויאכל, והיו מקבצין כולן ומקלקלין את הסעודה והיו עושין היזק, ע"כ נהגו לאומרו בלשון ארמית שלא יבינו מה שאנו אומרים, שכך מצינו ששה דברים אמרו במזיקין ג כמלאכי השרת וג כני אדם, מדברים בלשון הקודש כמלאכי הש רת ואילו היינו אומרים בלשון הקודש היו מבינים. [ומרו הרב ר בנימין הקשה הרי כבר נאמר ליל שמורים לילה המשומר מן המזיקין, ובמושב זקנים יישב (בא, יב, כט) שמעצמם לא באים אבל אם מזמינם את כל מי שאינו רעב שיבוא הם ג"כ באים ומזיקים]. **ובשם אחיז ר' בנימין כתב** לפי שאמרו במדרש [איכ"ר א, כח] "גלתה יהודה מעוני" לא גלו ישראל עד שאכלו חמץ בפסח, שנאמר גלתה יהודה מעוני כמה דאת אמר "מצות לחם עוני", לכך נהגו לאומרו בלשון ארמית כדי לגלות החטא

מדוע נקראת המצה לחם עוני? בגמרא הובאו ג טעמים [פסחים קטו:]: א. מפני שעונין (אומרים) עליו דברים הרבה, כלומר שהוא מלשון עניית דברים, ופרש"י: שאומרים עליו את ההגדה וגומרים עליו את הלל. ב. מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה, פי שמ ברך על אכילת מצה על מצה פרוסה ולא שלימה. ג. כדרך העני (שאינו לו עבדים ושפחות) שמסיק בעצמו התנור ואשתו אופה מיד [כדי להשביע רעבונו, וי"מ משום שאינו לו עבדים ושפחות], כך המצה נאפית במהירות כדי שלא תחמיץ

1

ומכריז עורך הסדר ואומר:

כָּל דְּכַפֵּינּוּ יֵיתִי וְיִיכּוֹל, כָּל דְּצָרֶיךָ יֵיתִי וְיִפְסַח.

פּוֹנֵה אֶל הַמְּסוּבִים וּמְנַחֵם אוֹמֵר לָהֶם:

הַשֵּׁתָא הָכָא, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל.

הַשֵּׁתָא הָכָא עֲבָדִי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוּרִין.

בְּבִהִילוֹ בְּחִיפּוֹן יִצְאָנוּ מִמְצָרִים, שהוכרחנו למהר לצאת משם בזריזות.

הא לחמא עניא, כזה היה לחם עוני [אבו] שעשוי מקמח ומים בלבד [רש"י, רמב"ן] כלשון הכתוב (דברים טז, ג) "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, כי בחיפזון יצאתם ממצרים [רשב"ן, מהו"ן] **די אַכְלוּ אַבְהֶתְנָא** שאכלו אבותינו **בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם,** כשיצאו מארץ מצרים, ומצה זו היא זכר למצות שאכלו בניי בחיפזון בליל ט"ו בניסן בעודם במצרים, ולא הספיק להחמיץ בשל מהירות הגאולה [רש"י] שנאמר (שמות יב, לט) "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה". וי"מ שהוא זכר למצה שהאכילונו המצרים בהיותנו עבדים בארץ מצרים, והטעם שנתנו לנו מצה ולא לחם, מפני שהם קשות ואינן מתעכלות מהר בקיבה, ויספיק מעט ממנו לכל היום, וכן סיפר הרב יוסף האזובי שהאבן עזרא שהיה שבויה בהודו והיו מאכילין אותו מצה ולא נתנו לו חמץ [אבוד]. וי"מ שאכלו מצה בהיותם עבדים מפני שלא היה להם פנאי להשהות את עיסתם עד שתתחמץ, מפני שהנוגשים היו אצים בהם לסיים מלאכתם [ספורנו דברים טז, ג].^ה

ומכריז עורך הסדר ואומר: כָּל דְּכַפֵּינּוּ כָּל מִי שֶׁרַעַב וְאִין לּוּ מַה לֵּאכּוֹל יֵיתִי וְיִיכּוֹל יבוא ויאכל עמנו, וי"מ שפונה

לבני ביתו ומזמינם לאכול^ט, שכן כל אחד צריך להרעוב את עצמו בערב פסח מן המנחה ולמעלה כדי שיאכל בלילה

לבניהם שיהיו נזהרים בו. וזהו פירושו: זהו הלחם שיש בו סימן לחירות וגאולה שאכלו אבותינו כשיצאו ממצרים ואם חטאו בו אבותינו וגרם להם גלות הרי אנחנו נזהרים ונשמרים בו, ועל כן אומרים כל דכפין ייתי ויכול להזכיר ולהודיע לכל שאוכלין רק מצה, ולכך מסיימין הא שתא הכא כלומר אע"פ שעונותינו גרם לנו גלות יהי רצון מלפניך להביא גאולתינו שהרי אין בידינו עון זה לעכב.

¹ **ובראשונים** הובאו עוד טעמים. **רש"י פירש** [והובא בעוד ראשונים] לפי ששיעור עיסת המצה שלשים למצה היא עשירית האיפה שהיא שיעור מנחת עני הבאה בדלי דלות. והקשה הריטב"א: מה ענין השיעור ההוא אצל מצת מצוה. ועוד דאדרבה האוכל כשיעור ההוא הוא בריא ומבורך (עירובין פג:). **והריטב"א פירש** מפני שהמצה מתקבצת ומתחסרת ואינה תופחת כמו החמץ, ומעיסת חמץ בשיעור שווה נאפית עוגת חמץ גדולה עד מאוד. **ובספרי** (ראה קל) **מובא בשם ר"ש** שנקרא לחם עוני על שם עינוי שנתענו במצרים. **והא"ז פירש** (ח"ב פסחים סימן רנו) שהמצה עצמה היא עניה וכחושה, כיון שהיא בלי מלח ופלפלין וחמין. **האברבנל** [טעם שני] **ובחוקת הפסח פירשו** לפי שהמצה היא קשה להתעכל באצטומכא ולכך היא מאכל עני כדי שלא יתעכל המזון בעמיו.

² **יש ראשונים** גרסו "הא שתא". **ובנוסח תימן** הגירסא "שתא הכא".

³ **ולדעתם** מלבד שהוא זכר למה שיצאו ישראל בחיפזון ממצרים ולא הספיק בצקם להחמיץ, הוא גם זכר למצות שאכלו אבותינו במצרים לחם צר ומים לחץ [הגר"א, וכ"מ ברמב"ן] (דברים טז, ב) אולם בשו"ת מים חיים (ח"א סי כ"ו) פירש כוונתו שהמצה היא סמל לחיי העוני שהיו במצרים ושלה נוטה פירש"י]. **ובגבורות ה' הקשה** (פרק נא) שלא נמצא בשום מקום לא בכתוב ולא במשנה ולא בתלמוד שהמצרים היו מאכילים את ישראל מצה. ועוד כתיב "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, כי בחפזון יצאת ממצרים", ואם לחם עוני נקרא על שם שמאכילין אותו לעני, למה קרא אותו בשם עוני שהרי אין ענין עניות במקום עשירות הגאולה. **ולכן פירש** בארעא דמצרים פירושו בגבול מצרים, שכן לא היו יוצאים מארץ מצרים מיד עד שתהיה סעודה ראשונה חוץ לארץ מצרים לגמרי, עיי"ש.

ובזכר לפסח ובשנים מי יודע כתבו שהכוונה למצוות שנצטוו לאכול בליל ט"ו בניסן במצרים עם קרבן הפסח, כמו שנאמר "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות עץ מרורים יאכלוהו". **ויש גורסים** במפקהון או דנקפו מארעא דמצרים.

⁴ **כ"כ רש"י והריטב"א והאבודרהם** (בשם י"א) **והראב"ן** ועוד שלבני ביתו הסמוכין עליו אומר כן ולא לכל אדם שהרי ביתו סגור ומוסגר. **וכתב האב"י** בשם רב מתתיה שמה שנהגו כל דכפין ייתי ויכול, כך היה מנהג אבות שהיו מגביהין שולחנותיהם ולא

מצה לתאבון (פסחים צט): ואמר בירושלמי (פסחים י, א), כל האוכל מצה בערב הפסח כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו. וכן חכמים הראשונים היו מרעיבין עצמם בערב הפסח כדי לאכול בתיאבון. ואמרינן במסכת סופרים (י, א) הבכורות והצנועין מתעניין בערב הפסח כדי שיכנסו למצה בתאוה [אבו]. וכן **פַל דְּצָרִיךְ** שאינו רעב כיון שיש לו פת אורז ופת דוחן אבל אין מצה של מצוה ושאר צורכי החג כגון כרפס וחרוסת ומרור ויין לד כוסות, **ייתי ויפסח**, יבוא ויעשה עימנו סדר הפסח ולא יתמהמה על זה, שכן ראוי לעשות למי שאין היכולת בידו [אבוד, ואו"ח בשם י"מ] וראוי ליטול אפילו מן הצדקה ואפילו לר עקיבא (פסחים קיב). כדי שיקיים מצות ליל פסח [ריטב"א].

ופונה אליהם ומנחמם: הַשְׁתָּא הָכָא, אמנם עכשיו אנו מקיימים מצות לחם עוני בלבד [בלא קרבן פסח] י"א, אבל תקוותנו כי **לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל** כשיבנה בית המקדש נקיים מצות הפסח ככל חקותיו וככל

היו סוגרין דלתותיהם, והיו אומרים ככה כדי שייבאו ישראל העניים שביניהם לאכול, ולקבל שכר היו עושים זה, ועכשיו שנעשו שכיני עכו"ם יותר משכיני ישראל, מפרסים אותם בתחילה כדי שלא יחזרו על הפתחים, ואנו אומרים אותו כפי מה שהיו נוהגים אבותינו.

והר"י בן יקר פירש שכל דכפין עולה למי שיש לו מצה משלו שיאכלנה, וכל דצריך עולה על מי שהוא עני ואין לו מצה שיבוא אצלי ויאכל. **והראב"ן פירש** (פסחים קטו): כל דכפין הווננה למצוות מצה שמי שלא אכל עדין ממנה ייתי ויסב ויכול מצה בהסיבה שכן מצותה בברכת שאברך עליה על אכילת מצה, וכל דצריך לאכול אפיקומן שהוא זכר לפסח ייתי ויפסח, כלומר עושה למצות אפיקומן כדן הפסח שהיה נאכל באחרונה, ולבני ביתו הסמוכין עליו אומר כן ולא לכל אדם שהרי ביתו סגור ומוסגר ושארית ישראל לא ידברו כזב.

והרב בנימין כתב שלא גלו ישראל עד שאכלו חמץ בפסח, ולכן אומרים כל דכפין ייתי ויכול להזכיר ולהודיע לכל שנשמרים מחטא זה אוכלין רק מצה, ומסיימי ן הא שתא הכא כלומר אע"פ שעונותינו גרם לנו גלות, יהי רצון מלפניך להביא גאולתינו שהרי אין בידינו עון זה לעכב. [שבה"ל].

והרשב"ץ כתב שאנו אומרים כל דכפין ייתי ויכול, וכפין תרגומו רעב, כי במצרים היו אבותינו רעבים מן הלחם והיום יש לנו לחם לאכול לשבעה ולהשיע רעבים שיהיו באוכלי שולחנו, גם היום אנחנו רעבים שאסור לאכול מן המנחה ולמעלה כדי שיאכל מצה לתיאבון, ולפי שאמר מרע"ה "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם" (שמות יב, כא) שיהיו נמנין הרבה משפחות על פסח אחד, ואמר אח"כ "והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת, והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לה אשר פסח" וכו', על כן ממשיך ואומר כל מאן דדץ ריך להמנות עמנו בפסח יבוא וימנה עמנו, ואף אם השנה אנו אין לנו קרבן פסח לשנה הבאה נהיה בא"י ונוכל לעשות קרבן פסח.

והר"י אלחנאב פירש ייתי ויפסח, רצה לומר יבוא ויחוגו עמנו, והוסיף שהכוונה שיבוא לחוג עימנו אז ימי החג שהרי כל ימי החג נקראים פסח. **והתניא רבתי פירש** ויפסח כמו ויפסע, כלומר אחרי שזימן כל דכפין, חוזר ואומר שיפסע ויעבור אלי לסעוד אצלי.

והמהז"ז וברי"ד כתבו: שויפסח קאי על קרבן פסח, וקטע זה נאמר בזמן שחיתת הפסח. **והוסיף ברי"ד** שכיום שאין לנו פסח לא אומרים קטע זה, ועוד שאפי אם היה לנו פסח לא היינו מזמנין אותם שאין הפסח נאכל אלא למנוייו כשהוא חי קודם שחיתת. **ובשבה"ל יישב** שבזמן שביט המקדש היה קיים נהגו להזמין משפחות משפחות לאכול יחד את הפסח כמו שנאמר "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכניו", ואף שבזמן הזה אין מקריבים את הפסח, מכל מקום אומרים כל דצריך ייתי ויפסח זכר לפסח שהיה קרב בזמן שביט המקדש היה קיים, וקבעוהו בהגדה לזכר בעלמא כמו שאומרים פסח מצה ומרור ואף שאין לנו פסח עתה אלא לזכר בעלמא, וכן עושין זכר לפסח ואוכלים מצה ומרור כהלל שהיה כורכן ואוכלן יחד, וכן נותנים בקערה שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, א"כ ראוי והגון לאומרו לידע לזכר מה אנו עושין כל זה. **ועוד י"ל** שיש בבא הזאת פסח מצה ומרור, מצה - הא לחמא עניא. מרור - כל ד כפין ייתי ויכול כמה דתימא נפש רעבה כל מר מתוק. פסח - כל דצריך ייתי ויפסח. ועליהם נאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי", כאשר מפרש בהגדה "בעבור זה" לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. **וי"מ** כל דצריך ייתי ויפסח שהכל ראוי שיהיו עניים אצל הפסח שלא יאמר יחיד הואיל ואני עשיר אלך ואקנה פסח לעצמי ואכלנו לבדי שנאמר "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם" וגו'. [עכ"ל].

ובמהז"ז ויטרי פירש כל דצריך הראוי לעשות קרבן פסח שאינו טמא, ייתי ויפסח שלא יהא בכרת, דכתיב (במדבר ט) "והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה". ומי שאינו צריך לעשותו משום שאינו טהור לא יבא ויפסח, דכתיב (שם) איש איש כי יהיה טמא לנפש וגו'.

והראב"ן פירש שויפסח הווננה שיבוא לאכול מצת האפיקומן שנאכלת באחרונה, שהיא כנגד קרבן הפסח שנאכל על השובע.

י"א ובבבדורהם פירש השנה הזאת אנחנו ואתם משועבדים [ר"ל בשאר גלויות] לשנה הבאה יבא המשיח ונהיה אנחנו ואתם משוחררים כדאמרין בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל. **ובראב"ן וברי"ד כתבו** שתפלה זו נכתבה בבבל שהיו שם עבדים למלכות, ולכן התפללו שיהיו בני חורין ויצאו מבבל לארץ ישראל.

ובשבה"ל כתב בשם י"מ שאחרי שהזכרנו ענין פסח [ראה הערה לעיל], צריכין אנו להזכיר דברי נחמות להרחיב לב אומרין ההגדה, **וכן פירושו:** השתא הכא אע"פ שאנו עתה בגלות ובעבדות ואין אנו יכולין לעשות קרבן הפסח כראוי, לשנה הבאה בני חורין שכבר הבטיחנו המקום להוציאנו מעבדות לחרות מן הגלות הזה להושיבנו בא"י כבראשונה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו לקיים לנו הבטחתו בשנה הזאת שנעשה פסח של שנה הבאה בירושלים. **וכעין זה פירש ברשב"ץ** [ע"פ דרכו לעיל] שפיסקא זו היא

משפטיו [ריטבי"א]^{יב}. וכופל את דבריו כדי לחזק ולקיים העניין [ריטב"א]^{יג} **הַשְּׁתָּא עֲבָדִי** כי אנו בגלות ומשועבדים למלכויות^{יד}, אבל **לְשָׁנָה הַבֹּאֵה** יבוא המשיח ונהיה כולנו **בְּנֵי חוֹרֵין** ומשוחררים מעול הגלות, כדאמרין (ר"ה יא): בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל [אבן]^{טו}.

מוזגין כוס שני, ויסלק הקערה מעל השלחן שיראה כאילו כבר אכלנו, ועל ידי כך ישאלו התינוקות.

בגמרא מובא (קטזו). שמוזגין מיד כוס שני אף שלא שותים אותו כעת, כדי שישאלו התינוקות מדוע שותים קודם הסודה, ועל ידי כך יתעוררו לשאול שאלות נוספות שנעשים בליל זה. ואם אין חכמה בבנו אביו מלמדו לשאול. ואם אין לו בן אזי אשתו שאלתו, ואם אין לו אשה ישאל את עצמו. ואפילו תלמידי חכמים הבקיאים בהלכות פסח שואלים זה לזה "מה נשתנה" (שו"ע תעג,ז).

החכמים פתחו את מצות סיפור יציאת מצרים בדרך שאלה ותשובה, מפני שבכך הלב מתעורר יותר לשמוע ולקבל.

וכאן הבן [או אחד מהמסובים] שואל: (כתוב בספרים הקדושים שכל אחד יתפלל לה ויבקש את בקשותיו).

מה נשתנה הלילה הזה מפל הלילות?

- 1. שְׁבָכַל הַלֵּילוֹת אֵין אֲנַחְנוּ מְטַבְּלִין אֶפְּלוּ פְּעַם אַחַת, וְהַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים.**
- 2. שְׁבָכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמֶצֶה^{טז}, וְהַלֵּילָה הַזֶּה כּוֹלֵנוּ מֶצֶה.**
- 3. שְׁבָכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יְרֻקוֹת, וְהַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר.**
- 4. שְׁבָכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסַבִּין, וְהַלֵּילָה הַזֶּה כְּלָנוּ מְסַבִּין.**

מה הטעם שנשתנה הלילה הזה ליל פסח, מפל הלילות של שאר ימות השנה? שאנו עושים דברים הסותרים זה את זה, שמצד אחד אנו מתנהגים בליל זה כבני מלכים, ומצד שני אנו מראים עצמנו כעניים ועבדים [אברבנל]^{יז}. ואלו הם:

- 1. שְׁבָכַל הַלֵּילוֹת של השנה, אֵין אָנוּ מְטַבְּלִין, אוֹכְלִים יְרֻקוֹת בטיבול קודם הסעודה, אֶפְּלוּ פְּעַם אַחַת, ואילו וְהַלֵּילָה הַזֶּה אנו נוהגים לטבול ירקות קודם עיקר סעודתנו **שְׁתֵּי פְּעָמִים**, את הכרפס במי מלח ואת המרור בחרוסת [ריטב"א, א"ה, אבוד]. ואכילת ירק קרי טיבול על שם שדרכו ליאכול על ידי טיבול חומץ או חרוסת וציר [שבה"ל]. כי הטיבול אצל רבותינו היא עיקר האכילה, כי כל מאכלם היה על ידי טיבול [אבוד]^{יח} וזה מורה על דרך חרות.**

המשך להזמנת כל דצריך להמנות עמנו על קרבן הפסח יבוא וימנה עמנו, ואף אם השנה אנו אין לנו קרבן פסח לשנה הבאה נהיה בא"י ונוכל לעשות קרבן פסח.

^{יב} **בשבולי הלקט כתב** שיש אומרים קטע זה בלשון הקודש ואומרים "לשנה הבאה בארץ ישראל בני חורין", וטעמם כיון שמסיימין דרך בקשה שאנו מבקשים מלפני המקום שישחררנו ויוציאנו מעבדות לחירות לימות המשיח, ועל כן אנו מצריכין לאומרו בלשון שבינו בו המלאכים, כההיא דאמרין לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית לפי שאין מלאכי השרת נזקקין לו.

^{יג} **והרשב"ץ כתב** שהדרך לבקש דבר קטן (שנהיה בארץ ישראל) ואחר כך דבר גדול (בני חורין).

^{יד} **וכמו ששינוי** (מגילה יד). "אכתי עבדי אחשוורוש אני", כלומר שבכל דור אנו משועבדים תחת איזה אומה, וגם בזמן בית שני היו משועבדים למלכות רומי.

^{טו} **באבודרהם פירש** שפונה אליהם ומנחמם ואומר להם שלא יתבישו שהם סמוכים על שולחן אחרים, כי השנה הזאת אנחנו ואתם משועבדים, אבל לשנה הבאה יבא המשיח ונהיה אנחנו ואתם משוחררים, כדאמרין בראש השנה (יא). בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל.

^{טז} **יש גורסים** "חמץ או מצה".

^{יז} **וי"מ** שהבן שואל באופן כללי, למה אנו עושים את כל השינויים הללו, מה שאין עושים כל בשאר ימי השנה [שבה"ל, רשב"ץ].

^{יח} כדאמרין (פסחים קז): אבל מטבל הוא במיני תרגימא, והשמש מטבל בבני מעים [אבודרהם].

ולמרות שטבלנו רק את הכרפס, מ"מ כבר רואה הבן את המרור מונח בשולחן ודרכם היה לשקעו בחרוסת, ולכן יודע הבן שלא אכלוהו בלא טבול, והוא מזודר להקשות גם עליה. **ועוד** שאין זה שאילה לתינוק בלבד אלא אף לחכם, שהרי אם אין לו בן הוא

2. **שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת** של השנה י^ט **אָנוּ אוֹכְלִין**, הרשות בידינו לאכול **חֶמֶץ וּמֶצֶה**, פת העשויה מעיסה שהחמיצה או מעיסה שלא החמיצה, וכן משניהם יחד, ואילו **וְהַלֵּילָה הַזֶּה** של פסח **כּוֹלוּ** חובה עלינו לאכול **מֶצֶה**, שנאמר (שמות יב, יח) "בערב תאכלו מצות", ואם בטלנו מצוה זו יש לנו עונש כדן המבטל מצות עשה, וכן אסורים אנו באכילת חמץ שנאמר (שם יב, יט) "כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש" [רשב"י]. ומצה זו היא זכר ל"לחם עוני" כמו שאכלו אבותינו במצרים, וזה מורה על שיעבוד.

3. **שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת** של השנה **אָנוּ אוֹכְלִין** בתחילת סעודתינו **שָׁאַר יִרְקוֹת** מתוקים שגוררים את האדם לידי אכילה, ואילו **וְהַלֵּילָה הַזֶּה** אנו עושים תחילת סעודתינו באכילת **מְרוֹר** [ריטב"א, אבוד² זכר ל"וימררו את חיהם בעבודה קשה", וזה מורה על שיעבוד].

4. **שֶׁבֶקֶל הַלֵּילוֹת** של השנה **אָנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין** כפי שאנו רוצים **בֵּין יוֹשְׁבֵינָה** בצורה זקופה, **וּבֵין מְסֻבִּין**, בשכיבה כאשר הגוף מוטח על צד שמאל, ואילו **וְהַלֵּילָה הַזֶּה כָּלְנוּ כֹּאֲמָר** **מְסֻבִּין**, מחוייבים לנטות על צד שמאל בעת אכילת מצה של מצוה ובשתיית ארבע כוסות, דרך חרות כמנהג בני שרים ומלכים, ואין לנו רשות להפטר ממנה [רשב"י].

תמצית השאלות: מצד אחד אנו מזכירים את שעבודנו ע"י אכילת מצה ומרור כאשר אכלו אבותינו, ומאידך אנו מזכירים את חירותנו ע"י הטיבול והאכילה בהסבה, כדרך שעמדו אבותינו כשהוציאם הקב"ה משם ביד חזקה. **והקטע הבא** עבדים היינו בא ליישב סתירה זאת [אברבנל].

יחזיר הקערה למקומה, ויגלה את המצות בשעת אמירת ההגדה (ורק כשאוחז הכוס יכסנה).

עֵתָה משיב האב לשאלת בנו "מה נשתנה הלילה הזה משאר הלילות", שכל השינויים הנעשים בליל זה הם זכר לעבודתנו במצרים וגאולתנו משם [ריטב"א, אבוד², או"ח] **כב**.

במשנה אמרו (פסחים קטז). שסיפור יציאת מצרים "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". **ונחלקו** באיזה גנות מדובר, **רב אמר**: גנות רוחנית מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו. **ושמואל אמר**: גנות גשמית עבדים היינו לפרעה במצרים. ואנו נוהגים להזכיר את שתי הדיעות, אלא שבעל ההגדה התחיל כשמואל ב"עבדים היינו" לפי שבכך מיושבות השאלות של

שואל את עצמו. **ועל החרוסת** אינו שואל כי אין זה שינוי, מפני שבכל הלילות אם רצה לטבל בחרוסת או בדבר אחר הרשות בידו. ומטעם זה הוא אינו שואל על שתיית ד כוסות, כי כל הלילות אם רצה לשתות כן שותה, ואין זה שינוי בלילה הזה. ועוד שעדיין לא שטה אלא כוס אחד. [רשב"י]. **והתוס' ר"ד פירש** שכל השאלות הללו זה רק למי שאין לו בין שישאלנו.

^{יט} **ובמחזור ויטרי פירש** שבכל הלילות של שאר ימים טובים ושבטות, יוצאים ידי חובת סעודה בחמץ או מצה משום שנאמר בהם עונג, ואיל והלילה הזה חובתנו לאכול מצה בדווקא.

² **כתב הריטב"א:** שרש"י הקשה וכי אין אנו אוכלין בלילה הזה שאר ירקות? ולכן פירש שכל מה שאנו אוכלין בלילה הזה אפילו ירקות מתוקים חשובים לנו מרור, זכר ל"וימררו את חיהם בעבודה קשה", ומה שאנו אוכלין בשאר לילות אפילו מרור הוא מתוק. ואינו נכון, **אלא כן פירשו** שבכל הלילות אנו אוכלים בתחילת סעודתנו שאר ירקות מתוקים שמכשירים האדם לאכילה, והלילה הזה אנו עושים תחילת סעודתנו מרור. **וכ"כ האבודרהם** וא"ת וכי בשאר לילות אי אפשר בלא אכילת שאר ירקות? אלא ר"ל שבכל הלילות אנו מחזרין אחר שאר ירקות שהן טובות לאכילה ומתוקות יותר ממרור. **והרשב"ץ פירש** שבכל הלילות הרשות בידינו לאכול כל ירק בין מרור בין מתוק, והלילה הזה א"א לנו להיפטר מאכילת מרור, ואפי אכלנו הרבה מיני ירקות על כרחנו אנו מצווין לאכול מרור.

^{כא} **ובשבה"ל פירש** כולנו שהרי גם השמש צריך להסב, וכן בן לפני אביו ואשה חשובה אצל בעלה, והוא דבר תימה, שהוא דרך חירות ושררה. **וכתב ביוגד שמואל** שכולנו מסובים הכוונה על דרך הרוב, שכן תלמיד אינו מיסב אלא ברשות רבו, וכן אשה שאינה חשובה אינה מסיבה ברשות בעלה.

^{כב} **יש שגרסו** אביי ורבה, במקום רב ושמואל [אבו², ריטב"א]. **וכתב האבודרהם** שרבה סבר כיון שכל ענין היום הוא יציאת מצרים אין לנו להזכיר גנות אחר, כי אם אותו עבדות של מצרים. ואילו אביי סבר כיון שבידינו להזכיר גנות ושבח של מצרים להודיע כמה שחבו של מקום כי מאשפות ירים אביון, יש לו להזכיר גנות כי אבותינו היו עובדי עכו"ם ואין גנות כע"ז, וגדול הוא מגנות של עבדות, ואעפ"כ קרבנו המקום לעבודתו. **והריטב"א כתב** שמסתבר שלא נחלקו אלא במה מתחילין לפתוח את ההגדה, שרבה [שמואל] סבר שמתחיל בגנות מתחלה עובדי ע"ז כמו שהיו כן בתחילה, ואביי [רב] סבר שמתחילין "מעבדים היינו" שהוא תוקפו של נס ואח"כ מספרים בגנות הע"ז, ולפ"י מנהגנו כרבה, דאי פליגי לגמרי נהיגנו דלא כחד, עכ"ל.

והרמב"ם כתב (ח"מ ז, ד), וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד? מתחיל ומספר שבתחילה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים ורודפים אחר ע"ז, ומסיים שקרבנו המקום לו וכו. וכן מתחיל שעבדים היינו לפרעה במצרים וכו. **משמע** שמקדים מתחילה היו אבותינו לפני עבדים היינו, ואלו נוסח ההגדה שלו הוא להיפוך. **וכתב בעלי תמור** (פסחים פ"י) ש"ייל שסובר שלמעשה מקדימים עבדים היינו, מפני שהוא תקפו של הנס, אבל בפ"ז הוא מדבר על סדר המעשים, ובסדר המעשים מתחילה עובדי ע"ז וכו היה קודם, ואח"כ עבדים היינו.

מה נשתנה, שכן כל מה שעושים בלילה זה הכל כדי להורות על היציאה מעבדות לחרות [ע"פ הראשונים]. והטעם שאמרה המשנה שמתחילים בגנות אבותינו, זה כדי לתת שבח והודאה להשם יתברך אשר מאשפות ירים אביון [אבו, ריטב"א].

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו יהוה אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה.

ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, עדן אנחנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים.

אנו עונים לשאלת הבן על השינויים שיש בליל זה [ריטב"א, או"ה, אבוד, רשב"ז], וזה משום שהיינו **עבדים היינו לפרעה** שהיה מלך קשה ואכזר, **במצרים** שהיתה מדינה קשה וטמאה ומלאה כשפים, ואין איש יכול לצאת ממנה, וסבלנו שם שיעבוד נורא ואיום [חז"ל]. ולכן זכר לעינו ולשעבוד, אנו אוכלין מצה ומרור כדרך שאכלו אבותינו במצרים [אבו, או"ה, רשב"ם] כג.

ואע"פ כן כשרצה ה לגאלנו, **ויוציאנו יהוה אלהינו משם** בכבודו ובעצמו, ואיך הוציאנו? **ביד חזקה** בעל כרחם של המצרים ע"י עשר מכות, **ובזרוע נטויה** באופן מפורסם וגלוי לעין כל, כמו שנאמר (שמות יב, נא) "ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם" [רש"י] ולא כעבדים הבורחים מפני אדוניהם [אב"ע תהלים קלו, יב]. והיינו בני חורין, וזכר לכך אנו חייבים בהסיבה דרך חרות כשם שיצאו הם ממצרים ביד חזקה [שם].

ואם תאמר מה שהיה כבר היה ואבותינו כבר נגאלו, ואנו שלא נשתעבדנו ולא נגאלנו מה לנו לספר היציאת מצרים בלילה? [או"ה, שבה"ל] כד התשובה לכך היא: **ואלו חלילה לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים**, כמו שנשבע לאבותינו להוציאנו בהבטחתו, ולא היה הדור ההוא ראוי להיגאל, לפי שלמדו ממעשה ארץ מצרים, וכל שכן שהיינו מתערבים בהם משם ואילך כה, **הרי שהיינו אנו ובנינו ובני בנינו** עד סוף הדורות **משעבדים היינו לפרעה במצרים**, לשאר מלכי מצרים שנקראו פרעה [רש"י] כו, ולא היינו נגאלים לעולם. ולפיכך אנחנו חייבים לחשוב עצמנו כאילו נגאלנו מאותו עבדות אנו ובנינו, וכדאמרינן לקמן בכל דור ודור חייב אדם וכו', לפיכך ציונו הבורא לספר בכל דור ודור נס זה [ריטב"א].

ואפילו

פלנו חכמים, פלנו נבונים, פלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים,

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח.

וכדי שלא תאמר דיינו בכך שנאכל מצה ומרור ולא נספר ענין יציאת מצרים [אבו], וכן כדי שלא תאמר שאין מצוה זאת מוטלת אלא על הקטנים אבל למי שיועד סיפור יציאת מצרים אין צורך לספר [רשב"ז]. לכן אמר: **ואפילו אם פלנו חכמים** שמכירים את מעשה יציאת מצרים כאמור בתורה [אבו], וכן כבר שמענו דבר זה מאבותינו [רשב"ז], ואפילו אם **פלנו נבונים** להבין דבר מתוך דבר וגם את טעמי המצוה, ואפילו אם **פלנו זקנים** שכבר שמענו והגדנו מעשה זה שנים רבות [רשב"ז, אבוד], ואפילו אם **פלנו יודעים את התורה**, וכל מה שנוציא ונדבר בפנינו בענין יציאת

^{יב} **ובשבה"ל כתב** שהקטע עבדים היינו היא תשובת ההסיבה לבד שיצאנו מעבדות לחירות, וההסיבה היא סימן לבני חורין ולפי שהיא זקוקה לכל השאלות משיבין עליה תחלת, ואילו התשובת לשאל השאלות היא בסוף הגדה "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרורים".

^{יג} **והרשב"ץ פירש** שאם תאמר שהיה ראוי שלא יאמר סיפור יציאת מצרים אלא בשעת הגאולה לנגלים, אבל אנו לא ראינו שעבוד ולא נגאלנו, על כן אומר לו עתה שאותה גאולה גם לנו היתה, שאילו לא הוציאנו וכו'.

^{יד} **וכענין זה כתב האבודרהם** כלומר אם ח"ו גרמו עונות ישראל כשהיו במצרים ושהיו בהם רשעים וערב רב, לבטל חשבון הקץ שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שיוציאו משם, כ"ש אנחנו שדורותינו רשעים על איזו זכות היינו יוצאים.

^{טו} **ר"י בן יקר. אולם המחז"ו כתב** דלא גרסינן לפרעה, אלא משועבדים היינו במצרים. **וכתב באבודרהם** וכן נראה בעיני כי פרעה כבר היה מת. וא"ת שכך קוראים שם לכל המלכים כולם, כבר נתבטל זה השם מבניהם בימי מחבר הגדה זו. **ובחוקת הפסח פירש** לפרעה במצרים שעדיין אנו ובנינו היינו משועבדים כמו שהיו אבותינו משועבדים לפרעה במצרים.

מצרים אנו כבר יועים אותו [אבו] וי"מ שבכל יום אנו הוגים בתורה ומתוך קריאתה אנו מספרים ביציאת מצרים [רשב"ץ]. עם כל זה **מצוה עלינו**, על כל אחד **לספר** בלילה זה בשמחה והודאה [רשב"א, אבו] **ביציאת מצרים**, בשעה שהמצות מונחים לפנינו ולדבר בענין הגאולה כדרך שהגאול מספר על גאולתו, כמו שנאמר (דברים טז, ג) "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". וכל שכן שיש לנו ללמד את אלו שאינם יודעים, שנאמר "ואמרתם זבח פסח" וכו' (שמות יב, כז) וכן "והגדת לבנך" (שם יג, ה) וכן "כי ישאלך בנך" (שם יג, יד) [או"ח] והמספר אפילו בדבור בעלמא מענין יציאת מצרים יצא ידי חובתו [אבו] **וקל המרבה לספר** להאריך כמה שיותר [רשב"א] **ביציאת מצרים** ובמעשי הניסים שנעשו בה בכל שעה, וכ"ש בלילה הזה [רשב"ץ] אחר הסעודה [או"ח, רשב"ם] **הרי זה העושה כן משבח** וראוי לתהלה, לפי שמרבה בכבוד ה' [ראב"ן, מהז"ן] כמו שמבוא לקמן שעשו התנאים הראשונים [רשב"ץ] אבל קודם הסעודה ממחרים לעשות ה' סדר כדי שלא ירדמו התינוקות [או"ח].

בקטע הקודם למדנו שני דברים: א. שכל המרבה לספר הרי זה משובח. **ב.** שאף תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות פסח, שואלים זה את זה כדי לקיים מצות והגדת. כעת מביאים ראייה לכך מגדולי חכמי התנאים שמרוב חביבותם לספר בנסי יציאת מצרים לא הרגישו שהגיע הבוקר¹.

מעשה ברבי אליעזר, ורבי יהושע, ורבי אלעזר בן עזריה, ורבי עקיבא, ורבי טרפון, שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שפאו תלמידיהם, ואמרו להם: רבותינו! הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

מעשה בחכמי ישראל **ברבי אליעזר** בן הורקנוס, **ורבי יהושע** בן חנייה, ששניהם היו רבותיו של ר' עקיבא, **ורבי אלעזר בן עזריה** שהיה נשיא, **ורבי עקיבא, ורבי טרפון** שהיה חברו של ר"ע [וי"א רבן], שכולם היו חכמים גדולים [רשב"א] וחיינו בזמן בית שני וגם אחר החורבן [רשב"ץ] **שהיו מסבין** יושבים לסעוד בליל הסדר² **בבני ברק** בעיר בני ברק מקום מושבו של ר"ע³, **והיו מספרים** ודורשים [ראב"ן] **ביציאת מצרים** לאחר סעודתם [או"ח, אברבנל] באריכות **כל אותו הלילה**, אע"פ שהיו חכמים ונבונים וזקנים [או"ח, רשב"ץ] ומרוב חביבות המצוה לא הרגישו שעבר עליהם הלילה [מהר"ל], **עד שפאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו! הגיע זמן קריאת שמע של שחרית**, שהתחיל היום להאיר, ואלמלא חיוב מצוות ק"ש שהיא מצווה עוברת וצריך לקיימה בזמנה, לא היו נמנעים מלהאריך ולספר בנסי יציאת מצרים [שבה"ל, רשב"ץ] כי המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח, כמו שנאמר (שמות יב, מב) "הוא הלילה הזה לה שמורים לכל בני ישראל לדורותם" [רשב"ץ].

כעת בעל ההגדה מביא את דרשה בן זומא ללמדנו שיש מצווה מהתורה להזכיר בכל לילות השנה את סיפור יציאת מצרים בק"ש של ערבית, ולא רק בליל פסח [רשב"ץ]⁷.

אמר רבי אלעזר בן עזריה:

הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא,

¹ **וכתב הריטב"א** שבמכילתא אמרו ר"א או מר חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח עד חצות, לפי שסובר שזמן אכילת הפסח וההלל עד חצות שנגאלו. ומסדר ההגדה לא נראה לו כן, אלא כרבנן דאמרי עד עלות השחר, וכן הלכה, ואף על פי כן ראוי הוא להחמיר, וסתם התנא דבריו כדי שלא יבואו לקצר בדבר מפני החשש שיאמרו שמא כבר הגיע חצות. ועוד י"ל כי החכמים הללו לאחר שסיימו ד' כוסות האריכו בענין יציאת מצרים.

² **כ"כ הריטב"א והרשב"ץ אבודרהם** ועוד ראשונים. **אולם השפת אמת כתב** (פסח תר"מ ד"ה כל המרבה) כי אין דבר רחוק לומר שמעשה זה כלל לא היה בליל הסדר. ודבריו מתרצים כמה קושיות שיש במעשה זה, כגון מרבי אליעזר שהיה גר בלוד, והיה אומר (סוכה כז): משבח אני את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם ברגל.

³ **כ"כ מ"ש ביהושע (יט, מה)** בנחלת מטה בני דן "ויהוד ובני ברק וגת רמון" [רשב"ץ, אבודרהם, שבה"ל]. **ויש שגרסו** בבני ברק, בני הם כריות בארמית, וברק מלשון מבריק, דהיינו שהסבו על כריות משי מבריקים [תרגום רס"ג, אברבנל].

⁴ **ובאו"ח ובאבודרהם כתבו** וא"ת נזכור יציאת מצרים ביום [ולא בלילה] כמו שנאמר "למען תזכור את יום" אך בלילה לא מצונו מצוה זכירה בכתוב, ועוד שעיקר הגאולה הייתה ביום, לכך מביא ראייה מדרש בן זומא ' כל ימי חייך לרבות את הלילות. **ומשמע** מדבריהם שהוקשה לבעל ההגדה מנין שיש להזכיר ענין יציאת מצרים אף בליל פסח, שהרי עיקר היציאה הייתה ביום ולא בלילה.

"לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ", (וכך פרשו)

"יְמֵי חַיֶּיךָ" - הַיָּמִים,

"כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ" - הַלְּיָלוֹת.

וְחַכְמַיִם אוֹמְרִים:

"יְמֵי חַיֶּיךָ" - הָעוֹלָם הַזֶּה,

"כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ" - לְהִבְיָא לְיָמוֹת הַמְּשִׁיחַ.

אָמַר אֱלֶזָר בֶּן עֲזַרְיָה: בשעה שהתמנתי להיות נשיא בישראל בהיותי בן 18 שנה^{לא}, הָרִי אֲנִי הייתי נראה באותו היום **כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה**, לפי שקפצה עליו זקנה ביום שנתמנה לנשיא, ונעשה לו נס וגדלו לו בזקנו 18 שעות לבנות^{לב}, כדי שלא יחלקו על נשיאותו אם יראוהו בחור^{לג} **וְלֹא זָכִיתִי** לא נצחתי^{לד} את חכמים להביא ראיה מהכתוב [אבו בשם י"מ] **שְׁתַּאמֶר** פרשת ציצית שמוזכרת בה **צֵאת מִצְרַיִם** גם **בְּלֵילוֹת** בק"ש של ערבית [מהז"ו, רש"י], לפי שסוברים שעיקר הגאולה היא ביום ולכן מצוות יציאת מצרים היא רק ביום [אבו"ה, אבו] ולכן היו מדלגים בק"ש של ערבית את פרשת ציצית שמוזכרת בה יציאת מצרים^{לה}, כדין מצות ציצית שאינה נוהגת אלא ביום שנאמר "וראיתם אותו" פרט לכסות לילה [שבה"ל], והייתי יחיד במקום רבים ואין דבריו של יחיד במקום רבים [רש"י, מהז"ו, או"ה], **עַד שֶׁדָּרְשָׁה בֶּן זֹמְאָה:** ביום שמינו אותי לנשיאות [רש"י, רשב"ז] וסייעני בדרשה שדרש [אבו"ה] שיש להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה^{לו}, **שְׁנַאמֶר:** **"לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ"**, ודרשני **"יְמֵי חַיֶּיךָ"** מדאמר ימי משמע שיש חיוב להזכיר את יציאת מצרים רק **בְּהַיָּמִים** בלבד, אולם מכיון שנאמר **"כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ"**, המילה כל באה לרבות שיש חיוב להזכיר את יציאת מצרים גם בכל **הַלְּיָלוֹת**, משום שבליה התחילה היציאה ע"י מכת

^{לא} **במשנה** (ברכות יב:) **ובתוספתא** (שם, א, יב) ובעוד מדרשי חז"ל הגירסא היא "אמר רבי אלעזר", והוא קטע בפני עצמו. **ואילו הרמב"ם ובש"ה"ל ובמשנה בירושלמי גרסו** מזכירין יציאת מצרים בלילות, אמר להם ר אלעזר, ולהם היינו לאותם חכמים שהיו מסובים איתו בבני ברק, **ויש שפרשו** שלגירסא זו קטע זה הוא המשך לברייתא הקודמת.

^{לב} **ובאבודרהם כתב** שהיה בן י"ג שנה ונעשה לו נס ובאו לו י"ג שורות של שער לבן כמנין שנותיו.

^{לג} **כן פרש"י** (ברכות יב:) **ומחז"ו ועוד ראשונים** ע"פ המבואר בגמרא ברכות (כח.). **וביאר התי"ט** שכוונת רב"ע לומר כי אף שמוכח כי היה מופלג בחכמה וראוי לנשיאות, לא זכה לנצח את חכמים בזה עד שדרשה בן זומא. **אולם ברשב"ץ ובאברבנל כתבו** שהיה אומר כי בכל חכמתו לא זכה שתאמר יציאת מצרים בלילות. **וז"ל הרמב"ם** (פיה"מ א, ט) "לא היה בן שבעים, כי אם צעיר לימים, אלא שהיה מרבה להגות וללמוד ולקרות לילה ויומם עד שחלשו כחות גופו ונדדקו, ונעשה כזקן בן שבעים שנה, והרי החלה בו הזקנה ברצונו, כמו שנתבאר בתלמוד". **וביאר דבריו בשו"ת ציץ אליעזר** (יד, ו) שאין כוונת הרמב"ם לומר שע"י תשישות כח באה לו השיבה, שהרי מסיים "וה תחלת השיבה היה ברצונו כמבואר בתלמוד", הרי שמרמז על הנס כדאינא בגמ', רק כוונת היא שע"י הלימוד והתשישות היה הטבע מחייב להיות השיבה, אך שהזמן לא היה מחייבו, אמנם ע"י הנס כמבואר בגמ' נתהוה השיבה להיות ראוי לנשיאות, ודבר זה אינו מנגד להטבע ואין זה שינוי סדרי בראשית לפי שגם הטבע מחייב כן.

ורבינו האר"י כתב שרבי אלעזר בן עזריה היה גלגולו של שמואל הנביא, ושמואל חי 52 שנה, תוסיף לכך את י"ח שנותיו של רבי אלעזר, הרי סך הכל 70 שנה, וזהו שאמר "הרי אני כבן שבעים שנה".

^{לד} לשון "זכית" נצחתי, מלשון זכוחו לרבנן (קדושין יח.) וכן מאן דמוכי למלכא (סוכה לט.) **כ"כ הריטב"א האו"ח והאבו". אולם הרשב"ץ כתב:** שמעולם לא נחלקו בדבר זה, וגם חכמים מודים שיש להזכיר יציאת מצרים בלילות, אלא שאמר שלא זכה למצוא לזה רמז מהכתוב בתורה שיש חיוב להזכיר יציאת מצרים בלילות, ואמר לא זכית לפי שהשומע ולומד דבר חדש נקרא זוכה כדאמר אב"י (שבת כא:) "אי זכאי גמרנא מעיקרא". **וכ"כ בפיה"מ לרמב"ם** (ברכות) לפיכך אמר בתמיהה אני על אף רוב השתדלותי והתחברותי עם החכמים, לא זכית לדעת הרמז בכתוב על חובת קריאת פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא. **ובפירושו רי"ד כתב** להיפך, שקודם דרשת בין זומא גם ראב"ע היה סבור שאין מזכירין יצי"מ בלילות, ומשדרשה בן זומא קבעה לחובה.

^{לה} כדאמרן בברכות (יד:) שלא היו אומרים כל פרשת ציצית אלא היו מדלגין ואומרים "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם" אמת ואמונה כו. **[שבה"ל, אבו', רש"י, מהז"ו]**. **וכתב הריטב"א** שלפירושו זה מה ששינוי ברישא דמתני (ברכות יב:) מזכירין יציאת מצרים בלילות, כדברי ראב"ע נסתמה משנה זו. **והוסיף שי"מ** [הראב"ד] שמדרבנן כולם מודים שמזכירים יציאת מצרים בלילות, ולא נחלקו אלא האם יש גם חיוב מדאורייתא, וקיימא לן כרבנן, והיינו דאמר רב נחמן לדרו עבדו בפסוקא קמא צערן, טפי אל תצערן (שם יג.). **וראה עוד ברשב"א** (ברכות יב:).

^{לו} **לפרש"י** נתקן להזכירה בק"ש של ערבית. **ובש"ה"ל פירש** בשם רבינו ישעיה שמכאן ואילך ניתקן להזכירה ביום ובלילה, ביום באמת ויצ"ב, ובערב באמת ואמונה.

בכורות [ראב"ן]. **וְחַכְמִים** חולקים **ואומרים** שהמילה כל אינה באה לרבות את הלילות ^{לז}, אלא בא ללמד את חיוב יציאת מצרים לעתיד לבוא, וכך יש לדורשו: אילו היה נאמר **"ימי חייך"** בלבד, היינו למדים רק על **העולם הזה** שבו יש מצוה להזכיר יציאת מצרים, ומעתה שריבה הכתוב ואמר **"כל ימי חייך"**, הרי זה מלמד **להביא לימות המשיח**, שגם אז תהיה חובה להזכיר יציאת מצרים, שלא תאמר שמפני זכרון קבוץ גליות יתבטל זכרון יציאת מצרים, אלא זכרון קבוץ גליות יהיה עיקר וזכרון יציאת מצרים טפלה לה, וע"ז באה המילה "כל" לרבות את ימות המשיח ^{לח} [רשב"ץ]. ומדברי ר' אלעזר וחכמים נלמד שבודאי ראוי שנאריך ונרבה בסיפור יציאת מצרים בלילה זה בו אירע הנס [אברבנל].

כיון שעיקר ההגדה היא להודיע לבניו סיפור יציאת מצרים, מביא בעל ההגדה את הפסוקים בתורה מהם אנו למדים את עיקר חובת סיפור יציאת מצרים, כדי להתאים ולדרוש כל פסוק לבן המתאים כפי מדרגתו הרוחנית [רשב"ץ, ריטב"א, שבה"ל].

וקודם דרשות אלו אנו מתחילים לברך את השם שנתן לנו תורה שלמה המתייחסת לכל דרגות האדם [שם] ^{לט}. ואומר ארבע פעמים **"ברוך"** כנגד ארבעה הבנים המוזכרים בתורה [או"ח].

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם -

בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל -

בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ מבורך הוא, **הַמָּקוֹם** הקב"ה שנקרא מקום, כיון שהוא מקומו של עולמו ואין העולם מקומו ^מ [ב"ר, אבו], אלא שאין הקב"ה צריך לברכותינו כי **בְּרוּךְ** ומבורך הוא מעצמו גם בלי ברכתנו [רשב"ץ, אברבנל].

בְּרוּךְ מבורך הוא ה, שאנו מברכים אותו על **שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל**, המתייחסת לכל דרגות האדם, אלא שאין הקב"ה צריך לברכותינו כי **בְּרוּךְ** ומבורך הוא מעצמו גם בלי ברכתנו [רשב"ץ, אברבנל].

כְּנָגְד אַרְבַּע בָּנִים דְּבָרָה תּוֹרָה:

אָחַד - חָכֵם, וְאָחַד - רִשָּׁע, וְאָחַד - תָּם, וְאָחַד - שְׂאִינוּ יוֹדְע לְשָׂאֵל.

^{לז} **והרשב"ץ פירש** (לפי דעתו שגם חכמים מודים שיש להזכירה בלילות ונחלקו רק בדרשת הכתוב) שהמילה כל אינה ריבוי ללילות משום שהלילות הם בכלל כל ימות החיים. וכל כ"ד שעות נקרא יום אחד [אברבנל]. **ובפירוש קדמון כתב** ש"ימי חייך" משמע העולם הזה שיש בו קצבה לימיו של האדם, כל ימי חייך, ללא קצבה, לרבות את ימות המשיח בהם אין קץ לשנותיו של האדם.

^{לח} **במסכת ברכות** (יב:): מובא שכן זומא הקשה על דרשת חכמים, שהרי בימות המשיח יהיו נסים גדולים עד שנס יצי"מ לא יזכר, כמו שנאמר בירמיה (כג, ז ח) "הנה ימים באים נאם יהוה, ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם", וענו לו חכמים שאין כוונת הכתוב שאחר הגאולה האחרונה העתידית יתבטל לגמרי הזכרון ליציאת מצרים, אלא הזכרון של הגאולה האחרונה יהיה עיקר, וזכרון יציאת מצרים יהיה טפל לנסים שיעשו בימות המשיח.

^{לט} כי אחרי אשר גאלנו ממצרים קרבנו לפני הר סיני, כמו שייעדנו בתחלה ע"י משה רבינו, כמו שנאמר (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה", זהו הר סיני [ריטב"א].

^מ וכדאיתא בתנחומא "הנה מקום אתי" הנה אני במקום פלוני לא נאמר, אלא הנה מקום אתי, שהוא מקום לעולמו ואין עולמו מקומו [שבה"ל]. וכן הוא אומר "ויפגי במקום" פגע בשכינה [ראב"ן, ר"י בן יקר] כמו שנקרא הקב"ה גם מעון שנאמר (דברים לג, ח) "מעונה אלהי קדם" [ריטב"א, אבוד"י]. ותמצא כי "מקום" עולה למנין יהו"ה בחשבון גדול, מנה הי עשרה פעמים והה חמש פעמים והו שש פעמים והה חמשה פעמים, יעלה למנין מקום [אבו].

^{וי"א} כי אמר מקום בענין זה, לפי שעד שלא נתן הקב"ה תורה לישראל לא היה נודע לא הוא ולא חכמתו, אלא כדבר הגנוז במקום נסתר ואינו נראה, וכשנתן תורה לישראל אז הופיע אורו לכל העולם. **ועל דרך האמת** זה כמו "הנה מקום אתי" (שמות לג) שהוא מקום ההשגה לאספקלריא המאירה מקום תמונת ה, ועל פנים המאירים אמר ברוך הוא, והמבין ידום [ריטב"א].

מצינו שמצות ההגדה לבנינו כתובה בארבעה מקומות בתורה, ומכך למדנו ש**כַּנְגֵד אַרְבַּעַה** סוגים של **בְּנִים דְּבָרָה תִּזְרָה** [רשב"א, ריטב"א] שאין דעתם שווה **מ"א**, ואלו הם **מ"ב**: **אֶחָד - חֲכָם** המדקדק בכל ענייני הפסח [ריטב"א], **וְאֶחָד - רִשָּׁע** השואל על מנת לקנטר, **וְאֶחָד - תָּם** השואל מחוסר ידיעה, **וְאֶחָד - שְׂאִינוּ יוֹדַע לְשֹׂאֵל** כלום, מפני מיעוט שכלו. ולכל אחד יש להשיב כפי דעתו שואלתו. כי כל כך רצה לקיים ענין סיפור יציאת מצרים בורעינו, שהפריש להגיד ולספר לכל בן ובן כפי מה שהוא [ריטב"א].

וכעת מבאר בעל ההגדה באיזה לשון מבין לשונות ארבעת הפסוקים שואל כל אחד מהבנים:

חֲכָם - מָה הוּא אוֹמֵר ?

"מָה הַעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם" (דברים ו, כ).

אָף אֶתָּה אָמֹר לוֹ פְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח:

אֵין מִפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֶפִיקוֹמָן.

הבן **הַחֲכָם** שידוע לשאול כהגון **מָה הוּא אוֹמֵר ?** כיצד הוא שואל? כלשון הפסוק בפרשת ואתחנן **מ"ג** **"בְּיַיִשְׁאֲלֶךָ בְּנֵךְ מִחַר לְאֹמְרוֹ מָה הַעֲדוֹת מָה הֵם אוֹתָן הַמְצוּוֹת הַמְעִידוֹת עַל יְצִאת מִצְרַיִם. כַּגוֹן אֲכִילַת מִצֵּה זָכַר לִיְלֶחֶם עוֹנֵי"** ומרור זכר ל"וימררו את חייהם בעבודה קשה". וכן ענין הפסח על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים [ריטב"א, אבן]. **ו"מ** עדות כמצות שבת שהיא עדות כי יש אלוה בעולם בורא ומחדש כרצונו [רשב"ז]. **וְהַחֲקִים** המצות שלא נתברר לנו טעמם, כגון בשר בחלב ושעיר המשתלח ופרה אדומה [רשב"ז]. וכן הלכות שיש בפסח שאין נראה בהם טעם מוסבר, כענין שנאמר "ועצם לא תשברו בו", ושיאכל בחבורה אחת [ריטב"א, אבוד]. **וְהַמְשָׁפְטִים** המצוות שאפשר להבין טעמם, כענין שנאמר בקרבן פסח "וכל ערל לא יאכל בו", וכן שאר הלכות חמץ ומצה ודקדוקי סופרים שבהם [ריטב"א, אבוד]. **אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם ?** בעת אשר יצאתם ממצרים. **ומשאלתו** ניכר שהוא בן חכם, שהרי הוא מדקדק בכל ענייני הפסח, שידוע לדבר ולשאל בלשון נכונה והזכיר עדות חוקים ו משפטים [ריטב"א, אבן]. **ואין לומר** שהוציא את עצמו מן הכלל כשאמר "אתכם" שהרי קיבל עליו מלכות שמים באמרו "יה אלהינו", א"כ מהו "אתכם" כלומר אתם שיצאתם ממצרים והיה הדבר אליכם שאתם הייתם בימים ההם, והוא עוד לא נולד [א"ח]. **ועוד** "ל" **"אתכם"** כמו **"אתכם"**, שפירושו "ואני עמכם" ושתף עצמו עמהם [ראשוני]. **ו"מ** שקוראים אותיכם ואתיכם, ואתכם, ורצונו לדעת מה צוה אתכם ה לעשות ועל פי זה ידע ויבין גם הוא מה עליו לעשות [רי"ד].

מ"א וקראם "בנים", כדי ללמדנו שעם ישראל בכל מצב הנם בניו של הקב"ה ואפלו במצב של רשע, וכדברי רבי מאיר, שאף בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הם קרואים בנים. **ובשבה"ל כתב** שקורא להם בנים כיון שעדיין לא יודעים כלום כמו נערים.

מ"ב בפרשת בא אל פרעה נאמר לגבי מי 'שאינו יודע לשאול' (שמות יג, ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יקנן לי בצאתי ממצרים. (ט) והיה לך לאות עליך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יקנן בפניך פי ג'ד תזקה הוצאת יקנן ממצרים.

וכן נאמרה שם שאלת ה'רשע' (שמות יב, כו) והיה בריאמריו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: (כו) וְאֶמְרָתֶם בְּחַפְזֵי הַפֶּסַח הוּא לִיקְנָה אֲשֶׁר פָּסַח עַלְבִּיתִי בְּיַיִשְׁאֲלֶךָ בְּמִצְרַיִם וְאֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתוּלֵי הַגִּיל וַיִּקְדַּע הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ.

ובשאלת ה'תם' כתוב (שמות יד) והיה בריששאלך בנך מחר לאמר מה הזאת ואמרת אליו בן זקן זך הוציאנו יקנן ממצרים מבית עבדי: (טו) וְהָיָה בִּיהִקְשָׁה פְרַעֲה לְשַׁלְחֵנוּ וַיְהִרְגֵנוּ יִקְנָה פְלִבְכֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אֶדְם וְעַד־בְּכֹר בְּהֵמָה עַל־פְּנֵי זֶבֶח לִיקְנָה כֹּל־פֶּטֶר רְחֵם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם.

ובפי' ואתחנן נאמרה שאלת ה'חכם' (דברים ו, כ כה): (כ) בריששאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה יקנן אלהינו אתכם: (כא) ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה ממצרים ויציאנו יקנן ממצרים בנך תזקה: (כב) ויתן יקנן אותך אמפתים גדלים ורעים ממצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: (כג) ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו: (כד) ויצאנו יקנן לעשות את כל החוקים האלה ליראה את יקנן אלהינו לטוב לנו כל הימים לחייתנו פהיום הזה:

הפסוקים של הרשע ושל אינו יודע לשאול הן אודות מצוות הפסח, ושאלת התם היא אודות מצוות פדיון הבן שנצטוונו בה משום שבילל יציאת מצרים מתו כל הבכורות חוץ מבכורי ישראל, ובפרשה שלפניה ואחריה אמורים דיני הפסח [רי"א אלאחדב], ושאלת החכם היא אודות מצוות התורה באופן כללי, וכולל בה שאלות גם על דיני הפסח.

מ"ג ואף סדר המקראות בתורה סדרם הוא כך: שאינו יודע לשאול, רשע, תם, וחכם. מכל מקום בעל ההגדה רצה להזכירם בסדר חכמתם, בתחלה חכם ואחריו רשע שגם הוא חכם ומתוך זדון לבו מרשיע, ואחריו תם שאינו חכם ממש אלא יש בו קצת חכמה לשאול, ואחריו שאינו יודע לשאול שאין בו חכמה כלל. **[אבודרהם]**. **והר' בנימין כתב** שאף ששאלת החכם ותשובתו היא האחרונה שבכל אלו השואלים, אפילו הכי הקדימוה בהגדה, שראוי להקדים בדברי חכמה. ועוד שאנו צריכין לדרוש בפסוק "והגדת לבנך" ולסמוך אחריו סדר תחילת השעבוד איך נתגלגל תחילת ירידתן ושעבודן והאותות והנסים שנעשו שם עד שעת יציאתן לחירות **[שבה"ל]**.

וכששאל החכם מה החוקים וכו', כלל בשאלתו הרי עיקר היום הוא קרבן הפסח מדוע אנו אוכלים קודם קרבן החגיגה ואח"כ קרבן הפסח? [מהז"ו, רש"י (הובא בראשונים)]. ועוד מדוע אנו אוכלים לביל פסח מיני מתיקה קודם הסעודה והרי דרכם לבוא אחר הסעודה? [או"ח] **וְאָף אֶתָּה עֲנֵה וְאָמַר לֹו כִּהְלָכוֹת הַפֶּסַח**, פרש לו את כל הלכות הפסח, ואף את ההלכה שהיא מתקנת חכמים^{מ"ד} **שְׁאִין מִפְטִירִין** מסיימים הסעודה ואוכלים^{מ"ה} **אַחַר** אכילת קרבן **הַפֶּסַח אֶפִּיקוֹמֵן**, בשום דבר מאכל, כלומר מה שאוכלים את הפסח באחרונה זה משום שאין אוכלים מיני מתיקה לקינוח סעודה כמנהג שאר הסעודות^{מ"ו}, כדי שלא יאבד טעם בשר קרבן הפסח מפיו, וכן לביל זה אוכלים קליות ואגוזים קודם הסעודה, לפי שיש לאכול בסופה את מצת האפיקומן שהיא זכר לקרבן פסח^{מ"ז} כדי שישאר טעם המצה בפינו, ומתוך טעם זה נזכיר טעמי מצות הפסח ונספר בהם כל הלילה [או"ח, אבו, ריטב"א].

רְשָׁע – מָה הוּא אוֹמֵר?

"מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם" (שמות יב, כו) ? **"לָכֶם" - וְלֹא לוֹ.**

וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל, כִּפָּר בְּעֶקֶר, אֶף אֶתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ: "בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ח) **"לִי" - וְלֹא לוֹ. וְאֵלוֹ הָיָה שֵׁם, לֹא הָיָה נִגְאָל.**

הבן הַרְשָׁע ששואל כאילו הענין אינו נוגע לו, **מָה הוּא אוֹמֵר?** בא לקנטר כלשון הכתוב **"וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם [מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם]"**? מה הטורח שאתם מטריחים עלינו בכל שנה לעכב את סעודתינו ולערבב שמחת החג על ידי אריכות סיפור ההגדה [ירושלמי]^{מ"ח}. וכשאמר **"לָכֶם"** כוונתו לומר שמצות החג היא לכם **וְלֹא לוֹ**, ולא לי, כלומר שהוא לא נצטווה במצות החג, **וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכֶּלֶל**, מכלל עם ישראל המחוייבים במצות, הרי כאילו **כִּפָּר בְּעֶקֶר** בהקב"ה, שכל הכופר במצותיו כאילו כופר בו [ראב"ן]. ומדאמר לכם גילה לך הכתוב שבבן רשע הכתוב מדבר, ובניגוד לחכם הרשע לא קבל עליו מלכות שמים לאמר "ה אלהינו", וגם לשון **לָכֶם** אינו מורה שתוף עצמו עמהם כמו אתכם [ראשונים]. ולכן **וְאָף אֶתָּה** לאחר שתענה לו את תשובתו האמורה בתורה "ואמרתם זבח פסח הוא לה בנגפו את מצרים (בליל ט"ו בניסן) ואת בתינו הצילו" ולזכרון אותו נס אנו עושים מצוה זו [חזקוני] **הִקְהָה אֶת שְׁנֵי**, הכעיסהו וענה לכסיל כאיוולתו [או"ח, אבו] **וְאָמַר לוֹ** כנגדך דברה תורה [אבוד] ואמרה^י: **"וְהָגִדְתָּ**

^{מ"ד} **בְּמִכִּילְתָּ גֵרֶסוּ** אף אתה פתח לו בהלכות הפסח 1 אמור לו אין מפטירין וכו', כלומר שהוא הפליג לדקדק ולשואל וגם אתה תן לחכם ויחכם עוד והשיבהו כל הלכות הפסח ואפי דברים שהם תקנת חז"ל שאין להם שום סמך בכתובים, והוא מה שתיקנו אין מפטירין וכו', **וּלְפִי גֵרִיסְתֵּינוּ** כך פירושו אף אתה אמור לו כשאר הלכות הפסח שאין מפטירין וכו'. **וּבִירוּשְׁלַמִי** (פ"י הי"ד) **הַגֵּרִיסָא** אף אתה אמור לו הלכות אין מפטירין וכו', אבל יש בירושלמי שינוי כי שם אומרים התשובה הזו לבן טפש שאינו יודע לשאול, שיאמר לו דברים קלים שיוכל להבין, ועל תשובת הבן חכם אומרים ככתוב בתורה "בחוזק יד הוציאנו ה מצרים". ומכל מקום תמהני שהרי אין אנו אומרים על השאלה הזאת התשובה שנאמרה בתורה כנגדה (דברים ו) "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה וכו' ויצונו ה לעשות את כל החקים" וכו', ולפי הפירוש שכתבנו הרי זה בכלל, כמה שאמר אף אתה אמור לו הלכות הפסח, וזהו לשון אף אתה וכו'. [ריטב"א]. **וְרֹאה עוֹד בְּשֶׁבַח ל.**

^{מ"ה} **מִפְטִירִין** פירושו מסיימין, כמו המפטיר בנביא שמסיימים בקריאת ההפטרה תפילת שחרית של שבת [רשב"ץ, אבו]. **פִּירוּשׁ אַחַר** מפטירין לשון פתיחת פה לדבור מלשון יפטירו בשפה (תה כב, ח) [אבו]. ולשון אדם הנפטר מרבו [ספר האורה]. **וּבִיאוֹר זֶה** הוא כדעת שמואל ור יוחנן (פסחים ק"ט:). **אֲבָל רַב פִּירֵשׁ** "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", כשהגיע זמן להיפטר מן הסעודה דהיינו אחר אכילת קרבן הפסח, אין נפטרין על ידי "אפיקומן" שהוא נוטריקון "אפיקו מניכין" [הוציאו כלים], כלומר אין אומרים לאחר אכילת הפסח נלך ונאכל עוד בחבורה אחרת, גזירה שמא יבואו לאכול את קרבן הפסח עצמו בשני מקומות, שזה אסור. אבל במקומם הראשון מותר להם לאכול כל דבר.

^{מ"ו} **וְאֶפִּיקוֹמֵן** פרושו אפיקו מיני מתיקה. ובלשון יוון אפיקומן הוא מנוחה פירוש שינוחו מאכילה. ^{מ"ז} **וַי"מ** שהיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח [רש"י].

^{מ"ח} **בְּחֻזְקוֹנֵי פִירֵשׁ** (שמות יב, כו) "מה העבדה הזאת לכם" שהרי שאר עבודות הולכות אחר העתים, עומר בטי"ז ניסן לפי שהוא עת קציר שעורים, שתי הלחם בששה בסיון לפי שהוא עת קציר חטים, ד מינים שבלולב שהוא עת אסיפת פירות, אבל עבודה זו שבי"ד בניסן מה טיבה?

^{מ"ט} ונלמד מזה שלא אמר "ואמרת" אלא "והגדת" דברים הקשים כגידין [או"ח, רוקח]. **וְהַרְשֵׁב"א פִירֵשׁ** הקהה את שיני הרוצים ללעוס ולאכול. **וַי"מ** הקהה את שיניו לשון חולשת השיניים כמו "וישיני בני תקהינה" (ירמיה לא, כח) כלומר זה שכפר בעיקר והוציא עצמו מן הכלל הרי הוא בכלל "בן נכר לא יאכל בו" (שמות יב, מג) ושיניו תקהינה שרואה לאחרים שאוכלים והוא אינו אוכל, "כי זבח פסח הוא לה" לאותם שפסח עליהם שהם בני ישראל ולא על כיוצא בו [אבודרהם, שבה"ל].

^י **הַרְאִשׁוֹנִים הַקְשׁוּ** שהרי פסוק זה "מה העבודה הזאת לכם" נאמר בשמות בפרשת "משכו" (יב, כו) והתשובה לשאלתו היא בסמוך (יב, כז) "ואמרתם זבח פסח ליהוה", ומדוע האבא עונה לו "והגדת לבנך בעבור זה" שהוא בפרשת "קדש לי כל בכור" (שם

לְבַנְדָּךְ בְּעֵבֹר זֶה שֶׁאֵקִיִּים מִצֹּתוֹי כְּגוֹן פֶּסַח מִצָּה וּמְרֹר הַלֶּלֶו [רש"י] עֲשֵׂה יְהוָה לִי גֹאֲלָה זֶה בְּאֹתוֹת וּבִמּוֹפְתִים [טור] בְּצִאתִי מִמִּצְרָיִם, ומדגיש ואומר לי לשכמותי עשה הגאולה ולא לו, שרשע כמותו לא היה כדאי להגאל [אבן], ואומר לו בלשון נסתר, כשם ששאל ברשע לבבו כך יענה לו, הוא דקדק להוציא את עצמו מן הכלל כשאמר לכם ולא לו, אנו גם כן מהפכין ודורשין לי ולא לו להוציאנו מן הכלל [שבה"ל, ריטב"א]. וממשיך ואומר ואילו הִיָּה שָׁם רשע כמו זה [או"ח] במצרים בשעת הגאולה, לא הִיָּה נִגְאָל, אלא היה מת במכת חושך בגימי אפלה שמתו בהם רשעי ישראל [רשב"ץ, שבה"ל, רוקח] לפי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, כיון שאינו מאמין בגאולה שבכוח ה הוציאנו ממצרים, לפיכך אינו ראוי להגאל [שבה"ל] וכמו כן לא יגאל בשאר גאולות [פירוש קדמון] נא.

תָּם -

מָה הוּא אוֹמֵר ? (שמות יג, יד) "מָה זֹאת".

וְאִמַּרְתָּ אֵלָיו: "בְּחֻזְקַי יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם מִבֵּית עֲבָדִים".

הבן **התָּם - מָה הוּא אוֹמֵר ?** תם כמו סתם, שמחד אינו חכם שיודע להעמיק ולהסדיר שאלתו בדרך חכמה, ומאידך גם אין בו רשע להעמיק ברשע לבבו לכפור בעיקר כמו הרשע, אלא שואל סתם [או"ח, ריטב"א, שבה"ל] נב כלשון הכתוב ["וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךְ מָחָר יֵי אָמַר מָה זֹאת"? כלומר, מה אלו המצוות והמנהגים שאנו עושים היום שאיננו עושים כן בשאר החגים? [שבה"ל]. ועונים לו את המשך הכתוב: "וְאִמַּרְתָּ אֵלָיו מִירוּשׁ סִפְרָ לֹו כֹל מַעֲשֵׂה יְצִיאַת מִצְרַיִם [או"ח] ואמור לו: **בְּחֻזְקַי יָד בְּנִיסִים גְּדוֹלִים עָיִי עֶשֶׂר מְכוֹת, הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם מִבֵּית עֲבָדִים,** ומצוות אלו שאנו עושים הם זכר לאותם הניסים [רשב"ץ].

וְשִׂאֵינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֹל -

יג, ח) ששייך לשאינו יודע לשאול. **ויישב באו"ח** כי מסדר ההגדה לא חשב להשיב כאן הפסוקים הכתובים בתורה, כי זה דבר פשוט שיישיב להם כמו שכתוב, אלא שבא להודיענו היכן נדרשו בפסוקים כל הארבעה בנינים, וברשע החידוש שאינו כתוב בתורה שיישיב להם על שאלתם, כי דרש לי ולא לו אינו כתוב בתורה, אך אנו דורשין ממנו תשובה לרשע מיתור תיבת לי. **וכ"כ באבודרהם** שאם המילה לי אינו עניין לאינו יודע לשאול תנהו ענין לרשע.

ורש"י כתב שרמזו הכתוב תשובה לבן רשע לומר עשה לי ולא לך, שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא פ"יז). **וביאר השפתי חכמים** (שמות יג, ח) שה לא עשה נסים אלא בשביל צדיקים שיוודעים את התורה, אבל עמי הארץ לא היו ראויים להיגאל אלא בזכות הצדיקים. ומדכתיב "לִי" דמשמע לי ולא לו, משמע שלא היה נגאל כלל, ועל כרחך בבן רשע הכתוב מדבר שאלו בשאינו יודע לשאול קשה למה לא היה נגאל בזכות הצדיק? אבל הרשע לא היה נגאל כי גם הוא היה מת בשלשת ימי אפילה.

והריטב"א כתב (בפירושו השני) שבכלל "ואמרתם זבח פסח" נכללת התשובה של בעל ההגדה הקהה את שינוי, כי בן זה שכפר בעיקר הרי הוא בכלל האמור בקרבן פסח "כל בן נכר לא יאכל בו", ושינוי של זה תקנהה שרואה לאחרים שאוכלים מקרבן הפסח והוא אינו אוכל, "כי זבח פסח הוא לה" לאותם שפסח עליהם שהם בני ישראל ולא על כיוצא בו, ולהוסיף על עונשו אנו אומרים לו "בעבור זה עשה לי" לי ולא לו, כמו שדקדק הרשע במלת "לכם" להוציא את עצמו מן הכלל, אנו גם כן מהפכין ודורשין להוציאנו מן הכלל, לא שיהיה זה משמעו של מקרא, שהרי אף לשאינו יודע לשאול אנו משיבין כן. **וראה** מה שפירש בשבה"ל.

נא ב'נתיבות שלום' כתב: שלא מדבר כאן ברשע אפיקורוס, וכי על בן כזה יש בכלל ענין לשמע מה הוא אומר, אלא על רשע שהרשע מתוך שנתגבר עליו יצרו והפילו פעמים רבות ואינו יכול להחלץ ממנו, ועל כן מתיאש ואומר "מה העבודה הזאת לכם" ולא לו, אתם שזכיתם לשמירה עלינוה מיצר הרע ראויים הנכם לעבודת ה, אבל אני שמלא כשלונות מיצרי הרע הבעור בי איך יכול אני לעבד את ה, ואליו התשובה אלו היה שם לא היה נגאל, פרוש, גם אנו שקועים היינו במצרים במט שערי טמאה, ורק מכח שהתחזקנו ולא התיאשנו מגאלת הנפש עם גאלת הגוף הגענו עד כה, ואלו היה שם לא היה נגאל מחמת עצם היאוש הזה שבו. **ועוד** שאינו מאמין בכח הטמיר ונעלם בשרש נשמות בני ישראל, אשר גם בעת ששקועים במט שערי טמאה לא דעך ניצוץ אלק ממעל שבקרבם, ונר אלהים טרם כבה. **ועל זה** הקהה את שניו שכפר בעקר, כי זה מעקרי האמונה שיהודי מחיב להאמין כי הקב"ה בחר בנו מכל עם, ושוכן אתם אפלו בתוך טמאותם, ואלו היה שם לא היה נגאל, כי רק בכח האמונה הזאת נגאלו אבותינו ממצרים, ורק בכח האמונה הזאת עתידין להגאל. וכנגד האמונה הזאת הסתפק משה ואמר הן בני ישראל לא יאמינו לי, אם כי ידע כי בני ישראל מאמינים בני מאמינים בהקב"ה, אך חשב שלא יאמינו בכחות הטמונים בהם שעל אף היותם במצב כזה שקועים במט שערי טמאה ראויים לגלוי אהבה מאת הקב"ה.

ב רש"י על התורה (שמות יג, יד) **פירש:** תם זה תינוק טיפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ו שואל מה זאת. **ובאיסור והיתר לרש"י** [וכ"ה במחז"ן] **פירש** שתם נקרא מי שאינו חכם ולא רשע אלא תמים ואינו חכם לשאול "מה העדות והחקים והמשפטים" לפרש ולשאל על כל דבר, אלא שואל מה זאת.

נא יש מחר שהיא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן, כגון זה, וכגון "מחר יאמרו בניכם לבנינו" (יהושע כב, כז), הנאמר גבי בני גד ובני ראובן [רש"י].

”והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים”.

וְשֵׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֵׂאוֹל, אפילו בתמימות [או"ח] אלא דומה לילד קטן שאינו יודע לפתוח מעצמו ולשאול, ולכן אֶת פֶּתַח לו, את עשה לו פתח וברא לו הענין כפי דעתו, כדי שיבין וישאל מעצמו, כמו שנאמר (משלי לא, ח) "פתח פיד לאלם" [שבה"ל, רוקח]. שְׁנַאֲמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר "והגדת" מעצמך כלומר דרוש לו בהגדה ופרסם לו הנס [רש"י, או"ח, אבן] שהרי אפילו חכם שאין לו בן הוא שואל את עצמו כי המצוה בזה לספר ביציאת מצרים בין דרך שאלה ובין שלא בדרך [רשב"ץ] בְּעֵבֹר זֶה שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו [רש"י]¹¹ עֲשֵׂה יְהוָה לִי גְאוּלָּה זו באותות ומופתים [טור] בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם¹².

אגב הזכרת הפסוק "והגדת לבנך" בדברי הבן שאינו יודע לשאול, מביאים את דרשת המכילתא, ממנה למדים שזמן חובת סיפור יציאת מצרים לבנינו הוא בליל הסדר [רשב"ץ, ראב"ן, אבוד, או"ח]

יָכוֹל מְרַאֵשׁ חֲדָשׁ?

תְּלַמּוּד לּוֹמֵר: "בַּיּוֹם הַהוּא".

אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִפְּעוּד יוֹם?

תְּלַמּוּד לּוֹמֵר: "בַּעֲבוּר זֶה", בְּעֵבֹר זֶה - לֹא אֲמַרְתִּי, אֶלָּא בְּשַׁעַה שְׁפִמְצָה וּמְרוֹר מְנַחִים לְפָנֶיךָ.

מאחר שאנו מקדימין לדרוש בהלכות המועד קודם המועד¹³, יָכוֹל שְׂמַא תֵּאמַר שְׁחִיב לְדְרוֹשׁ וּלְפִתּוּחַ לְבִנּוּ בְּמִצּוֹת וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ הַחֵל מְרַאֵשׁ חֲדָשׁ נִיסוֹן, כִּדְרַךְ שֶׁדִּרַשׁ מִשֶּׁה רַבִּינוּ עִי"ה בְּרַאשׁ חֲדָשׁ וּמִזְהִיר עַל הַפֶּסַח, שְׁנֵאמַר "הַחֲדוּשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים... דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וּיקָחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁהָ לְבֵית אֲבוֹתָ" [שבה"ל, ריטב"א, אבן] וְעוֹד שְׁנֵאמַר בְּאוֹתָהּ פֶּרֶשֶׁה "וְעִבַּדְתָּ אֶת הָעֲבוּדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה" [ריטב"א, אבוד] וְעוֹד שְׁבִרַאשׁ חֹדֶשׁ הַתְּחִלָּה הַגְּאוּלָּה [או"ח] תְּלַמּוּד לּוֹמֵר "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא", כְּלוּמַר מִצּוֹת הַהִגְדָּה נוֹהֶגֶת בַּיּוֹם בּוּ נִגְאָלוּ מִמִּצְרַיִם הוּא יוֹם יוֹד [אבן, שבה"ל] וְשׂוֹאֵל: אִי אִם אֲכֵן הַחַיּוּב הוּא 'בַּיּוֹם הַהוּא', יָכוֹל שֶׁנִּתְחַלַּל לְסַפֵּר כְּבֵר מִפְּעוּד יוֹם? דֵּהִינּוּ מִבְּקָרוּ שֶׁל יוֹם יוֹד שֶׁהוּא זְמַן שְׁחִיטַת הַפֶּסַח¹⁴: [ריטב"א, שבה"ל] תְּלַמּוּד לּוֹמֵר: 'בְּעֵבֹר זֶה', בּוֹכּוֹת שְׁאִקִּיִּים מִצּוּוֹת הַלְלוּ עֲשֵׂה הִי לִי נִיִּסִים בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם, וְאֵמַר 'בְּעֵבֹר זֶה', שֶׁ לְשׁוֹן זֶה מִשְׁמַע שְׁמֵרָאָה לוּ בְּאֲצַבַּע עַל מַה שִּׁישׁ לְפָנָיו [שבה"ל] שְׁלֹא אֲמַרְתִּי לְךָ לְסַפֵּר הַהִגְדָּה [ריטב"א] אֶלָּא דוּקָא בְּשַׁעַה שְׁיִשׁ מִצָּה וּמְרוֹר מְנַחִים לְפָנֶיךָ עַל שׁוֹלְחַנְךָ וְאֵתָה יָכוֹל לְהִרְאוֹת עֲלֵיהֶם בְּאֲצַבַּעְךָ לּוֹמֵר מִצָּה זוּ מְרוֹר זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים [רש"י, ריטב"א, שבה"ל]¹⁵ וְזֶה רַק בְּלִיל פֶּסַח.

¹¹ וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר וְעוֹד פֶּרֶשֶׁה שֶׁעֲשֵׂה לִי הַנִּסִּים וְהַצִּיּוֹנִים מִמִּצְרַיִם, לְכַךְ אֲנִי עוֹשֶׂה אֶת הַמִּצּוּוֹת הַלְלוּ. וְרֵאשׁ עוֹד בְּרַמְבַּ"ן (פֶּסוּ קִים ח וט"ז).

¹² וְכַתְּבֵנו הַאֲוִ"ח וְיֵשׁ לְתַמּוּהָ מִדּוּעַ הִשִּׁיב לְשֵׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֵׂאוֹל וְלִרְשַׁע מֵאוֹתוֹ הַפֶּסַח, וְנִרְאָה לּוֹמֵר לְפִי שְׁגֵאוֹלֶת מִצְרַיִם הִיִּתָּה עִי"ה מוֹפְתִים שֶׁהֵיוּ שֶׁם בְּדֶרֶךְ שְׁנוֹי הַטְּבַע, וְיִדּוּעַ הוּא שֶׁהִשִּׁיב לֹא יִשְׁנֵה הַטְּבַעִים כִּי אִם לְצוּרֵךְ הַחֲסִידִים שְׁבִדּוֹר, אוּ בּוֹכּוֹת תּוֹרַתְּ אִם הֵם חֲכָמִים אוּ בּוֹכּוֹת מַעֲשֵׂיהֶם הַמְהוּנָגִים וּבּוֹכּוֹת יִשְׂרִים שֶׁהֵם הוֹלְכִים אִתּוֹ בְּתֵם לֵבֵב וּבִיוֹשֵׁר וְנִזְהָרִין בְּקִיּוּם מִצּוֹת עֲשֵׂה וּבִשְׁמִירַת מִצּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶהוּ בּוֹכּוֹת הַחֲכָם אוּ הַתָּם, אֲבָל הִרְשַׁע יוֹדֵעַ הוּא שֵׁאִינוּ כְּדָאִי. וְגַם מִי שֵׁאִינוּ מִדְּקַדֵּק לְשֶׁם מִי יַעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיו וּמִנְהַג כְּבִהְמָה הוּא שֵׁאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֵׂאוֹל, אִין סַפֵּק גַּם כֵּן שֵׁאִין רְאוּי שִׁשְׁנֵה הַשֶּׁם בְּטַבְעִים לְהַצְלִתוֹ, וְכִיּוֹן שְׁכֵן, נּוֹפֵל גִּי"כ בְּתִשְׁבּוּתוֹ בְּעֵבֹר זֶה עֲשֵׂה הִי לִי וְכו', כְּלוּמַר בּוֹכּוֹתֵי וְלֹא בּוֹכּוֹתֵי כִיּוֹן שֵׁאִינְךָ מִתְּבוּנָה בְּדַרְכֵי הַתּוֹרָה וּבְמִצּוּוֹתֶיהָ. וְבֵא לְהַעִיר שְׁצִרְךָ אִדָּם לּוֹמֵר לְבִנּוּ שִׁתְחַזֵּק לְעִסּוֹק בְּתוֹרָה יוֹם וְיוֹם וְשִׁתְעַסֵּק בְּמִצּוֹת, וְשִׁדְקָדֵךְ בְּשְׁמִירַתְּ בְּתַמִּימוֹת, וְזֵא יִהְיֶה מֵאוֹתָם שֶׁהִשִּׁי מִשְׁנֵה הַטְּבַעִים לְהַצְלִתְּם וּלְגֵאוּלָּתְּם, וְלֹא בַעֲנִין אַחֵר. [ולַעִיל בִּיאֵרְנוּ מִדּוּעַ נִדְרַשׁ כֵּן גַּם עַל הִרְשַׁע].

¹³ וְכַתְּבֵנו הַרְאִשׁוֹנִים שְׁדוּרְשֵׁים שְׁבוּעִים קוֹדֵם הַמוֹעֵד, שֶׁזֶה חַל בְּרַאשׁ חֹדֶשׁ, וְזֶהוּ כְּדַעַת רִשְׁבִּי"ג (פֶּסַחִים ו). שְׁדוּרְשֵׁים שְׁבוּעִים קוֹדֵם לְחַג, וְאִף שֶׁהִלְכָה כְּחֲכָמִים שְׁדוּרְשֵׁים שְׁלוֹשִׁים יוֹם קוֹדֵם הַרְגֵל, כְּתֵב הַיַּעֲבִי"ץ שְׁשְׁבוּעִים קוֹדֵם הַחַג זֶה אֵלִיבָא דְכוּלֵי עֲלֵמָא.

¹⁴ כְּמוֹ שֵׁאֵמַר הַכְּתוּב (בְּמִדְבָר ל"ג) "מִמַּחֲרַת הַפֶּסַח יִצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּיד רְמָה", שְׂר"ל מִמַּחֲרַת שְׁחִיטַת הַפֶּסַח, שֶׁהִי בַּיּוֹם ט"ו יִצְאוּ [ריטב"א].

¹⁵ וּבְזִמְנָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הִיָּה מוֹסִיף וְאוֹמֵר "פֶּסַח זֶה" [שבה"ל]. דְּבַר אַחֵר: זֶה בְּגִימְטְרִיא י"ב מִצּוֹת שֵׁאֵדָם עוֹשֶׂה בְּלִיל פֶּסַח, וְהֵן: ד כּוֹסוֹת, חֲרוֹסוֹת, כְּרַפְס, שְׁתֵּי נְטִילוֹת יָדִים, הַמוּצִיא לְחֶם, עַל מִצּוּוֹת מִצָּה, מְרוֹר, וְכוּרֵךְ [אַבּוּ]. וְהַטְּעַם שְׁמִפְרָשִׁים בְּעֵבֹר זֶה עַל

עַד עֵתָה בעל ההגדה סידר את ההגדה לדעת שמואל, שמפרש שמה שאמרו במשנה (פסחים קטז.) שסיפור יציאת מצרים יש להתחיל בגנות ולסיימו בשבח היינו בעבדים היינו, ולדעת רב הכוונה לקטע הבא, שמתחילה היו עובדי ע"ז, והשבח הוא "וקרבנו לעבודתו" [וי"א שהשבח הוא "מארמי אובד אבי" - אברבנל]^ט.
ומכאן תחילת עיקר ההגדה ודרשותיה, שהוא סיפור יציאת מצרים בפירוט החל מבחירת אברהם ועד יציאת מצרים [או"ח, אברבנל]^ס.

מִתְחִלָּה

עֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשָׁיו קִרְבָּנוּ הַמָּקוֹם לְעֲבֹדָתוֹ,

שְׁנֵאמַר (יהושע כד, ב-ד) :

"וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם, כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנְּהָר יֹשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תָּרַח אָבִי אֲבָרָהָם וְאָבִי נַחֹר, וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים".
"וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבָרָהָם מֵעֵבֶר הַנְּהָר וְאוֹלַךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן,
וְאֲרָבָה אֶת זְרַעוֹ וְאֶתָּן לוֹ אֶת יִצְחָק".
"וְאֶתָּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו, וְאֶתָּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שְׁעִיר לְרֵשֶׁת אוֹתוֹ,
וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם".

מהי הגנות של אבותינו? כי **מִתְחִלָּה** לפני שהתחלנו להיות לעם, וי"מ קודם היותנו עבדים לפרעה [מעשה ה] **עֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ**, תרח ובנו נחור שהיו עושים צלמים ומשתחווים להם, **וְעַכְשָׁיו** מאז שאברהם אבינו רצה וחיפש להכיר את בוראו, **קִרְבָּנוּ הַמָּקוֹם** הבדילנו ה מן התועים וקבנו **לְעֲבֹדָתוֹ** לקיום מצוותיו [רוקה], וזה השבח [פירוש כת"י] כמו **שְׁנֵאמַר**: אצל יהושע כאשר כינס את העם לפני מותו, ו כרת עימם ברית על עבודת ה' ^{סא}, **וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם** שנאמר לו בנבואה **כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּעֵבֶר הַנְּהָר** מהצד המזרחי של נהר פרת, המבדיל בין ארץ כנען לארם, **יֹשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם** מימי קדם [רוקה] והוא מימות שם בן נוח [אברבנל] ולא היה להם שום קשר לארץ ישראל, ושמה ישב גם **תָּרַח** שהיה **אָבִי אֲבָרָהָם וְאָבִי נַחֹר**, ו**יַעֲבֹדוּ** תרח ונחור בנו **אֱלֹהִים**

המצה ולא על קרבן פסח, זה מפני שהקדים לנו הפסוק "מצות יאכל" (שם יג, ז) וכתוב (שם יב, יח) "בערב תאכלו מצות" ואח"כ כתוב (שם יג, ח) "בעבור זה עשה ה' ל"י [או"ח, ואבו' בשם מלמד התלמידים].

^ט כ"כ רוב הראשונים [שבה"ל, ראב"ן, אבו', או"ח, רשב"ץ]. **והרשב"ץ הוסיף** בטעם פיסקא זו, וכן אמרו בירושלמי (פסחים י, ה) בתחילה צריך להזכיר בעבר הנהר ישבו אבותיכם, ולפי שהזכיר בן רשע שהוציא עצמו מהכלל אנו ממשיכים לזה, כי זה הרשע הוא שורש פורה ראש ולענה, כי מתחלה היו כן אבותינו בעבר הנהר כי כולם היו עובדי ע"ז וכו' [יבוא בהמשך], על כן נאה לנו לבד לספר ביציאת מצרים, כי סבלנו עבודת ועינוי וראינו ישועת ה', ודבקנו בעבודתו, וזה הרשע כפר בעיקר, על כן אנחנו מספרים הלילה ענין היציאה הזאת כמו שהבטיחנו האל ושמר בהטחתו כמו שזכיר אחר זה. **ובריטב"א כתב** שקטע זה הוא סיום הגנות (לדעת שמואל), ואולי הוא ג"כ מהתשובה שצריך לפרש למי שאינו יודע לשאול, וכן הוא סמוך לתשובת הרשע שהוציא את עצמו מן הכלל. ומביא ראיה מיהושע שסיפר ג"כ לאנשי דורו שנאמר "ויאמר יהושע אל כל העם" וכו'.

^ס **וכתב באו"ח** וצריך לבאר מה לנו להתחיל בירידת האבות למצרים, שהרי לא צותה תורה רק "ואמרת אליו עבדים היינו", ועוד מה לנו מתרח. **ויש לומר** כי להודיע כי באברהם על ידי מעשיו הטובים נתן לנו את הארץ ועל ידי המתנה אמר לו במה אדע, ועל זה נגזר על בניו הגלות והובטח שיצאו משם ברכוש גדול, וזה שהביא ויאמר יהושע להודיע איך חלה על זרע יעקב הגזרה, והודיע כי לא באה להם הארץ בנחלה כי אם ע"י מעשים טובים, ו כל זה לנחמנו מעצבון גלותינו שאם נטיב מעשינו ונשוב לה הוא ינחמנו ולא יזיקו לנו עונות אבותינו, ואם נשארנו מתי מספר הלא אנחנו רבים מבאי מצרים אשר היו שם לגוי גדול. **ובשבה"ל כתב** ומצאתי מפרשין לפי שהמומר לע"ז אסור באכילת פסח כדכתיב "כל בן נכר לא יאכל בו", ואנו עוסקין בהלכות הפסח, לפיכך הזכיר ע"ז וכדי שישמענו הבנים וילמדו מוסר. **והנכון** לפי שהוא צריך להזכיר יציאת מצרים וירידתן לשיעבוד איך היה והנסים והנפלאות שעשה עמנו, בא להודיע כי הכל היה ממנו מרוב אהבתו אלינו, שהרי לאברהם היו כמה בנים ומכולם לא בחר אלא ביצחק וכן ליצחק יעקב ועשו ולא בחר אלא ביעקב כמו שמפרש והולך. וגזר עליהן שעבוד מלכות בעולם הזה כדי לזכותם בעולם הבא כמפרש בבראשית רבא בענין בין הבתרים.

^{סא} **וכתב הרשב"ץ** שבדבר יהושע לעם ישראל, נתבאר כי אף על פי שיצאנו ממצרים ועלינו לארץ כנען, אין אנחנו מזרעם לא מזרע מצרים אשר מהם יצאנו כי בעבר הנהר שהוא נהר פרת המבדיל בין ארץ כנען לארם, ולזה נקרא אברהם "אברם העברי" (בראשית יד, יג). ולא מבני כנען המקולל אשר נחלנו את ארצו, כי אם מעבר הנהר שהוא של שם המבורך, ולזה אנחנו מזכירים זה הסיפור של יהושע לישראל ולסמוך אל יעקב ובניו ירדו מצרים, איך יצאנו משם בהבטחת האל יתברך לאברהם אבינו בין הבתרים.

אֲחֵרִים, עבודה זרה^{טב}, אבל אברהם מקטנותו הכיר את בוראו ומאס בעבודה זרה, כידוע בדברי חז"ל ובספרי הכותיים, ומעצמו עשה ולא מתרבות אביו, ומאב ואם אחד יצאו הוא ונחור, זה הלך לע"ז וזה עבד את השם, ומאס בכל זרע אביו וקרא ה' אחד, וכשם שנבדל הוא מכל האומות לקרוא בשם ה' אחד, כך הבדילו ה' ולקחו הוא וזרעו להיות לו לגוי אחד בארץ, מדה כנגד מדה [ריטב"א]^ט, וזהו שנאמר **וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנֶּהָר**, כפשוטו מצינו השני של נהר פרת, וגם מורה שלקחו מאותם היושבים בעבר הנהר היוצא מעדן שפרשו מן העיקר [ריטב"א] כדי שלא ימשך אחר דעתם הכוזבת [מצודת דוד], **וְאֹלֶךְ אוֹתוֹ צִיּוּתוֹ ללכת בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן** כמו שנאמר "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" כדי שתהא נוחה להיכבש לבניו, (ב"ב ק). שתהא מתנה מוחזקת מעכשיו שלא תתבטל בשום עון שיעשו זרעו [ריטב"א]^{טד} **וְאֶרְבָּה אֶת זְרַעו**, אף שהרביתי זרעו מישמעאל כמ"ש "וגם את בן האמה לגוי אשימנו, כי זרעך הוא" (בראשית כא) ואברהם שאל רק עליו כמ"ש "לו ישמעאל יחי לפניך" (שם יז) **סח** מכל מקום **וְאֵתְּנוּ לוֹ אֶת יִצְחָק**, עוד נתתי לו את יצחק כאשר הבטחתי [מצודת דוד] שיהיה הוא עיקר זרעו כמו שנאמר (בראשית כא) "כי ביצחק יקרא לך זרע" [ריטב"א]^{טו} **וְאֵתְּנוּ לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו**, אולם עשיו לא נקרא זרעו שנאמר "כי ביצחק יקרא לך זרע", ודרשו חז"ל ביצחק אבל לא כל יצחק [רשב"ץ, או"ה] שרק יעקב נחשב ממשך זרעו^{טז}, **וְאֵתְּנוּ לְעֵשָׂו מִפְּנֵי זְכוּתוֹ שֶׁל יִצְחָק** [ריטב"א] **אֶת הַר שְׁעִיר לְרִשְׁתוֹ**, שנאמר "וילך עשיו אל ארץ מפני יעקב אחיו" (בראשית לו), שלא רצה לקבל עבדות ועינוי כמו שקבל יעקב אבינו ולכן הלך לו לארץ שעיר^{טח}, [רשב"ץ] וצוה הכתוב שלא יתגרו בו מלחמה כלל כדכתיב "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר"^{טט}. וכדי להודיע לכל, כי יעקב הוא זרעו של יצחק ושל אברהם בלבד, ובו מתקיימת גזירת ברית בן הבתרים "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" [ריטב"א]

טב במכילתא (יתרו פרשה ו) הובא כמה טעמים מדוע מכונים אלוהים אחרים: **א.** שאינם אלהים אלא שאחרים קוראין אותם אלוהות. **ב.** שהם מאחרין את הטובה מלבוא לעולם. **ג.** שהם עושין את עובדיהם אחרים. **ד.** שהם אחרים לעובדיהם, (כלומר שאינם עונים להם) וכן הוא אומר (ישעיה מו, ז) הן יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו. **ה.** שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר, אלו נקראו בשמו, כבר היה בהם צורך, והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך. ואימתי נקראו בשמו? בימי אנוש בן שת, שנאמר (בראשית ד, כו) אז הוחל לקרוא בשם ה'. באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם. אמר להם המקום, אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם בשמי, אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי בשמי, שנא (עמוס ה, ח) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו. **ו.** שהם מחדשים להם אלהות בכל יום. הא כיצד? היה לו של זהב ונצרך לו [לצורכו האישי] עשאו של כסף, היה לו של כסף ונצרך לו עשאו של נחשת; היה לו של נחשת ונצרך לו עשאו של ברזל או מעופרת, וכן הוא אומר (דברים לב יז) חדשים מקרוב באו. **ז.** שאם נפרט להם כל שם עבודה זרה שיעבדו, לא היה מספיק להם כל העורות שבעולם. **ח.** לשון שתפסה תורה למולך, כל שתמליכנו עליך אפילו קיסם אחד או חרס. **ט.** שהם אחרונים למי שהוא אחרון במעשים, ומי הוא אחרון שבמעשים? מי שקורא אותם אלוהות.

טו אולם הרמב"ם כתב (ע"ז א, ג), שאף אברהם עצמו עבד עבודה זרה עד שהכיר את בוראו בגיל ארבעים [וראה כס"מ]. **וכתב הראב"ד בהשגות** שבאגדה (נדרים לב). כתוב שבן ג שנים הכיר את בוראו שנאמר "יעקב אשר שמע אברהם בקול"י מנין עקב. **וגם הרשב"ץ כתב** שמתחלה היו אבותינו בעבר הנהר כולם עובדי ע"ז כמו שזכר בב"ר (פלי"ח סי יג) כי תרח היה עושה צלמים ואברהם בנו אחר שעבד לע"ז כתרח אביו הכיר את בוראו ושבר צלמיו, וע"ז קרבו הש"י לעבודתו.

טז וגם שיהיה להם טענה על היושבים בה שלא יאמרו שבאים לגזול מהם, שישבו להם אדרבה אבינו החזיק בה ואתם באים לגזול אותה ממנו מכאן ואילך, שכבר נתמלאה סאתם וזמן אכילת פירותיהם, כי ניתן להם לפירות אולי יחזרו לאמונת ישראל וזהו והכנעני אז בארץ (בראשית י"ב) וכתב "כי לא שלם עון האמורי עד הנה" (שם ט"ו). [ריטב"א].

טח אמרו בירושלמי (פסחים י, ה) אמר רבי אחא "ווארב" כתיב חסר, כמה ריבים עשיתי עמו עד שלא נתתי לו את יצחק. **ופירש"י** ואריב עם זרעו, בני קטורה, שאפילו משמותן אתה יכול לידע שהיו עובדין ע"ז, שכולם נקראו על שם ע"ז כמפורש בבראשית רבה (פרשה ס"א). **ואינו נכון** דהיאך יזכיר בני קטורה קודם ליצחק שנולד בתחלה, **ולפיכך יש** לפרש הרבה ריבים עשיתי עמו והרבה נסיונות קודם שנתתי לו את יצחק, כדי לנסותו, שבריבים גדולים ובקושי גדול בא לו הזרע.

טו וכלל במלת ואתן שנתנו כנגד מערכות הכוכבים, כדכתיב (בראשית ט"ו) ויוצא אותה החוצה, כי היה אברהם רואה שלא היה יכול להעמיד שום זרע משרה הצדקת, כי לפי שהיה בנו של תרח שהיה עובד ע"ז לא היה יכול לצאת כל זרעו כשר והיה בו נובלות פרי, וכן לבסוף נתחלק זרעו של יצחק. [ריטב"א].

טז וכתב הריטב"א ודע באמת כי לכך יצא עשו הרשע תאום עם יעקב הצדיק בבטן אחת, כדי שיבינו כל העולם כי צדקתו של יעקב הצדיק מעצמו באה לו ולא במערכת מזל, ולא בטבע אב ואם, ולא מסיבה אחרת, שהרי בבטן אחת נולדו, ועשו יצא לתרבות רעה ויעקב הלך בדרך טובים. **ובמצודות דוד כתב** כי לטובה יחשב ליעקב שהיה עם עשו בכרס אחד, כי הוא שאב כל הזוהמא ויעקב יצא נקי.

טח במדרש כתוב (ב"ר פב, יג) "מפני יעקב אחיו" מפני שטר חוב של גזירת (טו יג) "כי גר יהיה זרעך" המוטל על זרעו של יצחק, אמר אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת, ולא בפרעון השטר. [נהובא ברש"י] (בראשית לו, ז).

טט רמז על סורו ועניינו, שהוא איש שעיר, ומקומו הר שעיר, וחלקו השעירים, והוא עתיד לקבל עונותיהן וגורותיהם של ישראל לעתיד לבא כי אח לצרה יולד (משלי י"ז). [ריטב"א].

ובהם בלבד יתקיים "ודור רביעי ישובו הנח" [מצודת דוד] ע"ז אמר **וַיַּעֲקֹב וַבְּנָיו בלבד יָרְדוּ מִצְרָיִם**, לפרוע שטר חוב שנגזר עליהם לגלות ולקיים גזרת השעבוד "ויעבדום ועינו אותם" [שבה"ל].

כשם שקיים לאבותינו את גזירת הגלות, כל שכן שיקיים להם הגזירות הטובות שנאמר "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", ועל זה אומרים כעת ברוך שומר [ריטב"א]. **וקודם לכן** מברכים את ה בירידת אבותינו למצרים^ב, לפי שכשם שמברכים על הטובה כך מברכים על הרעה, שהקב"ה מחשב את הקץ מיום הגזירה לעשות כמו שגזר שנלך בגלות ואח"כ יגאלנו ויוציאנו משם ברכוש גדול [ריטב"א, שבה"ל, חוקח].

בְּרוּךְ

שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.

**שֶׁהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲשֵׁב [י"ג מחשב] אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שְׂאֵמֶר
לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים,**

שְׂנֵאָמֶר (בראשית טו יג-יד):

**"וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וְעֲבָדוּם וְעֵנּוּ אֹתָם
אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.**

וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל."

כשגזר עלינו הגלות הבטיח לאברהם שלבסוף יעניש את העובדים בהם ושיוציאם משם ברכוש גדול [ריטב"א, או"ח] **בְּרוּךְ** מבורך הוא הקב"ה אשר הוא **שׁוֹמֵר** יושב ומצפה לקיים ה**בְּטָחָתוֹ** שהבטיח לאברהם אבינו לעשות **לְיִשְׂרָאֵל**, כלומר שהבטיחו להוציאנו ממצרים, והוא **בְּרוּךְ הוּא** ששמר להם ההבטחה ההיא [או"ח] וקיים הבטחתו ולא איחר גאולתם אפילו רגע אחד [רשב"ז] וזהו שאומר **שֶׁהַקְּב"ה חֲשֵׁב אֶת הַקֶּץ**, את זמן קץ הגלות והשיעבוד^{עא} מלידת יצחק, כי מלידת יצחק עד יציאתם ממצרים ד מאות שנה [או"ח], וזה כדי **לַעֲשׂוֹת** ולקיים את הבטחתו, **כְּמוֹ שְׂאֵמֶר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שְׂנֵאָמֶר**: בברית זו, **וַיֹּאמֶר** הקב"ה **לְאַבְרָם**: **יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ** גירות יהיה נגזר על זרעך **בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם**, משעשה שנולד יצחק, כי כבר לפני שירדו למצרים היו כגרים^{עב}, ובנוסף לאחר שירדו למצרים **וְעֲבָדוּם וְעֵנּוּ אֹתָם**, במצרים 210 שנה, ונמצא ששך זמן הגירות שהתחיל מלידת יצחק עם העבדות והעינוי שהיו במצרים, הם **אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה**^{עג} [שבה"ל]. ואע"פ שהקב"ה גזר עלינו עול השיעבוד, אמנם גם הבטיחו **וְגַם אֶת**

^{עא} **והרשב"ץ כתב** שאנו מברכים את ה לא על הירידה למצרים אלא על הבטחת גאולתנו, שאחר הגזירה של "ועבדום ועינו אותם" הבטיחו ואמר לו "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (שם, יד), וקיים אותה הבטחה ולא איחר אותה אפי רגע אחד, שהקב"ה היה מחשב את הקץ והיה משמר אותה כדי לקיים הבטחתו.

^{עב} **הרב ר' בנימין פירש** שמה שאמר הקב"ה מחשב את הקץ, לא קאי על יציאת מצרים אלא על הגאולה אחרונה, והוא להחזיק לב אומרי ההגדה, לפי שבבשורת בין הבתרים הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו כל הגליות ושעבודן וגלותן וגאולתן, ועכשיו שבאין לספר ביציאת מצרים לבם מתחזק על ההבטחה שהבטיחן ומשתעשעין ומתנחמין בה שעתיד לקיימה להן באחרונה כמו שקיים בראשונה, **וכה פתוינו** ברוך שומר הבטחתו של ישראל כלומר ברוך המקום שעתיד לשמור לנו ההבטחה של גאולה שהבטיחנו. ברוך הוא שהוא מחשב את הקץ תמיד ואומר מתי יבוא הקץ והעת של גאולה לעשות מה שאמר והבטיח לאברהם אבינו בין הבתרים שנאמר ו יאמר לאברהם וגו בארץ לא להם בבבל, ועבדום במדי, וענו אותם ביוון, וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי באדום. ובכולם חתם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, הרי הבטחה של גאולה, כך נדרשין בבראשית רבא. [שבה"ל].

^{עג} שכן כל שנות האבות היו בגירות וטילטול "וישב יצחק בגרר ויאמר אבימלך לך מעמנו" וכן אמר יעקב "ימי שני מגוריי" שכולן היו בכלל גירות. [שבה"ל].

^{עד} צא וחושב משולד יצחק עד שירדו אבותינו למצרים עברו ק"ץ שנים, שהרי יצחק אבינו היה בן ס שנה כשנולד יעקב, כדכתיב "ויצחק בן ששים שנה בלידת אותם", ויעקב היה בן 130 שנה כשירד למצרים כדכתיב "ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה", נמצא שעברו 190 שנים משולד יצחק עד שירדו למצרים, ובמצרים נשתעבדו 210 שנים, וזהו שאמר "שהקב"ה חישב את הקץ", פי אותן ק"צ שנים החסרים מחשבונות שנים חישוב אותן מלידת יצחק, שנאמר "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" משעה שיהיה לך זרע שהוא יצחק, והוא זמן תחילת הגזירה. **וזהו מקרא 'מסורס'** [הפוך] ושיעורו כך: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה, ועבדום וענו אותם, ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי. והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב [רמב"ן טו, יג].

הגוי אשר יעבדו, היינו המצרים שהעבידו את ישראל, **דן אנכי** אני אדון אותם, שדן אותן כמידתם בנגעים רבים ובמכת בכורות, כמו שנאמר (שמות י"ח) "כי בדבר אשר זדו עליהם" כמ"ש בתרגום (שם) [ריטב"א] **ואחרי כן** אחרי שאנקום בהם, **יצאו ברבש גדול**, בממון רב, כמו שנאמר "וינצלו את מצרים" [רש"י] וינצלו מלשון ריקנות, שרוקנו אותם ממונם ונטלחו עמהם [ויבאר בקטע בפני עצמו בהמשך ההגדה].

מכסה את המצות ויגביה את הכוס בידו הימנית, ואומר:

[ו]היא

שעמדה לאבותינו ולנו.

שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו.

אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו.

והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

והיא, אותה הבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" **עד**, שיהא דן אותם ומציל אותנו מידם ומיד שאר האומות [ריטב"א. אבן] היא **שעמדה לאבותינו** במצרים **ולנו** בשאר גלויות **עה**, **שלא** עם **אחד בלבד עמד עלינו** במשך הדורות **לכלותנו**, להשמידנו ולהרע לנו **ע**, **אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו**, כל מיני אומות שרוצים **לכלותנו** ולהשמידנו [רוקה], בכח אותה הגזירה של גלויות שנגזרו בין הגזרים, אבל **והקב"ה מצילנו** תמיד **מידם** ומפר עצתם הרעה, בכבוד גדול ובהצלחה רבה [ריטב"א] וזאת מכוח אותה הבטחה שעמדה לאבותינו ולנו [רשב"ץ. שבה"ל] **ע**. וכן היה כבר מזמן יעקב אבינו שרצה לבן הרשע להרגו, וזה שאומר כעת "צא ולמד מה ביקש לבן הארמני" [ריטב"א].

ניח הכוס מידו ויגלה את המצות עד שיגיע ללפניך.

במשנה (פסחים קטז): נאמר ש דורש מארמי אובד אבי עד שגומר הפרשה כולה. והכוונה היא לארבעה פסוקים שהיה אומר מביא הביכורים [אבן] **ע**. ופסוקים אלו והדרשות שבהם הם עיקר ההגדה, לפי שנכלל בהם סיפור יציאת מצרים בהרחבה גדולה, ופסוקים אלו נדרשים לקמן מילה במילה.

וכן הוא פירושו לפי טעמי המקרא, שהרי יש טעם אתנחתא תחת המילה "אותם", שתפקידו להפריד בין "ועבדום ועינו אותם" לבין "ארבע מאות שנה", ובא לומר ש"ארבע מאות שנה" לא קאי על "ועבדום" אלא זה מוסב על תחילת הפסוק "כי גר יהיה זרעך" שסך כלל הגרות עם העיני והשיעבוד יהיו ארבע מאות שנה, אבל בפועל נשתעבדו במצרים רק רד"ו שנים. ומה שנאמר (שמות ו, מ) "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה", הוא משעה שנגזרה הגזירה בין הבתרים שהוא שלושים שנה קודם לידת יצחק, שכן אברהם אבינו היה בן ע שנה בבין הבתרים וכשנולד יצחק היה בן ק שנה, נמצא עד שנולד יצחק שלשים שנה, ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה, הרי שנגזר בין הבתרים עד שיצאו ממצרים שלשים וארבע מאות שנה. **וכך משמעו של פסוק**: "ומושב בני ישראל אשר ישבו" באותה גזירה ושטר חוב של גירות ושעבוד הנגזר עליהם במצרים משעת הגזירה עד שפרעו אותו החוב "שלשים שנה וארבע מאות שנה" **[שבה"ל]**.

עד ואמרו במדרש (ב"ר מד, יט) שלא אמר גם אלא וגם לרבות ארבע מלכיות בבל, יון, מדי, ואדום, ושאר האומות המציקים לישראל שאף הם יענשו על שעבדו את ישראל **[רש"י וראשונים]**. וכמו שהבטיח ואמר "וואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם כי אני ה' אלהיהם" (ויקרא כו, מד) והבטחתים לקיימם לעולם וכן אעשה **[רשב"ץ]**.

עה ובאבורהם פירש לאבותינו ולנו שגם אנחנו נחשבים שיצאנו ממצרים, משום שאם לא הוציאנו הרי אף אנחנו היינו משעבדים במצרים. **ע** **ובשבה"ל כתב** שלא אחד בלבד עמד עלינו, כלומר לא המצרים בלבד עמדו להרע לנו, אלא בכל דור ודור עומדים עלינו להרע לנו ולכלותינו. **זוה** לגרסתו שלא גרס ברישא לכלותינו, אבל לגורסים כן א"א לפרש כדבריו שהרי פרעה לא עמד עלינו לכלותנו אלא לשעבדנו **[זבח פסח]**.

עז ובאבורהם פירש: והקב"ה מצילנו מידם כדי להראות השגחתו בישראל, מקים להם בכל דור אויבים ומציל אותם מידם בזכותאזוה הבטחה.

עח פרשת "ביכורים": כל איש מישראל, שיש לו פירות משבעת המינים שהבשילו ראשונה על העץ, מצווה להביאם לבית המקדש וליתנם לכהנים, שנאמר (שמות כג, יט; שם לד, כו) "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך".

בקטע זה מתחילים לספר מלבן הארמי שהיה ראש המרשיעים המתחכמים עלינו לכלותנו, ועליו נאמר הפסוק הראשון בפרשת ביכורים "ארמי אובד אבי", ומרחיבים ומבארים את הפסוק הזה עם שאר הפסוקים שבפרשת ביכורים, כדי להודות על ריבוי הטובות שעשה עמנו האל יתברך, בהצלת יעקב וזרעו מלבן ובהצלתנו ממצרים [רשב"ץ].

צא ולמד

מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו.

שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל,

שנאמר (דברים כו, ה):

**"ארמי אבד אבי, וירד מצרימה, ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול
עצום ורב".**

צא ולמד, התבונן וראה ^{עט}, **מה בקש לבן הארמי** ראש המרשיעים [רשב"ץ] שהיה אחינו בשרנו [רשב"א] **לעשות ליעקב אבינו** כשרדף אחריו, שגם הוא בא מכח אותה הגזירה הנ"ל, שמחשבתו גרועה משל פרעה, **שפרעה לא גזר** בתחילה **אלא על הזכרים** להשליכם ליאור, ואולם הניח הבנות, ועשה כן מפני שאמרו לו החוזים בכוכבים שעתיד להולד לישראל בן שיושיע את ישראל, כדכתיב "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, וכל הבת תחיוני" [רשב"ץ]. ואילו **ולבן** הרשע **בקש** בתחילה **לעקור את הכל**, להשמיד את יעקב וכל זרעו, כמו שנאמר "יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ואלהי אביכם אמש אמר אלי השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע" [רשב"ץ, רב"ן], וזהו **שנאמר: ארמי אבד אבי**, לבן הארמי רצה לאבד את אבא שהוא יעקב אבינו ^פ [הרגום] שהרי אמר "הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה רואה לי הוא", גלה דעתו שרצה לקחת הכל, לולי אזהרת האל יתברך אליו [רשב"ץ]. ולאחר מכן **ויירד** יעקב ובניו **מצרימה, ויגר שם במתי מעט**, שבתחילה היו יעקב ובניו מעטים כשירדו למצרים [שבעים נפש] ואח"כ נתקיים בהם **ויהי שם לגוי גדול, עצום ורב**. ועכשיו הולך בעל ההגדה ומבאר את לשון הפסוק.

ביאור הפסוק הראשון שבפרשת ביכורים:

"ויירד מצרימה" -

אנוס על פי הדבור.

"ויגר שם" -

מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם, שנאמר (בראשית מז, ד): **ויאמרו אל פרעה, לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך, כי כבד הרעב בארץ כנען. ועתה ישובו נא עבדיך בארץ גשן**

בהבאת הביכורים ישנה מצווה נוספת, והיא נקרא מצוות "מקרא ביכורים" או "וידו ביכורים", כלומר כשבא האדם עם הביכורים אל הכהן, הריהו אומר תחילה דברי הודיה לה על החסדים שעשה עמנו, שהוציאנו ממצרים ונתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש, ואומר כלשון התורה (דברים כו, ג): "הגדתי היום לידוד אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ידוד לאבותינו לתת לנו". וממשיך ואומר (ה) **ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: (ו) וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה: (ז) ויצעק אל יהוה אלהי אבותינו וישמע יהוה את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: (ח) ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע טובה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים: (ט) ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: (י) ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה.**

^{עט} ולשון צא ולמד הוא לשון נהוג בתלמוד, כגון: צא ולמד משוק של חמורים (תגיגה ט:) ומכאן ואילך צא וחשוב (ע"ז ט.), כלומר יכול אתה לצאת בעצמך ולראות שכן הוא הדבר [רשב"ץ]. **ובאבודרהם פירש** צא וראה איך התחילו הצרות ליעקב אבינו.

^פ ואמר הכתוב "אבד", ואף על פי שלבסוף לא הצליח לאבדם, משום שהקב"ה מצרף לרשעים מחשבה רעה למעשה, ולכן תלה לו הכתוב כאילו אבדם [ראשונים]. שכן הכתוב ב לא אמר אבד אבי כמו אבד ושיבר בריחיה (איכה ב, ט) שהוא לשון עבר, אלא "אובד" לשון בינוני, וידוע הוא מדרך הדקדוק כי הבינוני הוא אחר התחלת הפעולה קודם השלמתה, וכן היה ענין לבן התחיל לרדוף ורצה לעקור ולא נשלמה הפעולה מפני האזהרה האלהית. [רשב"ץ]. ו"מ"ע ל דרך ה פשט [ולאפוקי מבעל ההגדה] ארמי אובד אבי יעקב אבי שהיה בארם היה אובד מבלי לבוש ואח"כ ירד למצרים. ולא נראה זה הפירוש שיקרא ליעקב אבינו ארמי מפני שגר בארם, וגם אותו גרות בעושר היה ובנשים ובנים ומשם בצאתו לא ירד למצרים. והנכון מה שתרגם המתרגם, כי הוא מספר חסדי האל יתברך מתחלה בהצלת יעקב ואותנו מלבן ואח"כ בהצלתנו ממצרים [רשב"ץ].

”בַּמְתִּי מַעֲט”

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, כב): **בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה, וְעַתָּה שְׁמֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב.**

”וַיְהִי שָׁם לְגוֹי”

מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִצִּיּוֹנִים שָׁם.

”גְּדוֹל [ו]עֲצוּם”

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות א, יז): **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאֵד מְאֹד, וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם.**

”וַיִּרְב”

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: ”רַבְּבָה כְּצִמְחַ הַשָּׂדֶה נִתְתִּיף שְׂדֵימִם נִכְנּוּ וַיִּשְׁעֲרֵךְ צִמְחָ וְאֵת עֵרֶם וְעֲרִיָּה” (יחזקאל טז, ז) **”וְאֶעֱבֹר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאֶמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי, וְאֶמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי”** (שם טז, ו).

♦ **”וַיִּרְד מִצְרַיִמָּה”** - מכך שלא נאמר ויצא או ויבוא אלא וירד, למדנו שיעקב אבינו היה אָנוּס לרדת בעל כרחו למצרים שלא ברצונו [או"ה] **עַל פִּי הַדְּבוּר**, כלומר, על פי גזרותיו של הקב"ה שאמר לו לרדת [או"ה] **פֶּא** לקיים מה שנאמר לאברהם "כי גר יהיה זרעך, בארץ לו להם". ומנין שלא רצה לרדת? שנאמר "אל תירא מרדה מצרימה" שהיה מתירא יעקב לירד למצרים [שבה"ל, או"ה, אבו] ואלמא לגול יוסף ומעשה מכירתו לא ירד לשם לפי שידע שעתידין בניו להשתעבד שם [שבה"ל] אלא שמוכרח היה לירד לשם עד שאמר לו הקב"ה "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" [אבו] **פב**.

♦ **”וַיִּגֵּר שָׁם”** - שמה תאמר שירד יעקב למצרים כדי ליטול כתר מלכות, לכך נאמר "ויגר" לשון ללון ולגור בעלמא [רש"י, ריטב"א, אבו] **פג** **מִלְמַד שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם** דרך קבע **אֶלָּא לְגוֹר שָׁם** באופן עראי כגר לפי שעה בלבד [ריטב"א אבו] עד שיעברו שני הרעב ואח"כ ישוּבו לארץ כנען [שבה"ל, רשב"ץ], וראיה לדבר **שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמְרוּ אַחֵי יוֹסֵף אֶל פְּרַעֲוֹה לֵאמֹר שְׂאֵל מֵהַמְּעֻשִׂים, עֲנֵנו וְאִמְרוּ לָנוּ לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ,** והסיבה לכך **כִּי אֵין מְרַעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ כִּי כְבֹד הָרָעֵב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן,** אבל אם היה מרעה לא היינו באים למצרים [לקח טוב]. ולכן **וְעַתָּה** באופן זמני מבקשים אנו ממך, **כִּי יִשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן,** שהיא קרובה אל ארץ כנען [רשב"ץ] ויש בה מקום מרעה [מדרש הגדול] ומיד בתום הרעב נשוב לארץ כנען [רשב"ץ]. וזה היו אומרים המתודים על הביכורים שבכלל הטובה שעשה לישראל הוא שבאו לגור ולחזור, ונשתקעו שם בארץ גושן "וויאחזו בה ויפרו וירבו מאד" (בראשית מז, כז) מה שלא עלתה בלבם אלא מחסד אל כל היום עליהם, וזהו שאמר:

♦ **”בַּמְתִּי מַעֲט”** - שמה תאמר באוכלוסין הרבה ירדו מצרים? ת"ל: **”בַּמְתִּי מַעֲט”** פירוש באנשים מעטים [אבו, ריטב"א, שבה"ל] וראיה לכך: **כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה,** והיו שבעים כנגד שבעים אומות [שבה"ל] אבל אח"כ התרבו והיו ששים ריבוא, כמו שמשיך הפסוק ואומר: **”וְעַתָּה שְׁמֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב”** שאי אפשר למנותם.

פא **ויש מהראשונים** שגרסו אנוס על פי הדפדף והוא מלשון הכתוב (ירמיהו ה, יג) וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוֹחַ וְהַדְּבָר אֵין בָּהֶם. הדבר הוא ע"פ רוח הקודש [אבודרהם] או ע"פ נבואה [רשב"ץ].

פב **וואמרו חז"ל** (שבת פט:) ראוי היה יעקב אבינו לירד במצרים בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרם לו וירד בכבוד גדול, שנאמר (הושע יד, א) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה.

פג **ובאברבנל הוסיף** מזה שאמר "ויגר" ולא "וישב".

◆ **יְהִי שְׁם לְגוֹי' -** עם ישראל היו במצרים ל גוי דהיינו אומה ועם בפני עצמו, ולא נבלעו בתוך ההמון, וכיצד היו ניכרים מהם? **מְלִמַּד שְׁהִיו** עם **יִשְׂרָאֵל מְצִינִים** מסומנים ונכרים **שְׁם** בין כל המצריים, שגרו במקום אחד ולא התערבבו בשאר הערים, ולכך היו נראים לעם אחד^{פד}.

ומסיים הפסוק שבני ישראל נהיו לעם בעל ג תכונות: **גָּדוֹל, עֲצוּם, וְרַב**, ומבאר בעל ההגדה את טיבם של שלוש התכונות הללו.

◆ **גָּדוֹל, עֲצוּם -** גדול (=רב) עם מרובה באוכלוסין^{פה} ועצום (=חזק) בעלי כוח וקומה, כתרגומו עם סגיא ותקיף [שבה"ל, אברבנל] **כְּמוֹ שְׁנַאמַר** על שתי תכונות אלו **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוּ** היה להם פרי בטן ולא הפילו נשותיהם, **וַיִּשְׁרְצוּ** והתרבו שהיו יולדת ששה בכרס אחד כשרצים^{פו} שהתרבו שלא כדרך הארץ [רש"י, או"ח]. וזהו עם גדול. וא"ת שמתים מיד לכך נאמר: **וַיִּרְבּוּ** שנעשו הקטנים גדולים, וא"ת שהיו חלושים כדרך תאומים לכך נאמר: **וַיַּעֲצְמוּ** בגבורתם **בְּמַאֵד מַאֵד** יותר מההרגל הטבעי, וזהו עצום, **וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם**, שכל ארץ מצרים הייתה מלאה מהם. ועל זה נתחכמו להם והפרישום מנשותיהם, ואחר כך היו הולכין ללדת תחת התפוח, וזהו שאמר בסמוך "ורב" שהיו צצין כעשב השדה [או"ח].

◆ **וַרְב' -** לשון ריבוי שהולך ומתרבה [שבה"ל]^{פי}, שאף שהורי התינוקות לא היו טורחים ועמלים לגדלם מפני תוקף הצרות והגלות, מכל מקום היו התינוקות הולכים ומתרבים במצרים מאליהם בלא צער ועמל [אברבנל] **כְּמָה שְׁנַאמַר**: בנבואת יחזקאל^{פח} בפסוק הנדרש כמשל על בניי בגלותם, **רַבְבָּה**, רבבות הרבה, דהיינו עשרות אלפים [מצודות] **כְּצִמַח הַשָּׂדֶה נִתְיַדָּב** במצרים, שהיו גדלים מאליהם כצמח השדה בלא שום צער ועמל, וכמו שהצמח כל מה שגוזזין אותו הוא יותר צומח, כך ישראל כל מה שהיו מענים אותם היו פרים ורבים. וכן הוא אומר "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" [אבו, ריטב"א]. וכיון שמתגדלין באים עדרים עדרים לבתיהם, שנאמר **וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדְּלֵי**, שהיו

^{פד} **וּפְרִשִׁי** שציון הוא לשון אספה, ודייק לה מדכתיב לגוי, וזהו ודאי נס מה יתברך כדי שיהיו עוזרים זה לזה, כי הפירוד סיבת הגלות, ואף בגלות הזה החמור הפירוד היה עיקר גזירת הגלות. **ואית דמפרשי** מצויינין בעלי קומה בעלי פרצוף, וכן הוא בבראשית רבה. **וכן יש גורסין** מסויימין שם כלומר שהם ניכרים במלבושיהם ובענייניהם כגון ציצית בבגדיהם וכיוצא בו, ודייקי לה מדכתיב "ויהי שם לגוי גדול", כי כיון שיש להם כמה דורות שהיו שם ומשועבדים להם, אפילו רבו מאוד היאך יהיו שם לגוי? אלא ודאי לפי שהיו מצויינין שם או מסויימין בטכסיסיהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע אברהם אבינו. **ועוד יש בכלל הזה**, שהיו מסומנן שם להוליד בנים הרבה, שהיו מולידין ששה בכרס אחד מה שלא היו מולידין במצרים קודם לכן, וזהו שאמר שם, לפי שגם האבות לא הורגלו בכך בארץ כנען. וזה מרחמיו יתברך להודיע שלא עזב אותם בגלותם. ולכך היו תמהים עליהם כדאיאת בבראשית רבה (פרשה מ"ד) וכו'. וזהו שהביא ראה המסדר מדכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וכו'. [ריטב"א].

ואמרו חז"ל (מכילתא בא פ"ה) בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ושלא היה בהם פרוצים בעריות, ושלא היו בהם מלשינים [שבה"ל]. **וברשב"ץ כתב** שלא היו כגרים הנפרדים אחד כאן ואחד כאן אלא היו גוי אחד בארץ מצויין ומפואר וניכר בהוד והדר כמו בני ציון היקרים (איכה ד, ב) המצויינים במילה וציצית ותגלחת, כן היו ישראל מצויינין שם עם בפני עצמו מפואר וניכר בהוד והדר לא כגרים.

וכבר אמרו חז"ל (יומא כח:). שמיהן של ישראל לא פירשה ישיבה מהן ירדו למצרים והיה בהן ישיבה שנאמר" לך ואספת את זקני ישראל" (שמות ג, טז) והיו מתיחסים לאברהם אבינו שהיה נקרא אברם העברי (בראשית יד, יג) וכן הם היו נקראים עברים שנאמר "ה אלהי העברים נקרא עלינו" (שמות ג, יח) ולא שינו את שמם ולא שינו את לשונם, כמו שאמרו חכמים במדרש וכו', ואין לך ציון יותר גדול מזה, וזהו שאמר "ויהי שם לגוי גדול" שהיא אומה מיוחדת.

^{פה} **ור' ישעיה פירש** ש"גדול" אינו מדבר על רבוי אוכלוסין שהרי אומר אח"כ "ועצום" (והבין שעצום היינו ריבוי). ולכן פירש לגוי גדול ול שהיו אנשים גדולים וחשובים במצרים כמו שאומרים הוא אדם גדול, וכמו "והאיש משה גדול מאוד" [שבה"ל].

^{פו} כל אחת מבנות ישראל הייתה יולדת ששה, כנגד ששה מדות הללו, פרו, וישרצו, וירבו, ויעצמו, במאד מאד **[לקח טוב]**. **ובשמות רבה** (פר א) ובני ישראל פרו וישרצו כל אחת ואחת ילדה ששה בכרס אחד. **ויש אומרים** שנים עשר פרו שנים וישרצו שנים וירבו שנים ויעצמו שנים במאד שנים מאוד שנים ותמלא הארץ אותם שנים. **ויש אומרים** ששים בכרס אחד ואל תתמה שהרי עקרב שהוא מן השרצים מולדת שבעים.

^{פי} **וברשב"ץ פירש** ורב שהיו בתכלית הריבוי כמו עשב השדה וכמו שהיו עצומים בכח היו רבים במספר.

^{פח} **בעל ההגדה** הפך את סדר הפסוקים שהרי קודם כתוב "ואעבור עליך" וכו', ופסוק אחריו כתוב "רבבה כצמח השדה נתתיך". **הנביא** יחזקאל מתאר וממשיל את מצבם השפל של עם ישראל, מאז ירדתם למצרים ועד לגאולתם משם, במשל לתינוקות עזובה שנולדה בשדה ומתגוללת ורמוסה בטנוף בדם לידתה, עד שעבר שם המלך שלקחה לביתו וגידלה במסירות וטיפחה בכל מיני תפנוקים כמו בת מלכים, עד שהגיעה לכלל סימני נערות, אז קישטה המלך בקישוטים יפים מאד, ומשהגיע עת דודים והיתה, ראויה להיות מלכה, נשא אותה המלך לו לאשה.

מתרבים וגדלים מאליהם, וְתֵבְאֵי בְעַדֵי עַדְיִים בקישוט שבקישוטים^פ, כלומר כיון שבאת והגעת לזמן נערות קישטתי אותך בקישוטים יפים מאוד וניכר בהם כל סימני הגדלות, שהם: שְׂדִים נִכְנּוּ וּשְׁעָרָךְ צִמַח, שבאו סימני נערות. שהיו בנות ישראל יולדת בשדה מפני פחד המצרים, ורק לאחר שגדלו כ"כ עד שניכר בהם סימני נערות שבו לביתם [שבה"ל]. והנמשל הוא "ושדים נכנו" זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאלם, דכתיב "שני שדיך כשני עפרים", "ושערך צמח" דהיינו שהגיע זמן הגאולה [רי"טב"א]. אולם וְאֵת עַרְם וְעָרְיָה, בלי בגדים, כלומר שבעת גאולתם היו בלא מצוות ומעשים טובים, ובזכות מה יגאלו? ולכן נתן להם דם פסח ודם מילה שמלו ביום י"ד בניסן [רי"שב"א, אבו, או"ה] וזהו שכתוב וְאֶעֱבֹר עֲלֶיךָ [לצידך] וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת [מתגוללת] בְּדַמֶּיךָ, שהיו מתבוססים בטיט שהיו עושים ממנו הלבנים ולא היה להם פנאי לנקות עצמן, כי תמיד היו מכריחים אותם לעשות הלבנים יום יום לא ישבותו [רד"ק]. והנמשל שהגיע זמן הגאולה ולא היה להם במה להיגאל שכן היו רקנים ממצוות ומעשים טובים, אבל בזכות שתי מצוות שקיימו במצרים דם מילה ודם פסח [=מתבוססת בדמך] זכו להיגאל, וזהו שכפל הנביא הענין ואמר: וְאִמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאִמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי, כלומר שבשכר שני דמים שהם דם פסח ודם מילה, אזי "חיי" תזכי לגאולה [רש"י]^א.

אחר שדרשנו את הפסוק הראשון מפרשת בכורים, באים לדרוש את הפסוק השני, כדי לספר בליל זה רבוי הטובות שעשה לנו האל, כמו שהיו מספרים מביאי הביכורים לבית המקדש, כדי להרבות תודות ושבחים לאל יתברך על כל הטובות שעשה עמנו [רשב"ץ].

"וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה."

ביאור הפסוק:

- "וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים"

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א, 7): **"הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶן יִרְבֶּה, וְהָיָה פִי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ."**

"וַיַּעֲנוּנוּ"

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, 12) **"וַיִּשְׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסַבְלָתְם, וַיִּבְּנוּ עֲרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה, אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעְמִסִּים."**

- "וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה"

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, 13) **"וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָךְ."**

♦ **"וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים"** - פירוש שהמצרים החשיבו אותנו לרעים, מפני שחששו כשיבואו עליהם אויבים יהיו בני"י בעזרתם להלחם בנם, ולכן התחכמו איך יוכלו להרע לנו [רשב"ץ, או"ה]^א, **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר**: [ויאמר (פרעה) אל

^פ **ואמרו חז"ל** (סוטה יא): אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים, והקב"ה היה עושה שכל ילד דומה קלסתר פניו לצורת אביו.

^א **כתב ב"נתיבות שלום**: כי שני יסודות היהדות הנרמזים בדם פסח ודם מילה, דהיינו אמונה ושמירת ברית קדש, הם הנתיקים לשמר על כל דבר שבקדשה שלא ישלטו בהם החיצונים. שאם אמונתו טהורה וזכה, וחי חיי קדשה וטהרה, אז רגלי חסידיו ישמר. וזהו ואראך מתבוססת בדמך, שיהודי שופך דמו לקים ב ענינים אלו, ואומר לך בדמך חיי, שאז הוא מלא חיות בכל דבר שבקדשה. וזהו שאומרים ב פעמים בדמך חיי כנגד ב ענינים אלו המרמזים בדם פסח ודם מילה. ומרמזו בזה עוד דהנה איתא מהאריזל שיש דם טהור ודם טמא, ואם יהודי מתאבק בדמו ושופך דמו לקים רצון השם, ואינו משלים עם המציאות שיצר הרע ישלט על דמו, אזי גם מהדם הטמא נהפך לו לחיות דקדשה, והוא בבחינת מאמר חזל דם נעכר ונעשה חלב, הינו מהדם הטמא נעשה שפע עליון ורתחא דקדשה.

^א אבל לא נוכל לפרש "וירעו" שהרעו לנו, שלא מצינו בפסוק "הבה נתחכמה לו" שום הרעה [או"ה]. **וביאר הרשב"ץ**: שיש הפרש בין "וירעו לנו" לבין "וירעו אותנו", כי "וירעו לנו" ר"ל כי הגיעה רעתם אלינו בגופותינו אשר עברה עלינו רעתם תמיד בצער וענוי, אבל "וירעו אותנו" ר"ל כי חשבונו רעים מבלי הגעת רעה לגופותינו, אלא שאמרו שאנחנו בעצמו רעים והחזיקונו רעים על כן אמר כמו שנאמר "הבה נתחכמה לו פן ירבה" וכו', כלומר הם רעים וצריכים אנו להתחכם שלא יזיקונו ברעתם כשיבואו עלינו אויבינו ויהיו הם בעזרתם להלחם בנו.

עֲמוּ הַיָּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מִמֶּנּוּ הָיָה הַזְמִינוּ עִצְמָכֶם לְכַךְ שֶׁנִּתְחַכְמָה לּוֹ לְעַם יִשְׂרָאֵל^{צב}, פֶּן יִרְבֶּה, וְיִהְיוּ הָרֹב בַּמְצָרִים, וְזֶה יִהְיֶה לְרַעֲתֵינוּ, שֶׁכֵּן וְהָיָה כִּי (כֹּאשֶׁר) תִּקְרָאנָה מִלְחָמָה עִם אוֹיְבֵנוּ מִבְּחוּץ, אִזִּי וְנוֹסֵף גַּם הוּא מִבְּפָנִים עַל שְׂנְאֵינוּ שֶׁמִּבְּחוּץ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעֵלָה (וַיֵּצֵא) מִן הָאָרֶץ, שִׁיעֲלוּ מֵאֶרֶץ גּוֹשֵׁן לְאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִלָּחֵם אִתָּם [רַמְבַּ"ן פִּירוּשׁ ב] וַיִּמְעַל מִן הָאָרֶץ שֶׁעִמִּי יֵצֵא מִמִּצְרַיִם וַיִּגְאֵל, וְרַבּוּתֵנוּ דִרְשׁוּ (סוֹטָה יא.) שִׁיְעֲלֶה מִן הָאָרֶץ" קָאֵי עַל הַמְצָרִים, שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל יִגְרֹשׁוּם וַיֵּאלָצוּ לְצִאת וּלְעֻזּוֹב אֶת הָאָרֶץ, וְעַם יִשְׂרָאֵל יִרְשׁוּהָ [סוֹטָה יא.] וְאָמַר "וְעֵלָה" כֹּאדָם שֶׁמִּקְלָל עֲצָמוֹ וְתוֹלָה קִלְלָתוֹ בְּאַחֲרִים, וְכֹאֲלוֹ כָּתוּב "וְעֵלֵינוּ מִן הָאָרֶץ" וְהֵם יִירְשׁוּהָ [רַש"י].

◆ **וְיַעֲנוּנוּ' -** מָה יִהְיֶה הַעֲנִינִי שֶׁעָשׂוּ לָנוּ? **כָּמָה שְׂנֵאָמֵר: וַיִּשְׁמְעוּ עָלֵינוּ** עַל עֲמִי^{צג} **שְׁרֵי מְסִים**, שְׂרִים שִׁיגְבוּ מֵהֶם מִסַּע עֲבוּדָה, **לְמַעַן עֲנֹתוּ** אֶת יִשְׂרָאֵל **בְּסִבְלָתָם** בְּמִלְאָתָם שֶׁל הַמְצָרִים^{צד}. וְמָה יִהְיֶה הַמַּסַּע שֶׁהִטִּיל עֲלֵהֶם? **וַיִּבְּנוּ** עַם יִשְׂרָאֵל **עָרֵי מְסִכְנוֹת** בְּתֵי אוֹצְרוֹת^{צה}, שֶׁשֶׁם אֲכַסְנוּ אֶת הָאוֹצְרוֹת לְפָרְעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, [רַש"י] וְהַכֵּל כְּדֵי לְעֻנּוֹתָם וּלְמַעֲטָם [רַיִטְב"א]. וְנִקְרָאוּ מִסְכְּנוֹת לְפִי שֶׁמִּסְכְּנוֹת בְּעֵלְיָהֶן, כִּי הָעוֹסֵק בְּבִנְיָן בֹּא לִידֵי עֲנִיּוֹת. **ד"א:** לְפִי שֶׁהַבּוֹנִים אוֹתָם עוֹמְדִים בְּסִכְנָה [הֵדֵר זְקֵנִים]. וְמָה שְׁמוֹת הָעָרִים: **אֶת עִיר פְּתָם וְאֶת עִיר רַעְמְסִס**, וְכֹל אוֹתָם שְׁנַיִם שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעְבוֹד, לֹא עָשׂוּ רַק אוֹתָן שְׁנֵי עֵיירוֹת [הֵדֵר זְקֵנִים] וְהַכֵּל כְּדֵי לְעֻנּוֹתָם וּלְמַעֲטָם [רַיִטְב"א]^{צו}.

וּבְרִיטְב"א וּבַאבוֹד' פִּירוּשׁ: כִּיּוֹן שְׂרָאוּ שֶׁהֵינּוּ פְרִים וְרַבִּים, נִתְחַכְמוּ הַיָּאֵךְ לְהִרְעֵנוּ לָנוּ וְלְעֻנּוֹתֵינוּ. **וּבִיאַר הַרִיטְב"א** שֶׁבַעל הַהֲגָדָה מִבְּיַד רֵאִיָּה מִהַפְּסוֹק כִּי בְּתַחֲלָה לֹא עֵינּוּ אוֹתָם לְגַמְרִי, אֲלֵא הַתְּחִלָּה לְהִרְעֵנוּ לָנוּ וְלְהַתְנַפֵּל וְלְהַתְגַּלֵּל עֲלֵיהֶם בְּחִכְמָה, כִּי בְּתַחֲלָה נִכְלָמִים הָיוּ לְשִׁלּוֹחַ בְּהֵם יָד לְגַמְרִי, לְפִי שֶׁבָּאוּ לְמִצְרַיִם בְּהַבְטַחְתָּם וְנִתְיַשְׁבוּ בְּיַנְיָהֶם בְּמִצְוֹתָם, וְזֶה נִקְרָא בְּגִידָה גְדוּלָּה. **וּכְעֵינִי זֶה כְּתוּב הַרְמַב"ן** שֶׁלֹּא רָאָה פְרַעְה וְחִכְמִי יוֹעֲצִי לְהַכּוֹתָם בְּחֶרֶב, כִּי תִהְיֶה בְּגִידָה גְדוּלָּה לְהַכּוֹת חֲנַם הָעַם אֲשֶׁר בָּאוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן. וְגַם עַם הָאָרֶץ לֹא יִתְנוּ רְשׁוֹת לְמֶלֶךְ לְעֲשׂוֹת חֲמַס כֹּזֵה, כִּי עִמָּהֶם הוּא מִתְיַעֵץ, וְאִף כִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם רַב וְעֲצוּם וַיַּעֲשׂוּ עִמָּהֶם מִלְחָמָה גְדוּלָּה. אֲבָל אָמַר שִׁיעֲשׂוּ דֶרֶךְ חִכְמָה שֶׁלֹּא יִרְגִישׁוּ יִשְׂרָאֵל כִּי בָאִיָּה יַעֲשׂוּ בְּהֶם, וְלִכְךָ הִטִּיל בְּהֶם מַס, כִּי דֶרֶךְ הַגְרָיִם בְּאֶרֶץ לְהַעֲלוֹת מַס לְמֶלֶךְ כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּשִׁלְמָה (מ"א ט כא). וְאַחֲרַי כֵּן צוּה בְּסֵתֵר לְמִילּוּדוֹת לְהַרְגוֹת הַזְּכָרִים עַל הָאֲבָנִים, וְאִפְלוּ הַיּוֹלְדוֹת עֲצָמָן לֹא יִדְעוּ בְּהֶם.

וּבִשְׁבָה"ל כְּתוּב יֵשׁ מִפְרָשֵׁן "וַיִּרְעוּ" נִתְחַכְמוּ הַיָּאֵךְ לְהִרְעֵנוּ לָנוּ. שֶׁאֲמָרוּ שׁוֹטָה יִהְיֶה עָשׂוּ שֶׁהִיא מִמֵּתִין עַד שִׁימוֹת אֲבִיו לְהַרְגוֹ אֶת יַעֲקֹב, שֶׁבִּין כֵּךְ וּבִין כֵּךְ הַיּוֹלִיד בְּנִים וַיְגִדְלוּ, וְכֵן לָבֵן שֶׁהֵלֶךְ אַחֲרֵי הַחֲלוּם שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ "הַשְּׁמֵר לְךָ מִדְּבַר עִם יַעֲקֹב מְטוּב וְעַד רַע", אֲבָל אֲנִי נִתְחַכְמֵם לְעַקּוֹר אֶת כּוֹלָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְגִישׁוּ. וּפְתָרוֹן "וַיִּרְעוּ" בְּחֶרֶב הַגְזִירָה הִרְעָה שִׁיכְלוּ לְבַחֵר לְהִרְעֵנוּ.

^{צב} **וְאָמְרוּ רַבּוּתֵינוּ** (סוֹטָה יא.) "לְהֵם" לֹא נֹאמַר אֲלֵא "לוֹ", שֶׁאֲמָרוּ בָּאוּ וְנַחֲכֶם לְמוֹשִׁיעֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל [כִּי יִדְעוּ שִׁישׁ לְמוֹשִׁיעֵן מִדָּה לְדוֹן מִדָּה כִּגְדֵד מִדָּה, לָכֵן צָרִיכִין אֲנִי לְהַתְחַכֵּם אִיךְ נִמְעַט אוֹתָם שֶׁלֹּא יִדְּוּ אוֹתָנוּ מוֹשִׁיעֵן מִדָּה כִּגְדֵד מִדָּה], בְּמָה נְדוּנָם? נְדוּנָם בָּאֵשׁ, כְּתוּב "כִּי הִנֵּה הָאֵשׁ יִבּוֹא", וְכְתוּב: כִּי בָאֵשׁ הִנֵּפֵט וְגו'; בְּחֶרֶב, כְּתוּב: "וּבְחֶרֶב אֶת כָּל בִּשְׂרִי" אֲלֵא בּוֹאוּ וְנְדוּנָם בְּמִים [לְהַשְׁלִיךְ כָּל הַיְלִוּד הַיָּאוֹר], שֶׁכִּבֵּר נִשְׁבַּע הַקִּבְי"ה שֶׁאֵינּוּ מִבְּיַד מְבוּל לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי מִי נָח זֹאת לִי וְגו', וְהֵן אֵינִי יוֹדְעִין שֶׁעַל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוּ אֵינּוּ מִבְּיַד, אֲבָל עַל אוֹמָה אַחַת הוּא מִבְּיַד; אִי נִמִּי, הוּא אֵינּוּ מִבְּיַד, אֲבָל הֵן בְּאֵינִי וְנוֹפְלִין בְּתוֹכָהּ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: וּמִצְרַיִם נִסִּים לִקְרָאתָ. וְהֵינּוּ דֹא"ר אֶלְעָזָר, מֵאִי דְכְתוּב: (שְׁמוֹת יח, יא) "כִּי בְדַבַּר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם" בְּקִדְרָה שֶׁבִישְׁלוּ בָהּ נִתְבַּשְׁלוּ, [כְּמוֹ שֶׁתִּרְגַּם אֲנַקְלוֹס בְּפִיתְגָמָה דְחֲשִׁיבוּ מִצְרַאֵי לְמִדְּוִן יֵת יִשְׂרָאֵל בִּיהַ דְּיִינְנוֹן הֵם הַשְּׁלִיכּוּ בְּיַנְיָהֶם בִּיאֹר הוּא הַשְּׁלִיכּוּ בִּים].

וּבַמְדַרְשׁ אֲמָרוּ (וַיִּקְר' פ כ"ז) נִתְחַכְמֵם עֲלֵיהֶם פְרַעְה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיוּ לְפָנֵינוּ, כִּי כָּל מִי שֶׁבָּא לְעֲשׂוֹת לָהֶם רַע בְּפִרְהִסְיָא אֱלֹהֵיהֶם מוֹשִׁיעֵם אוֹתָם כְּמוֹ לָבֵן וְעָשׂוּ, וְלֹא נַעֲשָׂה כְּעָשׂוּ שֶׁאֲמַר יִקְרְבוּ יָמֵי אֲבָל אֲבִי וְאֵהֲרַגְהָ אֶת יַעֲקֹב אַחִי, וְלֹא יִהְיֶה יוֹדַע כִּי בִּין כֵּךְ וּבִין כֵּךְ יוֹלִיד יַעֲקֹב בְּנִים, אֲלֵא הֵבֵה נִתְחַכְמָה לָהֶם מִיָּד לְגִזּוֹר מִיָּתָה עַל הַבְּנִים הַזְּכָרִים דְּכְתוּב "כָּל הַבֵּן הַיּוֹלִיד הַיָּאוֹרָה תִּשְׁלִיכּוּהוּ".

^{צג} **וְדַרְשׁוּ רַז"ל** (סוֹטָה יא.) וַיִּשְׁמְעוּ עֲלֵיהֶם לֹא נֹאמַר אֲלֵא וַיִּשְׁמְעוּ עָלֵינוּ, מִלְּמַד שֶׁתְּלוּ מִלְּבָן בְּצוֹאָרוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, שֶׁאֵם הִיא אַחַד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁאֲמַר אֵיסְתַּנִּיס אֲנִי, אוֹמְרִין לוֹ: כְּלוּם אֵיסְתַּנִּיס אֶתָּה מִפְרַעְה? שֶׁאִפְלוּ הַמֶּלֶךְ הִיא מְסִיעֵעַ בְּדַבַּר, וְאַחֲרַי כִּי תִתְנוּ עֲלֵיהֶם עֲבוּדָה קֶשָׁה דְכְתוּב "בְּפֶרֶךְ", כְּלוּם שֶׁל דְּבַר מַעֲט מַעֲט הוּא מִתְגַּבְרִין עֲלֵיהֶם, וּלְפִיכֵךְ נִמְשְׁלוּ לְמִרּוֹר שֶׁתְּחִלְתוֹ רֶךְ וְסוּפוֹ קֶשָׁה. [רַשְׁב"א].

^{צד} **וּפִירֵשׁ בְּחִיזוֹקֵי** שִׁיעֲנוֹתוֹ לְשׁוֹן מַעוֹט תְּשִׁמִּישׁ כְּמוֹ "אֵם תַּעֲנֶה אֶת בְּנוֹתֵי", כְּלוּמַר שִׁימְעוּטוֹ לְשִׁמְשׁ מִטַּתָּם בְּשִׁבִּיל סְבִלוֹתָם, וְכֹל זֶה לְקִיַּים הַגְזֵרָה "וְעַבְדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם". **וּבִיאַר הַרְשֵׁב"ץ** שֶׁהַנּוֹגֵשִׁים הַרּוּדִים בְּהֶם הוּוּ מְשִׁכְמִים אוֹתָם בְּעֲלוֹת הַשֶּׁחַר שֶׁלֹּא יִתְעַנּוּ עִם נְשׁוֹתֵיהֶם הַלְמַעֲיִטָם, וְזֶה הִיא עֵינִי שְׁלוּמִית בְּתֵי דְבָרֵי שֶׁהַנּוֹגֵשׁ הוֹצִיא בְּעֵלָה וְהוּא נִכְנַס אַחֲרָיו, וְהִיא חֲשָׁבָה שֶׁהוּא בְּעֵלָה וּבְעַל אוֹתָהּ וְנִתְעַבְרָה מֵאוֹתוֹ מִקְלָל שֶׁשְׁקִלוֹהוּ יִשְׂרָאֵל. **וּבִשְׁבָה"ל כְּתוּב** יֵשׁ מִפְרָשֵׁן בְּסִבְלוֹת עִיזֵי שֶׁהָיוּ מִשְׁעַבְדִּין אוֹתָן לְעִיזֵי כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׂאוּהוּ עַל כְּתָף יִסְבְּלוּהוּ".

^{צה} **וְאָמְרוּ רַז"ל** (סוֹטָה יא.) "וַיִּבְּנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה" רַב וְשׁוּמוּאֵל, חֵד אָמַר: שֶׁמִּסְכְּנוֹת אֶת בְּעֵלְיָהֶן, וְח"א: שֶׁמִּסְכְּנוֹת אֶת בְּעֵלְיָהֶן, דֹּאמַר מִר: כָּל הָעוֹסֵק בְּבִנְיָן מִתְמַסְכֵּן.

^{צו} **וְאָמְרוּ רַז"ל** (סוֹטָה יא.) "אֶת פִּיתוֹם וְאֶת רַעְמְסִס" נִחְלְקוּ רַב וְשׁוּמוּאֵל, חֵד אָמַר פִּיתוֹם שְׁמָה, וְלִמָּה נִקְרָא שְׁמָה רַעְמְסִס? שְׂרָאוֹן רַאשׁוֹן מִתְרוֹסַס [שֶׁהָיוּ בּוֹנִים קֶצֶת וְהָיָה נוֹפֵל, וְכֵן הִלָּאָה]. **וְחֵד אָמַר** רַעְמְסִס שְׁמָה, וְלִמָּה נִקְרָא שְׁמָה פִּיתוֹם, שְׂרָאוֹן רַאשׁוֹן פִּי תְהוּם בּוֹלַע [נְבַלַע בְּאֶרֶץ]. וְזֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ הַמְצָרִים בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם, וְנִמְצָא שֶׁכָּל מָה שֶׁעָשׂוּ הִיא לְרִיק. וּמִבּוֹאֵר לְפִי דְבָרֵיהֶם שֶׁהִיא רַק עִיר אַחַת וְרַק נִחְלְקוּ מֵהוּ שְׁמָה הָאֲמִיתִי וְמֵהוּ הַכִּינּוּי שֶׁלָּהּ.

◆ **‘וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה’** - המשברת את הגוף [רש"י] **כְּמוֹ שְׁנֵאמַר: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְדָּ, "בפרך" מתרגמין בקשיו לשון קושי ושבירה, בעבודה קשה המפרכת את הגוף, שהעבידום בחומר ובלבנים כדי שיכחישו גופם ויתמעט לחותם ולא יזרעו זרע ויתמעטו [רשב"ץ, אבו] ^צ.**

כעת דורשים את הפסוק השלישי שאומרים מפרשת ביכורים:

“וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת עֲנֵינוּ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ”.

ביאור הפסוק:

“וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ” -

כְּמוֹ שְׁנֵאמַר (שמות ב,כג): **“וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֻקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה”.**

“וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוּ” -

כְּמוֹ שְׁנֵאמַר (שם ב,כד): **“וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם. וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב”.**

“וַיִּרְא אֶת עֲנֵינוּ” -

זו פְּרִישׁוֹת דָּרָךְ אֶרֶץ, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר (שם ב,כה): **“וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים”.**

“וְאֶת עֲמָלָנוּ” -

אֵלוֹ הַבְּנִים, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר (שם א,כב): **“וַיִּצֹו פְּרַעֲה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֵהוּ וְכָל הַבַּת תִּחַיּוּן”.**

^צ י"מ "בפרך" מלשון פרוכת מחיצה (הפרדה) שהיו מפרישין אותם מנשותיהם, וכן גבי עבד "לא ירדנו בפרך לעיניך" להפרישו מאשתו ולשון רבותינו הוא לשון קושי כמו שאומרים פריך רב אחאי וכיוצא פירוש הקשה [רשב"ץ].

ורבותינו דרשו מילה ב"פרך" בכמה אופנים:

א. בשעה שאמר פרעה הבה נתחכמה לו וישימו עליו שרי מסים קבץ את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה, והיינו דכתיב "ויעבידו מצרים את בני" בפרך" בפה רך, נטל פרעה סל ומגריפה, מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגריפה ועושה בלבנים ולא היה עושה? מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כחן, לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שחשך עליהם היום, העמיד עליהם נוגשים ואמר להם חשבו את הלבנים, מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם, כזה אתם מעמידים בכל יום, [מ"ר פ' בהעלותך]. הרי דתכלית העבודה בפה רך היתה כדי להעבידם אח"כ בפרך. **ובגמרא אמרו** "בפרך" רבי אליעזר אומר: בפה רך, ור שמואל בר נחמני אמר בפריכה. ונראה דחכמים אלה לא פלגי בעיקר הדבר, שהיו עובדין עבודת פרך, אלא שר אלעזר מפרש באיזה ענין השיג פרעה את חפצו שיעבדו בהכרח בפריכת הגוף, ואמר שהעבידם בפה רך, שהוונה אותם, וכוון למ"ש במדרש. [תורה תמימה].

ב. בפה רך, מלמד שהיה פרעה מפייסם בדברים רכים, בתחלה היה אומר להם בני עשו מלאכתי ובנו בנין קטן הזה, ואני נותן לכם מתנות רבות, עד שהרגילים למלאכתו ונשתעבדו לו, לבסוף היה משעבדם בפרך, שמשבר עצמותם ומכתתם, ודומה לדבר (ויקרא כה, מו) "לא תרדה בו בפרך" [לקח טוב].

ג. בפה רך, שאמרו להם כנגד כל לבניה ולבניה שיעשה כל אחד ואחד מכם, אנחנו ניתן לכם כנגדן זהובים, והיו ישראל ממהרים ועושים אחד מאה ואחד מאתים, מיד גזרו עליהם שבכל יום ויום יביא כמו אותו תוכן לבנים [מדרש אגדה].

ד. בפה רך מלמד שתלו לפרעה לבנה בצוארו שאם יאמר אדם איסטניס אני, אומרים לו כלום איסטניס אתה יותר מפרעה [סוטה יא].

ה. בפרך היו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים [שם]. **ופרש"י** שזו היא עבודה קשה שלא היו רגילים בהם.

”וְאֵת לְחֻצְנוֹ” -

זֶה הַדְּחַק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ט, ו): ”וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלְחָץ אֲשֶׁר מִצְרִים לְחֻצִים אֲתֶם”.

◆ **’וּנְצַעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ’ -** לאחר שכשל כוח הסבל, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם יָמֵי הַעֲנִיּוּ וְהַעֲבוּדָה הַקָּשָׁה שֶׁהָיוּ יָמִים רַבִּים מְאֹד, כִּי אַרְךְ הַגְלוּת מְאֹד [רמב"ן]^{צ"ח} וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, כִּי קִיוּו מֵתֵי יָמוֹת וַיִּקּוּם בְּמִקּוּמוֹ מֶלֶךְ אַחֵר וַיִּבְטַל הַגְּזֵרָה וַיִּצְאוּ מִשְׁעֲבוּד^{צ"ט}, כְּדֶרֶךְ הַמַּלְכִים כְּשִׁמְתִים מִתִּירִים הַאֲסוּרִים וְגַם מִשְׁחָרְרִים הַמְשׁוּעֲבָדִים, וְכִשְׂרָאוּ שֶׁלֹּא רַק שֶׁלֹּא נִתְּבַטְּלָה הַגְּזֵרָה אֲלָא עוֹד הַכְּבִיד עֲלֵיהֶם, אִזּוּ נֶאֱחָזוּ הַרְבֵּה וְלֹא מִצְאוּ תַקְנָה אֲלָא לְהִתְפַּלֵּל אֶל אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם לְהוֹשִׁיעַם [רש"י ז'] וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: וַיִּאֲחָזוּ מֵעוֹמֵק הַלֵּב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מַחֲמַת הַעֲבוּדָה הַקָּשָׁה שֶׁהֻעֲבִידוּם הַמִּצְרַיִם, וַיִּזְעָקוּ בְּקוֹל רֶם אֶל ה' וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם [צַעֲקוֹתָם] אֶל הָאֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַם מִן צַעַר הַעֲבָדָה הַקָּשָׁה שֶׁהֻעֲבִידוּם בְּה"ק.

◆ **’וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קְלִנּוֹ’ -** כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, צַעֲקוֹתָם וְגַנְיַחְתָּם, וְאֵע"פ שְׁבוּכּוֹת עֲצָמָם לֹא הָיוּ רְאוּיִם לְהַגָּאֵל, מ"מ זָכַר לָהֶם בְּרִית אֲבוֹת [רִיטב"א, א"ח]^{ק"א} שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּזְכּוֹר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר כָּתַב אֶת (=עַם) אֲבִרְהָם שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרַאשִׁית טו, יח) ”בַּיּוֹם הַהוּא כָּתַב ה' אֶת אֲבִרְם בְּרִית לְאִמְרָם”, וְשִׁכַּח אֶת (=עַם) יִצְחָק שֶׁנֶּאֱמַר (שם יז, כא) ”וְאֵת בְּרִיתִי אֲקִים אֶת יִצְחָק”, וְאֵת הַבְּרִית שִׁכַּח עִם יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר (ד"ה א טז, יז) ”וַיַּעֲמִידָהּ לַיעֲקֹב לְחוּק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם”, שֶׁנֶּשְׁבַע לְשַׁלְּשֵׁתָם לְתַת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן, וְעַתָּה נִתְקַרַב הַזְּמַן שֶׁל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם [רש"י ז'].^{א]}

◆ **’וַיִּרְא אֶת עֲנִינּוֹ’ -** מֵהוּ עֲנִינּוֹ? זֶה פְּרִישׁוֹת וּמְנִיעַת 'דְּרָךְ אֶרֶץ', שֶׁהִפְרִישׁוּם מִנְשׁוֹתֵיהֶם שֶׁלֹּא יִפְרוּ^{ק"ב}, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: בַּפְּסוּק הַמֵּתָאֵר אֶת סֵבֶל עַמִּי בַּמִּצְרַיִם, וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים, "וַיִּרְא" אֵלּוּ דְבָרִים

^{צ"ח} וְרַש"י פִּירֵשׁ: "וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם" שֶׁמֵּאִזּוּ שֶׁהִרְגַּ מֹשֶׁה אֶת הַמִּצְרִי וּבְרַח אֶל מִדְיָן עָבְרוּ שְׁשִׁים שָׁנָה, וְאִזּוּ "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם" וְהוֹצֵרְכּוּ יִשְׂרָאֵל לְתַשׁוּעָה, וְעַתָּה יִכּוֹל מֹשֶׁה לְחַזֵּר לְמִצְרַיִם וּלְגַאֲלָם, שֶׁכֵּן זָמַן שֶׁהָיוּ בַּמִּצְרַיִם הָיוּ נֶאֱחָזִים בְּגַלְל הַעֲבוּדָה הַקָּשָׁה. וְכַע"כ? פִּירֵשׁ הַרְמְב"ן. וּבְרִיטב"א פִּירֵשׁ בַּשֵּׁם הַמְדַרְשׁ (שְׁמו"ר א, לח), שֶׁהָיוּ יָמִים מוֹעֲטִים, וְעַל שֵׁם שֶׁהָיוּ שֶׁל צַעַר נִקְרָאוּ רַבִּים, כְּדֹכְתִיב (וַיִּקְרָא ט"ו) "וַאֲשֶׁה כִּי יִזּוּב זֹוֹב דְּמַה יָּמִים רַבִּים" וְאִינִם אֲלָא שְׁלֹשָׁה יָמִים.

וְאִיתָא בְּזוּהַר הַקְּדוּשׁ (שְׁמוֹת יט.) רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין אָמַר "וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם", סוּף גְלוּתָם הָיָה, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְשׁוּעֲבָדִים בְּכָל עֲבוּדָה, "בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם" שֶׁהָיוּ יָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל בַּמִּצְרַיִם, וְכִיוֹן שֶׁנִּשְׁתַּלֵּם קֶץ גְלוּתָם מֵהַ כְּתִיב: "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם", מ"מ? שְׁהוֹרַד שָׂר מִצְרַיִם מִמַּעֲלָתוֹ וּנְפַל מְגָאוֹתוֹ, וְכִיוֹן שֶׁנֶּפֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם שֶׁהוּא שָׂר שֶׁלְּהוֹן זָכַר הַקְּבִי"ה לְיִשְׂרָאֵל וְשִׁמְעָה תִּפְלָתָם. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בֵּא וְרָאָה שֶׁכַּךְ הוּא שֶׁכֵּן זָמַן שֶׁהָשֵׁר שֶׁלָּהֶם נִתְּנָה לוֹ שֶׁרָרָה עַל יִשְׂרָאֵל לֹא נִשְׁמַע צַעֲקוֹתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּיוֹן שֶׁנֶּפֶל הָשֵׁר שֶׁלָּהֶם כְּתִיב "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם" וּמִיד "וַיִּאֲחָזוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַעֲבוּדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים", שֶׁעַד אוֹתָהּ שַׁעָה לֹא נִעֲנְוּ בַצַּעֲקוֹתָם.

^{צ"ט} וְרַש"י פִּירֵשׁ ע"פ הַמְדַרְשׁ (שְׁמו"ר י) שֶׁלֹּא מֵת מִמֶּשׁ [שֶׁא"כ מְדוּעַ נֶאֱחָזוּ], אֲלָא שֶׁנִּצְטַרַע וְהִמְצוֹרַע חֹשֵׁב כְּמַת, וְכַדִּי לְהִתְרַפּוֹת מִצַּרְעוֹתָהּ הָיָה שׁוֹחֵט הַיְלָדִים לְרַחוּץ בְּדָמָם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּזְעָקוּ, עַד שֶׁנִּתְרַפְּא מִצַּרְעוֹתָהּ וְשׁוּב לֹא הָיָה שׁוֹחֵט בָּהֶם.

וְרוז"ל דְּרֹשׁוּ שֶׁהָיוּ מְעַבְדִּין אוֹתָם עֲבוּדָה זָרָה, וּפְרַש"י שֶׁהַמֶּלֶךְ הָרֵאשׁוֹן לֹא הָיָה מְעַבְדִּין כֹּל כַּךְ ע"ז מִפְּנֵי חִיבַתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, אֲבָל זֶה הַמֶּלֶךְ חִידֵשׁ עֲלֵיהֶם גְּזִירוֹת וְהִכְרִיחַם לְעֲבוּד עֲבוּדָה זָרָה [רִיטב"א].

^ק וְאָמַרו רַבּוֹתֵינוּ (יְרוּשְׁלַמִי תַעֲנִית א, א) מֵתוּךְ חֲמִשָּׁה דְבָרִים נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, מֵתוּךְ הַקֶּץ שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם, מֵתוּךְ צָרָה דְּכֹתִיב וַיִּזְעָקוּ, מֵתוּךְ צוּחָה דְּכֹתִיב וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, מֵתוּךְ זְכוּת אֲבוֹת דְּכֹתִיב וַיִּזְכּוֹר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ, מֵתוּךְ תְּשׁוּבָה דְּכֹתִיב וַיִּרְא אֱלֹהִים וַיַּדַּע אֱלֹהִים.

^{ק"א} וְאָמַר "וַיִּשְׁמַע ה'", אֵע"פ שֶׁכָּבַר אָמַר "וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים", כְּדִי לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא נִעֲנְוּ רַק בְּזְכוּת הָאֲבוֹת [או"ח]. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָם פֶּסַח (שְׁמוֹת י"ב) "וְהוֹגַעְתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת", מִשְׁקוֹף זֶה אֲבִרְהָם, וְשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת אֵלּוּ יִצְחָק וַיַּעֲקֹב [רִיטב"א].

וּבְרַש"י כְּתַב שֶׁהִטְעַם שֶׁלֹּא הָיוּ הֵם רְאוּיִים לְהִיגָאֵל לּוֹא זְכוּת הָאֲבוֹת כְּמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ יַחֲזִקָאֵל וְאָמַר כ, ז ט) "וְאָמַר אֵלֵיהֶם אִישׁ (אֲתָ) שְׁקוּצֵי עֲנִיּוּ הַשְּׁלִיכּוּ וּבְגוֹלוֹי מִצְרַיִם אֶל תִּטְמְאוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, וַיִּמְרוּ בִי וְלֹא אָבּוּ לְשִׁמּוֹעַ אֵלַי, אִישׁ אֶת שְׁקוּצֵי עֲנִינְהֶם לֹא הַשְּׁלִיכּוּ, וְאֵת גּוֹלוֹי מִצְרַיִם לֹא עֲזָבוּ, וְאָמַר לְשִׁפּוֹךְ חֲמַתִּי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אִפִּי בָהֶם בְּתוּךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֵעֶשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבַלְתִּי הַחַל לְעִינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵמָּה בְּתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֵלֵיהֶם לְעִינְהֶם לְהוּצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּזְכּוֹר אֱלֹהִים.

^{ק"ב} וַיִּדְרֹךְ אֶרֶץ' הוּא כִּינּוּי לְמַצוֹת עוֹנָה [תְּשַׁמִּישׁ], כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרַאשִׁית יט, לא) "וַאֲשֵׁר אֵין בְּאֶרֶץ לְבַא עֲלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאֶרֶץ". וְנִקְרָא עֲנִיּוּ מִלְשׁוֹן עֲנִיּוּ, לְפִי שֶׁהִמְנִיעָה מִתְשַׁמֵּשׁ הוּא עֲנִי גְדוֹל לְאִישׁ וְלֹאשָׁה, וְכְמוֹ שֶׁדְּרָשׁוּ (יּוֹמָא כז) "אִם תַּעֲנֶה אֶת בְּנוֹתֵי", שֶׁפִּירוּשׁוֹ לְמַנּוּעַ מֵהֶם תְּשַׁמֵּשׁ הַמְטָה, וְלִכֵּן נִקְרָאת "עוֹנָה" שֶׁמְעַנָּה אוֹתָהּ כְּשֶׁנִּמְנַע מִמֶּנָּה. [רִש"י צ"].

שבסתר שאין יודעו אלא הקב"ה והיינו תשמיש קי, וזהו שאמר "יודע אלקים" שאין אחרים יודעים בו אלא הקב"ה [ריטב"א, רשב"ז] וי"מ מלשון "יודע אדם את חוה אשתו", וכן "יודע אלקנה את חנה אשתו" [ריטב"א, או"ח]. וי"מ וירא הם הצרות שהיו עושים להם בגלוי, יודע אלו דברים שבסתר שאין יודעו אלא הקב"ה וזהו עינוי התשמיש [אבן עזרא, רמב"ן] קד.

♦ **'ואת עמלנו' - מי הם עמלנו: אלו הבנים** שגזרו להשליכם ליאור, ו הבנים נקראים עמל האדם לפי שבאים מכוחו ואונו כמו שנאמר "כוחי וראשית אוני" [ראב"ן] קה, **כמה שצאמר:** שציוה פרעה הרשע לאבדס, ואמר **כל הבן הילוד ליהודים** [תרגום יהונתן] **קי ה'ארה תשליכהו קי, וכל הבת תחיון,** שיהיו להם לנשים לפי שהיו המצרים שטופים בזימה [שמו"ר, ריטב"א].

♦ **'ואת לחצני' - מהו לחצנו: זו הדחק** שהיו הנוגשים לוחצים אותם להשלים את תוכן הלבנים כדי להכחיש כוחם קח [או"ח, שבה"ל, רשב"ז]. **כמה שצאמר:** "וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם". וטעם אמרו "וגם ראיתי את הלחץ", לאמר שיקח נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם [רמב"ן].

ולסיום דורשים את הפסוק הרביעי מפרשת ביכורים:

קי **וכתב הריטב"א** שמרוב העינוי לא היו יורים זרעם כחץ. וי"מ שבניי עצמם היו פורשים מנשותיהן כיון שגזרו "אם בן הוא והמיתן אותו" פרשו מנשותיהן, אמרו מה לנו נוליד לבטלה. [או"ח, שבה"ל, ראב"ן]. וי"מ שהפרישם מנשותיהם שלא לשמש עמקן, שהיו אומרים להם אם תלכו ללון בבתיכם לא תקומו מהר ולא תוכלו לתת סכום הלבנים, וכו [כמובא במדרש לקמן]. [או"ח, ראב"ן].

אמרו רבותינו (שמות רבה פא) שבתחלה גזר וציוה לנוגשים שיהיו דוחקים בהם כדי שיהיו עושים את הסכום שלהם, ולא היו ישנים בבתיים, שהיו אומרים להם אם תלכו ללון בבתיכם לא תקומו מהר, ולא תוכלו לתת סכום הלבנים, והיו מלינין אותם בשדות כדי למעטן מפרעה ורביה, שמתוך שאינם ישנים בבתיים אינם מולידים. אולם היו נשותיהם מביאין להם מזון ושוכבות עמהם בין שפתיים, תחת התפוח והיו מתעברות מהם, ובהגיע עת לדתנה היו הולכות לשדה ויולדות שם, והקב"ה מזמין להם מאכלים, ורוחצים הולדות וסכין אותם ונותנין ביד כל אחד שתי חתיכות של שומן, וכשמרגישין בהן המצרים באים עליהן והארץ בולעת אותם, והם מביאין שוורים וחורשים עליהם שנאמר "על גבי חרשו חורשים", ולאחר זמן הם צצים כעשב הארץ באים לבתיים עדרים עדרים, וזהו שנאמר (יחזקאל טז, ז) "רבה כצמח השדה נתתיך" [או"ח].

עוד אמרו (פיא) ששמו את ישראל רועי בקר וצאן בהרים ובמדברות, כדי שלא יפרו ולא ירבו, והיו ישנים על הארץ [שימאסו בעיני נשותיהם, ועוד שעיי הצנה יחלש כחם המתעורר לתאוה "יפה תאר] אמר להם הקב"ה אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה את בני ככוכבים דכתיב (בראשית כב יז) כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים, ואתם מתחכמים להם שלא ירבו, נראה איזה דבר עומד, שלי או שלכם, מי וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ.

קי **כתב הריטב"א:** וכבר אמרנו כי התורה שהיא לשון הקדש מכנה לתשמיש בלשון "דעת", לעורר לאדם שלא יעשה מעשה ההוא לתאוה והנאה טבעית בלבד כבהמות שאין להם דעת, אלא שיעשה בחכמה ובדעת להשלים מצות פריה ורביה ולקיום הגוף, וגם כי השכבת זרע תחילת יצירתה מן המוח שהוא מקום הדעת, ועשה כן הבורא יתברך כדי שיעיין האדם בזה ויעשה הדבר בשכל ובצנעה, וזהו שאמרו חייב אדם לקדש את עצמו בשעת תשמיש שנאמר (הושע יא) "בקרבך קדושי".

קי **וי"מ** שנקראים הבנים "עמל" לפי שהם עיקר עמלו של האדם, כי כמה האדם יגע לגדלם וללמדם תורה ודרך ארץ, וכן יגע כדי שיוכל להניח להם ממון אחר מותו. וכבר אמרו (שבת לב:) בעון נדרים בניים מתים שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך [ריטב"א, שבה"ל]. **וכעיי"ז באבודרהם** שנקראים עמל לפי שהם גדלים מעמל האדם ויגיעת ידיו. וי"מ שנקראים עמל כיון שציוה להשליכם ליאור, וכל דבר שהאדם יגע בו לריק נקרא עמל וא"כ אף הם יגעו לריק [או"ח, רי"ד].

קי **ורש"י פירש** שציווה להשליך גם את המצרים ליאור, שבאותו היום שנולד משה אמרו לו אצטננינו היום נולד מושיען, ואין אנו יודעין אם ממצרים אם מישראל, ורואין אנו שסופו ללקות במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים, שנאמר כל הבן הילוד, ולא נאמר הילוד לעברים, והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה [שמו"ר, א, יח].

קי **ואמרו בפרקי ר' אליעזר** (פרק מ"ב) שלא היה היאור בולעם אלא פולטם למדבר, והקב"ה זן אותם שם ומביא סלע בפי כל אחד ואחד שהיה מניקו דבש וחלב שנאמר (דברים ל"ב) ויניקהו דבש מסלע וכו, וכל זה נקל הוא נגד הבורא יתברך, וכשבאו ישראל לים ראוהו והכירוהו, וזהו שנאמר (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו, כלומר הכירו כי הוא שעשה להם את הנס הראשון. [רשב"א].

קי וכן תרגום הפסוק (שמות יג) "והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם" ושלטונייא דוחקין למימר. **והריטב"א פירש** שדחק זה שמד רוחני, כי כשראו המצריים שלא היו יכולין לכלותם התחילו לדחוק אותם שיחזירו לאמונתם ויתערבו בהם, וזהו שנאמר "וגם ראיתי את הלחץ", כי זה הוסיף לגאול אותם מהרה, כי ירא אנכי שמא לא יוכלו לעמוד בניסיון, כי כבר התחילו להתערב בהם קצת, ולבטל ברית מילה, וללכת אחרי הכוחות העליונים והכשפים.

”ויוצאנו יהוה ממצרים, ביד חזקה ובזרע נטויה, ובמרא גדל, ובאתות ובמפתים”.

ביאור הפסוק:

”ויוצאנו יהוה ממצרים” -

לא על ידי מלאך,

ולא על ידי שרף,

ולא על ידי שליח,

אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו,

שנאמר:

”ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והפיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני יהוה”.

♦ **ויוצאנו ה'** בכבודו ובעצמו **ממצרים**, ומילת ה מיותרת, שהרי כבר נאמר "וישמע ה את קולנו", ולמה חזר ואמר "ויוציאנו ה" אלא בא הודיע שהוא בעצמו ובכבודו הוציאנו ממצרים [א"ח]. ואיך הוציאנו? **לא ע"י מלאך** זהו מיכאל, **ולא ע"י שרף** זהו גבריאל שר של אש, **ולא ע"י שליח** זהו מטטרו"ן שר הפנים והוא שר של ישראל השומר אותם [רישב"א]^{קט} **אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו** שרק הוא יודע להבחין מיהו בכור, **שנאמר**: במכת בכורות "ועברתי אני בעצמי בהעברה אחת וברגע אחד בארץ מצרים בלילה הזה, והפיתי אני בעצמי כל בכור הנמצא בארץ מצרים מאדם ועד בהמה מבכור אדם עד בכור בהמה, והקדים בכור אדם כי מי שהתחיל בעבירה ממנו מתחילה הפורענות [רש"י] **ובכל אלהי עבודה זרה של מצרים אעשה שפטים** מכות שונות זה מזה, **אני ה'** אני בעצמי עשיתי המכה ולא ע"י שליח^{קי}. וכעת מבאר בעל ההגדה את פסוק זה.

ומבארים כעת את מילות הפסוק "ועברתי בארץ" שהוזכר כעת וכו' קיא:

^{קט} מכאן ראייה כי מלאך ושרף שני דברים הם, השרפים הם מלאכי אש העומדים תחת הכסא וטובלין בכל יום בנהר של אש ההולך לפני הכסא, וכן הוא אומר (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו, והמלאכים הם למטה מהם המתחלפים בכל יום ומתלבשים גופות, והם שנבראו ביום החמישי [רישב"א].

^{קי} **והקשו המפרשים** הרי כתוב (במדבר כ"ט) "וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים", משמע ששלח מלאך להוציאם ולא הקב"ה בעצמו! **ותרצו הראשונים** שמה שנאמר "ויוציאנו" זה קאי על הבורא יתברך, כדכתיב (דברים ד) "ויוציאך בפניו בכוחו הגדול ממצרים", ומה שנאמר "וישלח מלאך, זה קאי על משה רבינו שהיה שליח להתרות בפרעה שיוציאנו, וכמו שכתוב (שמות ג, י) "ואשלחך אל פרעה והוצא את בני מצרים", אבל לא היה בידו כח להוציאם ללא הקב"ה [שבה"ל, הרי"ד, אב"ד]. ומצינו שהנביאים נקראים מלאך, כמו שכתוב (חגי א, יג) "ויבא חגי מלאך ה'", וכן "ויעל מלאך ה מן הגלגל אל הבוכים" זה פנחס [שבה"ל]. **ומה** שאמר "ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף", שמשמע לכאורה שהיה משחית, (שמות יב, כג) משחית על שם משקל משבית מרבית, ופירושו לא יתן ההשחית לבא אל בתיכם לנגוף, שהמכה עצמה קרויה משחית, כמו שנאמר "ולא יהיה בכס נגף למשחית" [אב"ד, שבה"ל]. **וי"מ** "ולא יתן המשחית", כלומר אפי אלו מבניי שהגיע זמנם למות את מיתתם הטבעית, וכבר היה רשות להמשחית, לא נתן השי"ת רשות להמשחית לבוא אל בתיכם לנגוף, והיה נס מהשי"ת שבאותו לילה לא מת ולא חלה שום אדם מיישראל, למען לא יהיה צווחה בשום בית ישראל. [נחלת יעקב]. **וא"ת** אי"כ מה צורך ליתן דמים על המשקוף והמוזוות, הרי אין ה צריך אותם להבחנה? וי"ל כי היו לצורך זכות כדי שיהיו ראויים ליגאל על דרך דרש "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך" [אב"ד]. **והרב בנימין תירץ** שהפסוק "וישלח מלאך" מיירי רק במכת בכורות שהיא מכה אחרונה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים שעל ידה יצאו לחירות, לא הביא אותה ע"י מלאך או שליח אלא הוא בעצמו הכה אותם כדכתיב "והכה כל בכור בארץ מצרים", ושאר כל המכות רובם נעשו ע"י משה ואהרן, וזהו שמפרש והולך ועברתי והכיתי כולן מיעוטין נינהו [שבה"ל].

ובחזקוני ובעת זקנים כתבו (שמות יב, כג) שמה שאמר אני ולא מלאך היינו שלא ישלח מלאך במקומו אלא הוא בעצמו בכבודו לרד למצרים ועמו מלאכי משחית להשחיתם.

^{קיא} **ויש מפרשים** שקטע זה אינם מסדר ההגדה ואינם כתובים במכילתא עם כל שאר ההגדה לפי אינם עיקר ואין רבי נוהג לאומרם [שבה"ל].

פסוק זה הוא מדברי משה רבינו לעם ישראל, והיה לו לומר בלשון עבר "ועבר ה בארץ מצרים, והכה כל בכור", מהו "ועברתי" "והכיתי" אלא בא ללמדנו שהקב"ה לבדו הוציאנו ממצרים ולא ע"י שליח [רמב"ן].

”ועברתי בארץ מצרים” -

אני ולא מלאך.

”והפיתי כל בכור” -

אני ולא שרף.

”ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים” -

אני ולא שליח.

”אני יהוה” -

אני הוא ולא אחר.

♦ **ועברתי בארץ מצרים** - ועברתי כמלך העובר ממקום למקום, ובהעברה אחת וברגע אחד כולם לוקים, **אני** עברתי בעצמי **ולא מלאך**, שלא אשלח שליח לעשות המכה, לפי שמצינו בספר ישוע שבכניסתם לארץ נאמר "הנה אנכי שולח מלאך לפניך", יכול אף יציאתן ממצרים ע"י מלאך, לכך נאמר "ויציאנו ה ממצרים" הוא בכבודו נגלה עליהם וגאלם [שבה"ל].

♦ **’והפיתי כל בכור’** - בארץ מצרים אף שאינם ממצרים, ואף בכורי מצרים שבארצות אחרות לקו שנאמר (תהילים קלו, ז) "למכה מצרים בבכוריהם", **אני** בעצמי הכיתי **ולא שרף**, ממלאך של אש.

♦ **’ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים’** - מכות משונות זה מזה, אם הע"ז הייתה עשויה מאבן נמסת, מעץ נרקבת, ממתכת נמסת ונתכת לארץ, כי סר צילם העליון מעליהם שהיה מעמידן ומיד ניתך ונרקב, ובזה נודע כי מכת אלהים היא, כי אין כח מושל על כח אחר לבטלו אלא הקב"ה לבדו [מכילתא, ריטב"א] **אני** בעצמי אעשה בהם שפטים **ולא השליח**, ע"י מלחמת בשר ודם [ראב"ן].

♦ **אני ה' - אני הוא** בעצמי אעשה כל אלה למצרים, **ולא** ע"י שליח **אחר קיב**.

יש מוסיפים קטע זה

אמרו רבותינו זכרונם לברכה:

כְּשִׁירַד הַקֶּבֶ"ה עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם, יָרְדוּ עִמּוֹ תְּשַׁעַת אֲלָפִים רִבְבוֹת,

מֵהֶם מְלֹאכֵי אֵשׁ, וּמֵהֶם מְלֹאכֵי בָרָד, וּמֵהֶם מְלֹאכֵי זֵעַ, וּמֵהֶם מְלֹאכֵי רֵתַת, וּמֵהֶם מְלֹאכֵי חֲלָחֳלָה, וְרֵתַת וְחֲלָחֳלָה אוֹחֲזֹת לָמִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתָם.

אָמְרוּ לְפָנָיו: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהֲלֹא מִלֶּךְ בֶּשֶׂר וְדָם, כִּשֶׁהוּא יוֹרֵד לְמַלְחָמָה שָׂרְיוֹ וְעַבְדָּיו מְקִיפִין בְּכַבּוּדוֹ, וְאַתָּה מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דָּן עֲלֵינוּ, שֶׁאֲנַחְנוּ עַבְדֶּיךָ, וְהֵם בְּנֵי בְרִיתְךָ, גֵּרָד וְנַעֲשֶׂה עִמָּהֶם מַלְחָמָה.

ק"ב והרשב"ץ פירש לפי ש הפרשה כולה מספרה משה, היה ראוי שיאמר בלשון נסתר "ועבר ה בארץ מצרים" "והכה כל בכור", על כן דרשו כי "ועברתי" אני בעצמי, לא ע"י מלאך שלוח מאתי במגפות כענין שנאמר בדוד (ש"ב כד, טז) ובסנחריב (מ"ב, יט, לה) "והכתי כל בכור" אני ולא שרף כלומר כי גם המכה תהיה ע"י הקב"ה לא כמלך שעושה נקמה באויביו על ידי ספקלטון שלו שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת באויביו, כענין שנאמר באלהיו תצא אש מן השמים ותאכל אותו ואת חמישיו (מ"ב, א, יב) "ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים" לא ע"י שליח השלוח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ והוא המלאך הגדול שנקרא מטטרון כי שליח בלשון יון מטטרון. אני ה אני הוא ולא אחר רש"י (שמות יב, יב) פירש שהוא בעצמו עשה המכה, והרמב"ן (שם) פירש שהוא אחד ואין אלוה עמו למחות על ידו.

אמר להם: אין דעתי מתקררת עד שארד אני בעצמי, אני בכבודי, אני בגדלתי, אני בקדשתי, אני יי אני הוא ולא אחר.

וכעת בעל ההגדה שב לבאר את המשך הפסוק הרביעי המובא במקרא הביכורים: "בַּיַד חֲזָקָה, וּבְזֶרַע נְטוּיָה, וּבְמִקְרָא גָדֹל, וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּיחַ", והם העונשים שקבלו המצריים על הרעה שעשו לנו.

בַּיַד חֲזָקָה -

זו הדבר.

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ט, א):

"הֲנֵה יַד יְהוָה הַיְזִיחַ בְּמִקְנֶדָּה אֶשֶׁר בְּשִׁדָּה, בְּסוּסִים, בְּחֲמָרִים, בְּגַמְלִים, בְּבָקָר וּבְצֹאן, דָּבָר כְּבֵד כְּבֵד מְאֹד."

◆ **'בַּיַד חֲזָקָה' -** האמור בפסוק מהו? זו מכת הַדָּבָר (דָּבָר = לשון מוות) שהייתה בבהמות בארץ מצרים [רשב"ץ] ש נעשית ביד חזקה שהיא יד ה [ריטב"א] ק"י. ומנין ש יד זה מכת הדבר? **כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר**: אצל מכת המוות בבהמות הנה **יד יְהוָה הַיְזִיחַ** מצויה עתה להמית (הוה בלשון נקבה) **בְּמִקְנֶדָּה אֶשֶׁר** דרכם להיות **בְּשִׁדָּה**, ומקנח היינו: **בְּסוּסִים, בְּחֲמָרִים, בְּגַמְלִים, בְּבָקָר, וּבְצֹאן**, בכלם היה מכת דָּבָר (מוות) **כְּבֵד מְאֹד**, שכולם ימותו [מדרש בובר], ומכל מקום לא נעשת בכל החוזק ממש, כי לא הראה הקב"ה החוזק רק בדבר השלם הוא מכת בכורות, וכדאמר בספרי "ולכל היד החזקה" (דברים ל"ד) זו מכת בכורות שנאמר (שמות ו) "וביד חזקה יגרשם מארצו", ולפיכך לא נאמר בדבר הזה אלא " הנה יד ה הויה " ולא אמר יד חזקה.

וּבְזֶרַע נְטוּיָה -

זו החרב

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דה"י א כא, טז):

"וַחֲרַבּוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם."

◆ **'וּבְזֶרַע נְטוּיָה' (=מורמת)** מהו נטויה? זו מכת הַחֲרָב, שהרגו הבכורים את הוריהם ק"י, ומנין שזרוע נטויה היא החרב? [אבוד] **כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר**: אצל דוד המלך לאחר שחטא בספירת בניי [וישא דוד את עיניו, וירא

ק"י **ובפרי צדיק כתב** (ויקרא שבת הגדול) שבודאי אין הכוונה על מכת דבר שהיה בבהמות, שבמכה זו לא יצאו עוד ממצרים ובקרא כתיב (דברים ו, כא) "ויוציאנו ה ממצרים ביד חזקה", ועל כרחך הכוונה על מכת בכורות שעל ידה יצאו ממצרים.

ויש שכתבו שמדובר בו על מכת דבר שהייתה עם על מכה ומכה, כמו שמפורש באגדת תהלים שכל מכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, הביא מכת דבר עם כל אחת ואחת, שנאמר (תהלים עח, מח) "וַיִּסְקַר לְבָרֶךְ בְּעֵינָם וּמִקְנֵיהֶם לְרֶשְׁפִים", פירוש מכיון שהסגיר מקניהם לרשפים במכת ברד שזהו דבר, ממנו אנו למידין לשאר מכות שהיה דבר עמהן [שבה"ל, או"ח]. **ובאו"ח כתב** שדבר זה היה גם לאדם ולא רק לבהמה.

ק"י כמו שמצינו במדרש "ויהי בחצי הלילה" בשעה ששלח הקב"ה מכת בכורות, ואמר משה לפרעה "כחצות הלילה ומת כל בכור", נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם כל מה שאמר משה הביא עלינו, אין אתם מבקשים שנחיה? בואו והוציאו את העברים האלו מבינינו, ואם לאו אנו מתים, השיבו להם ואמרו אפילו כל המצרים מתים אינם יוצאים מכאן, מה עשו? נכנסו כל הבכורות אצל פרעה, והיו מצווחין לפרעה, ואומרים בבקשה ממך הוצא את העם הזה שבשבלים רעה תבא עלינו ועלך, אמר פרעה לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו, מה עשו הבכורות? מיד יצאו ונטלו כל אחד חרבו והרג את אביו, שנאמר "למכה מצרים בבכוריהם", למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן, אלא למכה מצרים בבכוריהם, ששים רבוא הרגו הבכורות באבותיהם. וזו המכה היתה בחרב, ובמקום אחר לא מצינו מכת חרב [או"ח, אבו, שבה"ל בשם אחיו ר"מ].

וברשב"ץ פירש: שלא מצינו במכות מצרים שנוכר בהם חרב, ונראה שהוא נזכר במה שאמרו לפרעה "פן יפגענו בדבר או בחרב" (שמות ה, ג) והיו רוצים לומר פן יפגעך, אלא מפני כבוד המלכות אמרו יפגענו, אם כן מצינו במכות מצרים שהפחידם להביא עליהם חרב. **ובריטב"א פירש**: שחרב זהו אינה חרב ממש, כמו שחרב המלאך המוטה על ירושלים אינה חרב ממש, אלא חרב הוא כינוי לנקמה שעשה ה במצרים, שהיתה חרב נוקמת נקם ברית, דהיינו הברית שכתת הקב"ה עם אברהם אבינו בברית בין הבתרים, להנקם מהפושעים והמורדים. **והרב בנימין פירש** זהו שם ה מפורש שנקרא חרבו של משה, והוא כתוב בס הרוזים ובו היה עושה משה רבינו כל האותות שעשה במצרים. [שבה"ל].

את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים] וחרבו שלופה מוצאת מתערה ואחוזת בידו, והיא נטויה מונפת למעלה על בני העיר ירושלים כמי שבאה להכותם.

ובמרא גדל -

זה גלוי שכינה.

כמו שפאמר (דברים ד, לד):

או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, במסת באתת ובמופתים ובמלחמה, וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוראים גדלים, ככל אשר עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך.

◆ 'ובמרא גדל' במראה ובחזיון קטו, ומה המראה הגדול? זו גלוי שכינה, שנגלה להם הקב"ה בכבודו ובעצמו במכת בכורות [או"ה, שבה"ל] והרג בכורי מצרים והוציא ישראל מותוכם [שבה"ל, ראב"ן] קטו, אע"פ שהיתה מצרים מלאה גדולים וארץ טמאה, לקיים מה שהבטיח ליעקב אבינו "ואנכי אעלך גם עלה" [ריטב"א] כמה שפאמר: כשמה הוכיח את בניי, או הנסה אלהים האם יש אלוה ששעה נסים למאמיניו כמו שעשה לנו לבא לקחת לו גוי [עם] את עמיי מקרב גוי ממצרים, ועשה כן במסת על ידי ניסים [ת"י] קטו באתת, בסימנים שנתן להם משה להאמין כי הוא שלוחו של מקום, כגון הפיכת המטה לחש [רש"י] ובמופתים, שהביא עליהם מכות מופלאות, ובמלחמה, בקריעת ים סוף, שנאמר "כי ה נלחם להם במצרים" [רש"י]. וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוראים גדלים, ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך, מדכתיב לעיניך, לימד שמוראים גדולים הם מראה וגלוי כבודו, שראו בניי גילוי שכינה [או"ה, רוקח, ריטב"א].

ובאתות -

זה המטה,

כמו שפאמר (שמות ד, יז):

"ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתות."

◆ 'ובאתות' מהם האותות? זה המטה המקל של משה, ונקרא כך על שם שעשה בו משה את האותות [ריטב"א, שבה"ל]. כמה שפאמר: "ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתות", שנהפך המטה לחש לפני ישראל, וחזר ונעשה מטה ובלע מטות החרטומים, ונעשו בו כמה מכות. ומצינו באגדה [ירושלמי] שהיו חקוקין עליו עשר מכות נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב, להביאם עליהם כסדר הזה, ו כסימנו של ר יהודה קי"ח [אשבה"ל, ריטב"א].

קטו ומורא היינו לשון ראייה, וכן תרגם אנקלוס ובחזונו רבא [או"ה, רשב"ץ]. וי"מ מורא פחד, ונקרא מורא גדול כי הרואה פני שכינה ירא מאד ונתרע ונבהל ונופל על פניו [ריטב"א, אבד"י].

ודרשו בספרי (סוף דברים) "ולכל המורא הגדול יזו קריעת ים סוף, ושם ראו פני שכינה ואמרו זה אלי ואנוהו, מלמד שהראוהו באצבע. ואמרו רז"ל (מכילתא בשלח) ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי. [אבדורהם].

קטו ובריטב"א ובאבדורהם הוסיפו: שנגלה עליהם פעמים, אחת ביום ר"ח ניסן שנאמר (שמות יב, א) "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים החדש הזה לכם", ואמרו רז"ל שהקול נשמע בכל ארץ מצרים. וכן נגלה לביל פסח בשעת הגאולה שיצאו ממצרים וכמו כן ראוהו על הים, ואמרו בספרי "ולכל המורא הגדול" (דברים ל"ד) זו קריעת ים סוף, כי שם ראו פני השכינה "ואמרו זה אלי ואנוהו" מלמד שהראוהו באצבע. וכמו כן ראוהו על הים ויראו מאד כמו שנאמר (שמות יד) ויראו העם את ה' קי"ח ומסות הוא לשון ניסים. ורש"י פירש מסות נסיונות, שע"י נסיונות שניסו את הקב"ה לראות אם הוא יכול להפסיק את המכה בכל זמן, הודיעם גבורותיו, כגון (שמות ח, ה) "התפאר עליי אם אוכל לעשות כן [רש"י].

קי"ח וכתב הריטב"א: ייחדו האותות אל המטה לפי שאמרו רז"ל כי המכות היו כתובים שם במטה דצ"ך עד"ש באח"ב, וכן צירוף אותיות של השמות שבהם נבראו שמים וארץ, כי מששת ימי בראשית נעשה, כדתנן במסכת אבות (ה, ו) עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, והמטה אחד מהן, ודבריהם חן לשומעיהם, ולכן נקרא מטה אלהים, ונדמן לו למשה רבינו ע"ה בהר חורב שירד שם מן השמים, וזהו שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך, לא יאמר אדם הזה אלא על מה שבידו שנותן אותו לחבירו. וברשב"ץ כתב ובמסכת אבות אמרו כי זה המטה נברא בין השמשות, כי לא נברא בששת ימי בראשית, וגם אחר ששת ימי בראשית

נוהגים לקחת כוס יין וכלי ריק, ולהטיף טפה אחת בכל פעם מהכוס לכלי (וע"פ הסוד יש לשפוך מכלי אל כלי) באמירת דם, ואש, ותמרות עשן, שלוש פעמים. וכן בעשר המכות כשאומר דם צפרדע וכו', עשרה פעמים. וכן שלוש פעמים כשאומר דצ"ך עד"ש באח"ב. סה"כ ט"ז פעמים.

ובמופתים -

זה הדם.

כמו שְנַאמֵר (יואל ג,ג):

"וְנִתְּתִי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ,

(וישפוך מהיין בכל מילה פעם אחת)

דָּם, וְאֵשׁ, וְתִימְרוֹת עֶשֶׁן."

◆ **'ובמופתים'** מהם המופתים? זה סימן הדם שהראה משה לישראל כהוכחה שה שלחו, והמופת הוא, שלקח משה מימי היאור ונתנם ביבשה ונהפכו לדם (שמות ד,ט), ועיי אות זה האמינו בו כל ישראל [אוי"ח] קי"ט. **כְּמָה שְנַאמֵר**: לעתיד לבוא במלחמת גוג ומגוג, ונתתי מופתים בגויי הארצות, בשמים ובארץ. ממשיך את הפסוק ומפרש מהם המופתים שיתן ה בשמים ובארץ במלחמת גוג ומגוג, והם: **'דם'**, ר"ל בארץ ישפך דם הרבה. **ואש'**, מן השמים תרד עליו אש, כמ"ש (יחזקאל ל"ח) "ונשפטי אתו בדבר ובדם וגו אש וגפרית אמטיר עליו". **'ותימרות עשן'**, עשן השריפה יעלה זקוף כלפי למעלה כאילן התמר [מצודות דוד].

אופן נוסף לדרוש את הפסוק "ביד חזקה ובזרוע נטויה".

בפסוק זה מוזכרים חמישה תוארים שעשה ה במצרים, וכל תואר מרמז על שתי מכות שהביא הקב"ה וביחד היו עשה מכות, כמו שמפרש:

דָּבָר אַחֵר:

"בְּיַד חֲזָקָה" - שְׁתִּים,

"וּבְזֵרַע נְטוּיָה" - שְׁתִּים,

"וּבְמָרָא גְדֹל" - שְׁתִּים,

"וּבְאֵתוֹת" - שְׁתִּים,

"וּבְמוֹפְתִים" - שְׁתִּים.

דָּבָר אַחֵר: פירוש אחר לפסוק שרומז על עשר המכות שניצלנו מהן במצרים, ודרשינן כן מיתור הכתוב: **'בְּיַד חֲזָקָה'** - שתי תיבות בא לרמוז שלקו שְׁתִּים, דם וצפרדע. **'וּבְזֵרַע נְטוּיָה'** - שתי תיבות לרמוז שלקו שְׁתִּים, כינים

לא נברא שאין כל חדש תחת השמש (קהלת א, ט). והיתה בריאה נפלאה שבו נעשו האותות, ועשוי מאבן טובה ששמה סנפירינן שהוא מין קשה, ונבקע הסלע מפניו, והיו חקוקות בו המכות דצ"ך עד"ש באח"ב (תנחומא וארא סי ט) והיה נס שעשה בו משה כל האותות ושיהפך לנחש, ונסים גדולים נעשו בו.

ואמרו רבותינו (פרקי דר"א פרק מ) רבי לוי אומר המטה שֶׁנִּבְרָא בֵּין הַשָּׁמַיִם, נִמְסָר לְאֲדָם הָרִאשׁוֹן בְּגוֹן עֵדוֹ, וְאֲדָם מִסְרָו לְחֵנוּד, וְחֵנוּד מִסְרָו לְנֹחַ, וְנֹחַ מִסְרָו לְשֵׁם, וְשֵׁם מִסְרָו לְאַבְרָהָם, וְאַבְרָהָם מִסְרָו לְיִצְחָק, וְיִצְחָק מִסְרָו לְעִקְב, וְעִקְב הוֹרִידוּ לְמִצְרַיִם וּמִסְרָו לְיוֹסֵף בְּנוֹ. וְכַשְׁמַת יוֹסֵף נִשְׁלַל [נ"א: נלקח] כֹּל בֵּיתוֹ וְנִתְּן בְּפִלְטָרִין שֶׁל פְּרֵעָה. וְהָיָה יְתָרוֹ [נ"א: פרעה] אֶחָד מִחֲרָטְמֵי מִצְרַיִם, וְרָאָה אֶת הַמִּטָּה וְאֶת הָאוֹתוֹת אֲשֶׁר עָלָיו, וְחָמַד אוֹתָם בְּלִבּוֹ, וּלְקַחוּ וְהִבִּיאוּ וַיִּטְעוּ בְּתוֹךְ גֹּן בֵּיתוֹ שֶׁל יְתָרוֹ. וְרָאָה אֶת הַמִּטָּה, וְלֹא הָיָה אֲדָם כּוֹל לְקַרְב אֵלָיו עוֹד. וְכַשְׁבָּא מִשָּׁה לְבֵיתוֹ נִבְנֵס לְגוֹן בֵּיתוֹ שֶׁל יְתָרוֹ, וְרָאָה אֶת הַמִּטָּה וְקָרָא אֶת הָאוֹתוֹת אֲשֶׁר עָלָיו, וְשָׁלַח יָדוֹ וּלְקַחוּ. וְרָאָה יְתָרוֹ אֶת מִשָּׁה וְאָמַר זֶה עֲתִיד לְגַאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, לְפִיכָךְ נִתְּן לוֹ אֶת צְפוּרָה בְּתוֹ לְאִשָּׁה, שְנַאמֵר [שמות ב, כא] וַיֹּאמֶל מִשָּׁה לְשָׁבֶת אֶת הָאִישׁ וְגוֹ.

קי"ט וי"מ שהכוונת למכת דם, וקרא אותה "מופתים" לפי שנעשו בענייני מופתים רבים, שכאשר ישראלי ומצרי שותים בכוס אחד, המצרי שותה דם ואילו הישראלי מים. ועוד שנעשו כאש שורף ומתמלא כל מצרים עשן מהם והיינו דכתיב "דם ואש ותמרות עשן" [ריטב"א].

וערוב. ובמקרא גדל - שתי תיבות לרמוז שלקו שְׁתִּים, דבר ושחין, 'ובְּאֵתוֹת' - לשון רבים, ומיעוט אותות הוא שְׁתִּים, ברד וארבה. וכן 'ובְּמִפְתִּים' מיעוט מופתים - שְׁתִּים, חושך ומכת בכורות, הרי סך הכל עשה מכות הרמוזות בפסוק [או"ה, ריטב"א] קב.

לאחר שרמז בפסוק הנ"ל את העשר מכות, כעת מונה אותם אחת לאחת:

אלו

עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם,

וְאֵלוֹ הֵן: (וישפוך מהיין בכל מכה)

דָּם, צְפַרְדֵּעַ, כְּנִים, עֲרוֹב, דָּבָר, שְׁחִין, בָּרָד, אֲרָבָה, חֲשָׁךְ, מַפֶּת בְּכוֹרוֹת.

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סְמִינִים: (וישפוך מהיין בכל סימן)

דְּצ"ךְ, עֲד"שׁ, בְּאֲח"ב.

אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּב"ה עַל הַמִּצְרִיִּים רק בְּמִצְרַיִם, מלבד מה שלקו על הים, וְאֵלוֹ הֵן: דָּם, כל מימיהם נהפכו לדם, צְפַרְדֵּעַ, שחדרו לבתיהם לכליהם ולגופותיהם, כְּנִים, רחשו על האדם והבהמה ונועצים בהם כמחטים, עֲרוֹב, לשון ערבוביא, כל מיני חיות רעות הרגו בהם, דָּבָר, מגיפה של מוות על הבקר והצאן אשר היו בשדה, שְׁחִין, לשון חמימות, היו בהם אבעבעות (מוגלות) בכל גופן, בָּרָד, שירד מהשמים עם אש מתלקחת והכה באדם בצמח ובבהמה, אֲרָבָה, מין חגב שחיסל ולא השאיר כל ירק בשדה ממה שהשאיר הברד, חֲשָׁךְ, ג ימים שבהם היה חושך מוחלט שבו מצרים לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו, מַפֶּת בְּכוֹרוֹת, בחצות לילה מתו כל הבכורות שבמצרים ומחוצה לה בין באדם ובין בבהמה.

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סְמִינִים, שכך היה דרכו של ר יהודה לתת סימנים כדי שלא יטעו התלמידים [רשב"ן] קכא ואלו הם: דְּצ"ךְ [דם, צפרדע, כינים] עֲד"שׁ [ערוב, דבר, שחין] בְּאֲח"ב [ברד, ארבה, חושך, מכת בכורות].

כעת מובא דעות התנאים שדרשו ע"פ הפסוקים כמה מכות לקו המצרים בארץ מצרים, וכמה מכות לקו על הים בזמן קריעת ים סוף.

קב **וראה עוד** מה שפירש בשבחי"ל. **וכתב הריטב"א** ועל דרך האמת יש לפרש שכפל הדבר כיון שמדת הדין ומדת רחמים שהיו משותפים ביחד זו, לעשות נקמה במצריים וזו להציל את ישראל שלא תבא עליהם המכה.

קכא וכן מצינו במסכת מנחות (צו). בענין שתי הלחם ולחם הפנים במדת אורך ורוחב ובגובה הקרנות, היה נותן סימנים זד"ד יה"ו, ונתן במכת מצרים סימנים לומר כי זה הוא הסדור המדוקדק הנוכר בתורה לא כמו שנוכרו בספר תהילים במזמור ע"ח (מד-נא) דם ערוב צפרדע ארבה ברד דבר בכורות, ובמזמור ק"ה (כח לו) חשך דם צפרדע ערוב כנים ברד ארבה בכורות לפיכך נתן ר יהודה סימן הללו להודיע שסדר זה עיקר [רשב"ץ, ועוד ראשונים]. **וה"ר יוסף פירש**: שחלקן לשלושה כדי להודיענו שהאות השלישית שבכל סימן [ך- כינים, ש- שחין, ח-חושך] לא התרה בהם, ושתף רבי יהודה מכת בכורים עם באח"ב, לפי שאין לה זוג, אע"פ שהתרה בו שכך היו כתובות במטה האלהים. שחלקן בלשון זה לפי שדצ"ך הם מכות הארץ, עדי"ש מכות מקריות, באח"ב מכות האויר, ושתף מכת בכורים עם באח"ב, לפי שאין לה זוג אך התשעה חלק. [או"ח]. **ובמדרש שוחר טוב** כתוב שבסדר הזה היו כתובים במטה, וזהו שנאמר "ואת המטה הזה וכו אשר תעשה בו את האותות", דהיינו את האותיות. [ריטב"א]. **וי"מ** שנתן בהם סימנים, כדי שלא להזכיר את שמות המכות המגונות, כפי שאמרו בגמרא (פסחים ג.): "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו" [המאורות הגדולים]. **והחת"ס כתב**: שראשי התיבות של דצ"ך עדי"ש באח"ב הם עבד, וסופי התיבות הם כבש, רמז שעבדו במצרים לכבש, והיו ישראל משוקעים בטומאה.

והרב ישעיה כתב דצ"ך עדי"ש באח"ב עולה בגימטריא כמנין המכות שלקו המצרים על הים: ר יוסי אומר חמישים, ר אליעזר אומר מאתיים ור עקיבא אומר מאתיים וחמישים, וכשנצרף את דעת כולם נמצא שלקו המצרים חמש מאות מכות על הים, כמנין דצ"ך עדי"ש באח"ב שעולה חמש מאות ואחת, ובגימטריא לא קפדינן על אחת חסר או יתר. ויש מפרשין אחת תיירה כנגד אצבע אלהים הוא שנאמר במצרים, ולכך נתן הסימן להודיע שבכולן לקו. **ורי בנימין נר"ו כתב** לפי שהמכות יש מהן שהיו בהתראה ויש מהן שהיו שלא בהתראה, לפיכך נותן בהם סימנים לחלק ולהודיע איזה מהן היו בהתראה ואיזה היו בלא התראה, לכך הפליג תיבת דצ"ך ד"צ בהתראה ד בלא התראה, וכן עדי"ש ע"ד בהתראה ש בלא התראה, באח"ב ב"א בהתראה ח בלא התראה ב אחרונה בהתראה. [שבה"ל].

רבי יוסי הגלילי אומר:

מנין אתה אומר שלקו המצריים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות!?

במצרים מה הוא אומר?

"ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים היא" (שמות ח, טו).

ועל הים מה הוא אומר קכב?

"וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים, וייראו העם את יהוה, ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו" (שמות יד, לא).

כמה לקו באצבע? עשר מכות.

אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות, ועל הים לקו חמשים מכות.

רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים בארץ מצרים, עשר מכות, ואילו ועל הים בעת קריעת ים סוף, לקו חמשים מכות פי חמש ממה שלקו במצרים קכב? שהרי במצרים במכת כינים מה הוא [הכתוב] אומר? הכתוב מגדיר את כלל המכות, בלשון אצבע שנאמר: ויאמרו החרטמים [המכשפים] אל פרעה גבי מכת כנים אצבע אלהים היא, שרק הקב"ה יכול לעשות מכה זו, ואין אנו יכולים לעשותה. וממכת כינים למדנו שכל עשר המכות לקו ע"י אצבע אחת, כיון שנכחו לדעת שגם שאר המכות שהיו קודם ושהיו אח"כ הם ג"כ מעשה אלוקים [אברבנל] קכד. ועל הים מה הוא אומר? הכתוב מגדיר את המכות ב לשון יד שנאמר: ויירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים, וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו", ומזה שאמר "היד" למדנו שלקו בכל היד דהיינו בחמש אצבעות. וכעת נעשה חשבון כמה לקו באצבע במצרים? עשר מכות, שבכל אצבע כלול עשר מכות, אם כן אמור מעתה: צא וחשוב ותמצא שבמצרים שלקו רק באצבע אחת לקו עשר

קכב כתב בעל "יסוד ושרש העבודה": ראוי לספר לבני ביתו העשרה נסים שנעשו לאבותינו על הים, ותמצאם בפרוש הברטנורא באבות פרק ה, ואלו הם: א. נבקעו המים. ב. נעשה הים כמין אהל, ונכנסו ישראל לתוכו, וכתוב נקבת במטיו ראש פרזו (חבקוק ג). ג. נעשה קרקעית הים יבש ולא חמר וטיט, דכתיב ובני ישראל הלכו ביבשה (שמות יד). ד. קרקעית הים שדרכו בו המצריים, שהיו רודפים אחרי ישראל, נתלחלח ונעשה חמר וטיט, דכתיב חמר מים רבים (חבקוק ג). ה. שהמים הנקפאים בקרקע הים לא היו חתיכה אחת אלא חתיכות קטנות כעין לבנים ואבני הבנין מסדרים זה אצל זה, כדכתיב ואתה פוררת בעודך ים (תהלים עד), שנעשה כעין פרורים. ו. שנתקשו המים הנקפאים ונעשו קשים כסלעים, כדכתיב שברת ראשי תנינים (שם). ז. שנגזר הים ליב גזרים, כדי שיעברו כל שבת ושבת בדרך אחד לבדו, והינו דכתיב לנגזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו). ח. שקפאו המים כספיר ושהם זוכוכית, כדי שיראו השבטים אלו את אלו, שעמוד האש היה מאיר להם, וזה שנאמר חשכת מים עבי שחקי (שם, יח), כלומר, קבוץ המים היה כעבי שחקים כעצם השמים לטהר. ט. שהיו יוצאים ממנו מים מתוקים שהיו שותים אותם, וזה שאמר נוזלים. י. שלאחר ששתו מהם מה שרצו, הנותרים מהם היו נקפאים ונעשו ערמות, דכתיב נערמו מים נצבו כמו נד נזלים (שמות טו).

קכד האברבנל כתב שרבי יוסי לא שואל מנין לומדים מהתורה שלקו עשר מכות, שהרי זה כתוב בתורה להדיא, אלא עיקר דרשתו היא על מה שלקו בים חמישים מכות. ויש שכתבו ששאלת רבי יוסי היא מנין לך חלוקה זאת של עשר מכות, והלא המכה העשירית והסופית הייתה על הים, שבה טבעו המצרים, וא"כ יש אחד עשרה מכות, ועוד מנין שלקו על הים חמישים מכות.

קכז יש שהקשו שהרי אצבע אלוקים היא נאמר רק גבי מכת כינים וא"ע מכת כינים לבד הייתה באצבע, ועוד קשה שהרי לעיל דרשו במכת בר "הנה יד ה הויה", הרי שקרא הכתוב למכה אחת בלשון "יד". ולכן כתבו שהכתוב אינו אלא סמך בלבד והקבלה עיקר [ריטב"א, אבו]. ובאברבנל תירץ שמכת כינים על הכלל כולו יצא, שהרי משראו החרטומים כי אינם מצליחים לעשות בכישופיהם כן, הבינו כי הכל אצבע אלוהים היא, ולכן לא ביקש מהם פרעה לעשות המכות. ומה שנאמר בדבר "יד" צ"ל שסובר רבי יוסי שמילת "יד" משמעותה גם מגיפה.

ובגבורות ה' (פרק נח) הוסיף להקשות שהרי במצרים נאמר יד (שמות ז) "וידעו מצרים כי אני ה בטוטי ידי עליהם", ועוד נאמר "ושלחתי את ידי" וגו. ויישב שבכל המקומות שנאמר יד זה מתפרש גם על אצבע שהיא חלק מהיד, משא"כ בקריעת ים סוף שכתוב היד הגדולה בה"א הידיעה משמעו כל היד. ועוד כי "ושלחתי את ידי" אין זה רק לשלוח היד להכות בו ולא הייתה המכה בכל היד, וכן בטוטי ידי לא הייתה המכה רק בחלק מהיד אע"ג שהיתה הנטיה בכל היד, וכן "הנה יד ה הויה במקנך" אין זה רק שתיה היד במקנה, אבל עיקר הכאה בהם הי תה באצבע לבד, אבל "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה במצרים", הנה נאמר על המעשה שעשתה היד המעשה הזה.

מכות, ואם כן **ועל הים** שלקו בחמש אצבעות, **לקו חמשים מכות**, ש הרי ביד יש חמש אצבעות ובכל אצבע יש עשר מכות סה"כ חמשים ($50 = 5 \times 10$). וכל המכות שעל הים היו מאותם העשרה מינים אשר ירדו במצרים, רק שנחלקו למיני מינים על הים [רמב"ם אבות ה,ג].

רבי אליעזר אומר:

מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים

היתה של ארבע מכות? שנאמר (תהילים עח, מט):

"ישלח בם חרון אפו: עברה, וזעם, וצרה, משלחת מלאכי רעים".

"עברה" - אחת,

"וזעם" - שתיים,

"וצרה" - שלש,

"משלחת מלאכי רעים" - ארבע.

אמור מעתה:

במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות.

רבי אליעזר אומר: מודה שבים לקו פי חמש ממה שלקו במצרים [רשב"ץ], אולם אומר: **מנין שכל מכה ומכה מעשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, היתה מורכבת מצירוף של ארבע מכות? שנאמר: "ישלח בם במצרים את חרון אפו (=כעס) בארבעה אופנים של כעס: עברה, וזעם, וצרה, משלחת מלאכי רעים".** ומוזכרים בפסוק ארבע לשונות [חרון אפו הוא כלל והשאר פרט] **'עברה' - אחת, 'וזעם' - שתיים, 'וצרה' - שלש, 'משלחת מלאכי רעים' - ארבע,** נמצא שהיו עשר מכות וכל מכה הייתה כפולה פי ארבע, א"כ סה"כ היו ארבעים. **א"כ אמור מעתה:** צא וחשוב ותמצא שבמצרים לקו ארבעים מכות ($40 = 4 \times 10$) ועל הים שלקו פי חמש ממצרים, נמצא שלקו מאתיים מכות.

רבי עקיבא אומר:

מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים היתה

של חמש מכות?

שנאמר:

"ישלח בם: חרון אפו, עברה, וזעם, וצרה, משלחת מלאכי רעים".

"חרון אפו" - אחת,

"עברה" - שתיים,

"וזעם" - שלוש,

"וצרה" - ארבע,

"משלחת מלאכי רעים" - חמש.

אמור מעתה:

במצרים לקו חמשים מכות, ועל הים לקו מאתיים וחמשים מכות.

רבי עקיבא אומר: דורש את חרון אפו כמכה בפני עצמו, מנין שכל מכה ומכה מעשרת המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, היתה מורכבת מצירוף של חמש מכות? **שנאמר:** ישלח בם, את כעסו בחמישה אופנים של כעס: **חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים.** ומוזכרים בפסוק חמש לשונו קבה: **'חרון אפו' - אחת, 'עברה' - שתיים, 'זעם' - שלוש, 'וצרה' - ארבע, 'משלחת מלאכי רעים' - חמש.** נמצא שכל מכה מורכבת מחמש מכות, אי"כ עשר כפול חמש שה"כ חמישים מכות. אי"כ אמור מעתה: צא וחשוב במצרים לקו חמשים מכות, ועל הים שלקו שם פי חמש ממצרים (250=50X5) נמצא שלקו חמשים ומאתים מכות קבו.

לפי שהתנאים היו מונים כל אחד ואחד בחשבון כמה לקו המצרים, לפיכך אמר "כמה מעלות טובות" כלומר, עדיין נוכל לספר ולהרבות במעלות הטובות והנסים שעשה לנו המקום מרוב חיבתו עלינו, ומפרש והולך מהם הט"ו מעלות שעשה עימנו [שבה"ל] ק"י.

ואמר ט"ו מעלות כמנין שם י"ה צור עולמים העומד על הכסא על ט"ו מעלות, וכנגדן במשכן ט"ו קלעים לכתף, וכן אמר דוד המלך בספר תהילים ט"ו שיר המעלות, וכנגדן עשו בבית המקדש ט"ו מדרגות מעזרת הנשים לעזרת ישראל [אבו, ריטב"א].

כמה מעלות טובות למקום עלינו:

1. אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דינו:
2. אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם דינו:
3. אלו עשה באלהיהם, ולא הרג בכוריהם דינו:
4. אלו הרג בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם דינו:

יש מוסיפים

ומנין שנתן לנו את ממונם? שנאמר: "וינצלו את מצרים" עשאוה כמצולח שאין בה דגים. דבר אחר: עשאוה כמצודה שאין בה דגן. למה מחבב הכתוב את בנות הים יותר מבנות מצרים? אלא מה שהיה בבתיים נטלו במצרים, ומה שהיה בבתי תשוראות נטלו על הים. וכן הוא אומר: כנפי יונה נחפה בכסף אז בנות מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ אז בנות הים. ותרבי ונתגדלי ונתבאי אז בנות מצרים. בעדי עדיים אז בנות הים. תורי זקב נעשה לך אז בנות הים. עם נקדות הקסף אז בנות מצרים.

5. אלו נתן לנו את ממונם, ולא קרע לנו את הים דינו:
6. אלו קרע לנו את הים, ולא העבירנו בתוכו בחרבה דינו:
7. אלו העבירנו בתוכו בחרבה, ולא שקע צרינו בתוכו דינו:

ק"ה ובגבורות ה' כתב (פרק נח) שרבי עקיבא מודה שצריך להיות לשון אחד מוכח על גוף המכה, אבל דרש חרון בפני עצמו על גוף המכה ואפו בפני עצמו על מכה אחת מן חמש מכות שהיתה המכה נחלקת לחמשה

ק"י וכתבו הרשב"י והריטב"א ואבודרהם: שכל הדברים הם מורכבים מד' יסודות [אש, רוח, מים, עפר] ור אליעזר בא ולימד שבמכה אחת לקו כל הארבעה יסודות, ונמצא שלקו במצרים ד' פעמים י שה"כ ארבעים מכות, ואילו בים שהיו פי חמש לקו מאתיים מכות. ורבי עקיבא שמוסיף ודורש של מכה היתה של חמש מכות, כוונתו כי תנועת הגלגל שהוא היסוד החמישי מסייעת בכל מכה ומכה, בעבור כי הוא הסובב והמסבב את הכל ברצון הבורא ולהודיע כי ממשלתו על הכל. ויש אומרים שלקה השר שלהם בשמים. וכתב הרשב"י: וכשנצרך כל החשבונות לר יוסי הגלילי 50 מכות, ולר"א 200 מכות, ולרבי עקיבא 250 מכות, יהיו 500 מכות כמנין דצ"ד עדי"ש באח"ב, ואין שם יותר אלא אחד, כי כל הפרטים עולים כלל אחד.

ק"י וברשב"י ביאר: שלאחר שאלת הבן מה נשתנה הלילה הזה, הוצרכנו להתחיל בגנות ולומר עבדים היינו לפרעה במצרים והוצרכנו לסייג בשבח ולדרוש פרשת מקרא בכורים, והיא "מארמי אובד אבי" עד סוף הפרשה, ודרשנו אותה עד "ויוציאנו ה מצרים ביד חזקה" וגו, ובסוף אלו הפסוקים כתוב "ויוציאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת" וגו, "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה". ולכן אנו מסיימין בשבח "כמה מעלות טובות למקום עלינו", קודם שהבאנו גרגיר זה של תאנה או אשכול זה של ענבים, והקב"ה מתרצה לנו במתנה קטנה כזאת, פרעון לכל הטובות שעשה עמנו קודם שהבאנו הפרי הזה וזה מרחמי שמים המרובים, ואמרנו כי הרבה טובות יש למקום עלינו, עד שבאנו אל בית המקדש להביא לו זה הפרי.

8. אלו שקע צרינו בתוכו, ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דינו:

9. אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, ולא האכילנו את המן דינו:

10. אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת דינו:

11. אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני דינו:

12. אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה דינו:

13. אלו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל דינו:

14. אלו הכניסנו לארץ ישראל, ולא בנה לנו את בית המקדש דינו:

על אחת כמה וכמה טובה פפולה ומכפלת למקום עלינו:

1. הוציאנו ממצרים. 2. עשה בהם שפטים. 3. עשה באלהיהם. 4. הרג בכוריהם. 5.

נתן לנו את ממונם. 6. קרע לנו את היס. 7. העבירנו בתוכו בחרבה. 8. שקע צרינו

בתוכו. 9. ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. 10. האכילנו את המן. 11. נתן לנו את

השבת. 12. קרבנו לפני הר סיני. 13. נתן לנו את התורה. 14. הכניסנו לארץ ישראל.

15. ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

כמה מעלות טובות למקום עלינו! הרבה חסדים וטובות עשה הקב"ה עמנו, ויש לשבחו על כך.

♦ שהרי אלו רק הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, כלל ע"י עשר המכות, אלא הוציאנו בדרך הטבע [דרך אמונה, שבה"ל] קכח - דיינו, די היה לנו בטובה יחידה זו בלבד, כדי להלה וללהדות לה עליה.

♦ אלו רק עשה בהם במצרים שפטים ע"י עשר המכות, ולא עשה דין באלהיהם להכיר שמאת הבורא באו המכות [או"ה] - דיינו.

♦ אלו רק עשה שפטים באלהיהם שאם הייתה הע"ז עשויה מעץ נרקבת, ואם עשויה מאבן נשחקת, ואם של מתכת נמסת [מכילתא], כדי שלא יאמרו כי אותם המכות יראתם הביאה אותם עליהם ולא לקו מחמת השעבוד שהשתעבדו בנו [שבה"ל] ולא הרג את בכוריהם במכת בכורות אלא היה מענישם בעונש אחר [או"ה] - דיינו.

♦ אלו רק הרג את בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם בבזת היס קכט, אלא ע"י מלחמה שננצחם ונבזו את שללם [או"ה] - דיינו.

ומנין שנתן לנו את הקב"ה את ממונם? שנאמר: וינצלו וירקנו את מצרים מכל כסף וזהב שבה. ונחלקו בגמרא (ברכות ט): ריש לקיש אמר עשאוק את מצרים כמצולה כעמקי היס בתוך התהום שאין בה דגים כלומר שרוקנו את מצרים מרוכשם. דבר אחר: פירוש אחר, כרבי אמי שאמר וינצלו מלשון ניצוד (שלמ"ד מתחלפת בדל"ת מפני שהם ממוצא אחד) עשאוק את מצרים כמצודה רשת של עופות שאין מונח בה דגן, כדי לצודו, ולכן אין העופות באים אליה ונשארת ריקה. ולדעת שניהם הוי הפירוש וינצלו מלשון ריקות, כלומר שרוקנו אותם ממונם ונטלהו עימהם [תורה תמימה].

קכח וביאר בשבה"ל: שהוציאה ממצרים היתה נס גדול בפני עצמו והיה די לנו להודות עלי, כמפורש באגדה (שוחר טוב) "או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי", מהו גוי מקרב גוי? כמושך את העובר ממעי אמו בלא זמנו, שלא היו ראויין לצאת ממצרים כיון שהיתה מ דת הדין מקטרגת עליהן, אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות כו. ואחרי שכפל לנו הנס הזה להוציאנו ממצרים ולעשות בהם שפטים בגלל ששעבדו. **אולם באבודרהם ובאו"ה כתבו** שאין רצונו לומר שלא יעשה בהם שפטים כלל, שהרי כבר הבטיח לאברהם אבינו "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" (בראשית טו, יד) אלא לא עשה בהם שפטים בכלם כי אם במקצתם.

קכט אבל אין ר"ל שנתן לנו את ממונם בבזת מצרים שהרי כבר הבטיחנו על כך "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" [או"ה, רשב"ם, אבו]. **וי"מ** שממונם קאי על בזת מצרים כמו שנאמר (שמות יב) "וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמות, וה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום ינצלו את מצרים". [אברבנל, שבה"ל, ראב"ן].

למה מחבב הכתוב את בַּזַּת הַיָּם יוֹתֵר מִבַּזַּת מַצְרַיִם? כלומר, אם ישראל רוקנו את מצרים ממנום, אי"כ מהיכן נשאר למצרים כסף בביזת הים? **אַלֵּא מֵה שֶׁהָיָה בְּבִתִּים** של המצרים **נָטְלוּ** ישראל עוד בארץ **בְּמַצְרַיִם**, אבל **וּמֵה שֶׁהָיָה בְּבִתֵּי תְּשׁוּרָאוֹת** [=אוצרות] שהיה שם הרבה יותר ממון מהבתים **נָטְלוּ עַל הַיָּם**, ולכן מחבב הכתוב יותר את בזת הים מבזת מצרים. **וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (תהילים סח, יד): **כִּנְפֵי יוֹנָה** ישראל המשולים ליונה **נִחְפָּה** מכוסה **בְּכֶסֶף זֶה בַּזַּת מַצְרַיִם**, שהיא בחינת כסף. **וְאַבְרוֹתֶיהָ** [כנפותיה] מחופים **בִּירְקָרֵק חֲרוּץ** שם זהב טוב **זו בַּזַּת הַיָּם**, שהיתה יותר גדולה מבזת מצרים. וכן דורשים כן מהפסוק (יחזקאל טז, ז): **"וּתְרַבִּי וְתַגְדְּלִי וְתַבְאִי" זו בַּזַּת מַצְרַיִם**, **"בְּעֵדֵי עֲדָיִים"** בהרבה פעמים - **זו בַּזַּת הַיָּם** שהיה כמה פעמים יותר מבזת מצרים. וכן דורשים כן את מה שנאמר בשיר השירים (א, יא) על עמ"י **"תוֹרִי"** [=קשטי] **זֶה־בְּנַעֲשֶׂה לְךָ** - **זו בַּזַּת מַצְרַיִם הַיָּם** שזכו בני"י להתקשט בה, **עַם נִקְדוּת הַכֶּסֶף** [כלי כסף מנוקדים] - **זו בַּזַּת הַיָּם** שהיתה יותר גדולה **קל**.

♦ **אלו רק נתן לנו את ממונם** שננצח אותם במלחמה ונבוז את שללם, **ולא קרע לנו את היים** כדי להצילנו אלא היה מצילנו בדרך אחרת [או"ח, אבן] - **דיינינו**, די היה לנו בטובה יחידה זו בלבד, כדי להלל ולהודות לה עליה.

♦ **אלו רק קרע לנו את היים** כדי להיפרע מהם במים בדבר אשר זדו להשליך בנים ליאור, ולהורישנו ביזת הים שהיתה כפולה ומכופלת על ביזת מצרים [שבה"ל] **ולא העִבְרִינוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרְבָה** ביבשה ע"י שקפאו התהומות, אלא היינו עוברים במעט מים או במעט טיט [או"ח, אבן] - **דיינינו**.

♦ **אלו רק העִבְרִינוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרְבָה**, ביבשה שעשה לנו שביל בתוכו כדי שלא נתלכך בבוץ וטיט, והיה די לנו בזה [או"ח, אבן] **ולא שָׁקַע צְרָנוּ בְּתוֹכוֹ** וראינו נקמה אויבנו בתוכו, אלא היה סוגר היים אחרינו והמצרים היו שבים לדרכם [שם] - **דיינינו**.

♦ **אלו רק שָׁקַע** הטביע את **צְרָנוּ בְּתוֹכוֹ**, בתוך ים סוף, וראינו נקמת אויבנו בתוכו, שהיה רואה כל אחד ואחד ממנו את נוגשו כשהיו מתים בתוך היים ושמחים על מפלתם [שבה"ל]. **ולא סַפַּק צְרָנוּ בַּמַּדְבָּר** במשך כל **אַרְבַּעִים שָׁנָה**, אע"פ שהיה לנו בהמות, וכן היה לנו ממון רב מביזת מצרים שנוכל לקנות צרכינו מאת הגוים הקרובים אלינו, הקב"ה נתן לנו אוכל בלי שנצטרך להוציא הוצאות על כך [או"ח, אבן] - **דיינינו**.

♦ **אלו רק סַפַּק צְרָנוּ בַּמַּדְבָּר אַרְבַּעִים שָׁנָה**, כמו שכתוב "ידע לכתך את המדבר", ומתרגמין סיפוק לך כל צורכך, וכתוב "זה ארבעים שנה ה אלהיך עמך לא חסרת דבר", וכתוב "שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה" [שבה"ל] **ולא הֶאֱכִילְנוּ אֶת הַמֶּן**, שהיה בו כל הטעמים שבעולם, שלקטנים היה כטעם לשד השמן, לבחורים עושין אותו עוגות, לחולים טעמו כצפיהית דבש, לזקנים ובשלו בפרור, לאומות העולם כזרע גד, אלא היה יכול לספק צרכנו בעוגות שהוציאנו ממצרים כמו שסיפק מלבושנו [או"ח, אבן] - **דיינינו**.

♦ **אלו רק הֶאֱכִילְנוּ אֶת הַמֶּן, ולא נתן לנו את השַׁבָּת**, שלא ניכר שבח המן ונסיו רק ע"י השבת, שאלולי שבת הייתי אומר שבכל יום ויום יורד המן במקום ההוא, ועוד שיאמרו שהמן מבאיש בגוף כמו שהוא מבאיש בעמדו, וראו בשבת שלא ירד ולא הבאיש בעמדו, כי מצאו בו "לחם משנה", וזה לא יוכל להיות על דרך מקרה רק בנס גדול [או"ח, אבן] - **דיינינו**.

♦ **אלו רק נתן לנו את השַׁבָּת**, שהוא יום מנוחה מעין העולם הבא [שבה"ל] ואות בין הקב"ה לעמ"י ונצטוונו עליה במרה, **ולא קָרַבְנוּ לַפְּנֵי הַר סִינַי**, שהיה לנו שם גילוי שכינה שהראנו את כבודו וגדלו - **דיינינו**.

♦ **אלו רק קָרַבְנוּ לַפְּנֵי הַר סִינַי**, וקבלנו תועלת בזה שפסק זוהמתנו, דהיינו כל ספק באחדותו יתברך, כי ראינו מלכותו ותוקף כבודו שם, והוסר בזה כל ספק מאתנו [או"ח] **קלא ולא נתן לנו את התּוֹרָה**, דהיינו עשרת הדברות שנתן בכבודו ובעצמו, אלא היה לתנם ע"י משה רבינו כאשר התורה [רשב"ם, או"ח, אבן] **קלב** - **דיינינו**.

קל כן הוא הגירסא בסידור הרס"ג ובתכלאל. **אולם** בכל המדרשים (וכן במקצת אגדות) הגירסא היא "תורי זהב" זו בזת היים, "עם נקודות הכסף" זה ביזת מצרים.

קלא וי"מ מפני שבהר סיני פסקה ממנו זוהמא שנתלבשו בושת פנים ויראת חטא, כמו שאמרו רז"ל כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, וישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, גוים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן [רשב"ץ, אבן]. **וי"מ** אלו קרבנו אחר שהראנו שם את כבודו דיינו [או"ח].

קלב וי"מ שלא יתן לנו את כל המצות אלא מחצה או שליש, כמו שמצינו לאדם הראשון שצוה לו שש מצות, והוסיף לנח אבר מן החי, ואח"כ הוסיף לאברהם מצות מילה, ואח"כ ליעקב מצות גיד הנשה [או"ח, אבן].

◆ **אלו רק נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל** אלא לארץ אחרת, ואע"פ שנשבע לאבותינו לתת לנו ארץ כנען היינו שיתננה לבנינו, אך הדור שיצאו ממצרים די להם במה שראו מנפלאות השם, והיו בהם אנשים הרבה פחותים מבן עשרים שנה שלא נגזר עליהם למות במדבר שראו כל הנפלאות ונכנסו לארץ [או"ח, אבן] - **דיינו**.

◆ **אלו רק הכניסנו לארץ ישראל** שהיא ארץ זבת חלב ודבש, **ולא בנה לנו את בית הבחירה** בית המקדש קלג שהרי יש לנו משכן, ובבית המקדש נתוספו עשרה נסים [רשב"ם, או"ח, אבן] - **דיינו**.

◆ **על אחת דחינו שאין אנו ראויים** אף למעלה אחת ועליה בלבד יש לנו להודות [ריטב"א] וכל שכן **שפמה וכמה טובה כפולה ומכפלת** שיש **למקום** להקב"ה **עלינו**, על שהטיב לנו את כל ט"ו מעלות הטובות הללו [ריטב"א], שעלינו לשבח ולהללו ולהדבק בדרכיו, אף שלא היינו ראויים לכך, מה שלא עשה כן עם אומה אחרת [שבה"ל].

◆ ואלו הם חסדיו ונסיו: **שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם במצרים שפטים** [עונשים] **ועשה שפטים גם באלהיהם, והרג את בכוריהם, ונתן לנו את ממונם, וקרע לנו את הג'ים** [ים סוף], **והעבירנו בתוכו בחורבה** כשקרקעיתו יבשה לגמרי, **ושקע והטביע את צרנו המצריים** שעשו לנו צרות, **בתוכו, וספק** לנו את כל **צרפנו במדבר** במשך **ארבעים שנה** שהיינו שם, **והאכילנו את הפן, ונתן לנו את מצוות השבת, וקרפנו לפני הר סיני** והראנו את כבודו, **ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל, ובנה לנו את בית הבחירה** בית המקדש, אשר בו הקריבו קרבנות שנועדו **לכפר על כל עונותינו**, שהיו מקריבים שני קרבנות "תמידין", בבוקר ובערב, כאשר תמיד של שחר מכפר על עוונות של ערב, ותמיד של בין הערבים מכפר על עוונות של יום, ונמצא שלא ישן אדם בירושלים ובידו עוון, שנאמר "צדק יליו בה", צדיק יליו בה [שבה"ל].

עד כאן עסקנו בהודיה לה על כל טובות אשר עשה עמנו מאת שגאלנו עד שבנה לנו את בית מקדשנו. **ומעתה** חוזר על תשובת מה נשתנה, ועל אלו שלשה דברים מצות ההגדה מיוסדת לומר "בעבור זה", בזמן שפסח מצה ומרור מונחים לפניך קלד [שיבולי הלקט].

חובה על כל אחד ואחד בין איש בין אישה לומר קטע זה בפיו:

רְבֵן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר: (משנה פסחים קטז)

כָּל שְׁלֵא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלוּ בַּפֶּסַח לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ, וְאֵלוּ הֵן:

פֶּסַח, מִצָּה, וּמְרוֹר.

רְבֵן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר: **כָּל שְׁלֵא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלוּ בַּפֶּסַח** כלומר, שלא פירש בליל זה לשם מה הם באים **לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ**, של והגדת לבנד ביום ההוא קלה, לפי שמצינו שהקפיד הכתוב באמירה, כדי שנוכר נפלאות הבורא מתוך שנוכר בפיו למה הם באים [אבן, או"ח, ריטב"א] **וְאֵלוּ הֵן:** קרבן פסח כיום זה הזרוע שהוא זכר לקרבן, **מצה** הנאכל עם הפסח, **ומרור**.

מפרש והולך מה החשיבות של פסח מצה ומרור:

יצביע בידו על הזרוע שבקערה שהוא זכר לקרבן פסח, ויזהר שלא יגביהו, כדי שלא יראה שמקדישו לשם פסח, ונראה כאוכל קדשים בחוץ [או"ח, אבן].

פֶּסַח

שְׁהִיו אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזִמְן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קָיָם,

קלג ונקרא בית הבחירה על שם שבחר בו הקב"ה כמו שנאמר (דברים י"ב) "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם". [ריטב"א].
בנה לנו את בית כדי לכפר על כל עונותינו, שהיו תמיד של שחר מכפר על עונות של ערב ותמיד של בין הערבים מכפר על עונות של יום, דאמר מר לא לן אדם בירושלים ובידו עון שנאמר "צדק יליו בה" צדיק יליו בה. [שבה"ל].
קלד ואע"פ שאין בזמן הזה פסח נוהג, לא סילקוהו מכל וכל מן ההגדה, לפי ששאלת בן החכם מיוסדת עליו, ועוד שהרי נותנים בקערה בשר זכר לפסח [שבה"ל].

קלה י"מ שאף בזמן בית המקדש אע"פ שאכל פסח מצה ומרור, אם לא פירש בעבור מה הם באים, לא יצא ידי חובתו, לפי שמצאנו שהקפיד הכתוב באמירה ובאגדה [רשב"ץ, או"ח, אבן, ריטב"א]. ואע"פ שיש חולקים ואומרים ש"לא יצא ידי חובתו", היינו שלא קיים מצווה מן המובחר [ר"ן, רשב"ן], מ"מ כולם מודים שלכתחילה יש לאמרם ולפרש טעמם.

על שום מה?

על שום [י"ג על שם] שְפֶסֶח הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם,

שְׁנַאמֵר (שמות יב, כז):

**”וְאִמְרְתֶם זָבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ
אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל, וַיִּקְדַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ.”**

פֶּסַח קרבן פסח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם וכיום נותנים זרוע בקערה זכר לזה, **על שום מה** נקרא פסח? **על שום שְפֶסֶח**, לשון קפיצה שדילג ועבר [שבה"ל, רשב"ץ, רש"י] קלי הַקֶּבֶ"ה במכת בכורות **על בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם** שהקב"ה מדלג מבית מצרי זה לבית המצרי האחר, והציל בית הישראלי שהיה ביניהם [רשב"ץ] **שְׁנַאמֵר**: **”וְאִמְרְתֶם** לבניכם שהטעם שעושים זָבַח (=שחיתת) קרבן פֶּסַח שהוא לה', הוא משום אֲשֶׁר פֶּסַח דילג הקב"ה **על בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ** בהכאתו אֶת בכורי מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל, וַיִּקְדַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ, על בשורת הגאולה וביאת הארץ, ובשורת הבנים שיהיו להם [רש"י]. וזכר לאותו הנס אנו עושים הפסח [היזקוני].

יגביה המצה העליונה [וי"א הפרוסה] בידו ויראנה למסובין, ויאמר:

מצה

זו שְׁאָנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה?

**עַל שׁוּם שְׁלֵא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מְלַךְ מַלְכֵי
הַמְּלָכִים, הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְגֵאָלֶם מִיָּד,**

שְׁנַאמֵר (שמות יב, לט):

**”וַיֹּאמְרוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת, כִּי לֹא חֲמֵץ, כִּי גֵרְשׁוֹ
מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה, וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.”**

מצה זו שאנו אוֹכְלִים בלילה זה **על שום מה?** נצטוונו לאוכלו? **על שום שְׁלֵא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ**, ביום ט"ו בניסן, משום שלאחר מכת בכורות המצרים שלחו את ישראל בחיפזון (מהירות) **עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מְלַךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקֶּבֶ"ה וְגֵאָלֶם, שְׁנַאמֵר**: **”וַיֹּאמְרוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם, עֲגַת שֶׁל מִצּוֹת כִּי לֹא חֲמֵץ**, בצק שלא החמיץ קרוי מצה, ולמה לא הספיק להחמיץ? **כִּי גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה** במצרים קלז, שאם היו נשארים עוד רגע היו שוקעים במי"ט שערי טומאה, ולזכר זה אוכלים מצות, וְגַם צָדָה לדרך

קלי **ורש"י פירש** פסח - חמ ל. **וכתב הרשב"ץ** וי"מ ופסחתי עליכם הוא לשון מנוחה מענין פסח שאינו יכול לילך, ואינו נראה, זה שאם ופסחתי יתפרש לשון מנוחה והוא רמו אל הגזירה, א"כ כשתנחם הגזירה עליהם תשחיתם אלא העיקר כמו שדרשו ז"ל אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי.

קלי **והקשו הראשונים** הרי קודם צאתם ממצרים ציוה לאכול מצות עם קרבן פסח כמ"ש (יב, ח) **”וַיִּאָּכְלוּ אֶת הַבֶּצֶק בְּלִלָה הַזֶּה צִלִּי אֶשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְכָּיִם יִאֲכַלְהוּ”**, ונצטוו בסתם ולא אמר הכתוב שהטעם הוא כיון שלא הספיק בצקם להחמיץ. **ועוד** קשה שהרי כבר נצטוו שלא להחמיץ הבצק שנאמר **”בערב תאכלו מצות”**, וכן **”שבעת ימים מצות תאכלו”**, וכן **”כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא”**, וא"כ אך משמע מכאן שאם היו שאם היו יכולין להתמהמה היו מחמיצים אותו, הרי נצטוו שלא להחמיץ? **ויישב רבי יוסף קמחי** שמה שנצטוו על המצות קודם לכן בקרבן פסח היה על שם העתיד, שהשם יודע העתידות ידע שהיה להם לצאת ממצרים בחפזון, ואפי אם היו רוצים לא היו יכולים להחמיץ בצקם, ולכן צוה לאכול הפסח על המצות ומרורים ולאכול שבעת ימים מצה [אבו'].
ויש שכתבו שאם היו יכולים להתמהמה היו אופין אותו חמץ, כיון שפסח מצרים לא נהג אלא בליל ט"ו, ולמחרת היו מותרין במלאכה ובחמץ, ואותה העיסה שלשו ביום ט"ו, זה היה ע"מ לעשות להן צידה לדרך למחר, והיו עתידים להחמיצה שלא הוזהרו בבל יראה, אילולי שנגלה עליהן הקב"ה מהרה וגאלן, ומה שאמר הפסוק **”ששת ימים תאכל מצות”**, וכן שאר הפסוקים, אינו צווי אלא לדורות, שמצות השבת שאור ואזהרת אכילת חמץ לא נצטוו בהן אלא לדורות **”רי"ד, ר"ן, שבה"ל”**. ומה שאמר **”על שום שלא הספיק בציקו של אבותינו להחמיץ”**, כך פירושו מכיון שהקב"ה רואה את העתיד צופה ומביט מה שעתידי להיות על כן צום מבערב על הנס של מחר [שבה"ל].

יגביה המרו (החסה) בידו זכר לשעבוד, ויאמר:

מְרוֹר

זֶה שְׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה?

עַל שׁוֹם שְׁמֵרוֹ הַמְצָרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרִים,

שְׁנֵאמַר (שמות א, יד):

"וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בְּפָרֹךְ".

מְרוֹר זֶה ירק מר זה קלח, שְׁאָנוּ אוֹכְלִים בליל זה מדרבנן, על שום מה? נצטוונו לאוכלו: על שום שְׁמֵרוֹ הַמְצָרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרִים, שְׁנֵאמַר: וַיִּמְרְרוּ הַמְצָרִים אֶת חַיֵּיהֶם של ישראל בַּעֲבֹדָה קָשָׁה, בְּחֹמֶר לגבל טיט, וּבִלְבָנִים עבודת בנין קשות, וּבְכָל עֲבֹדָה בַשָּׂדֶה, כגון חרישה וזריעה, אֶת (=עם) מלבד כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בְּהֵם בתוך העיר בְּפָרֹךְ, פרך לשון שברון, עבודה המשברת את גוף האדם [רש"י]. וראויים אנו לזכור טעם המרו, כדי להודות לה יתברך אשר הוציאנו ממרה למתקה, וכאשר עשה להם כן יעשה עמנו תמיד, וזהו סוד האמונה והבטחון [רשב"א].

הקטע הבא נאמר במשנה (פסחים טז): אחר הקטע של רבן גמליאל, לומר כי הוא זה ממצות ההגדה, שחייב אדם לומר לא רק את אבותינו גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר "ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו אל הארץ אשר נשבע לאבותינו" (דברים ו, כג), וכבר השבנו לשאלת התינוק "מה נשתנה", שאלו לא גאל את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים [רשב"א].

[ו] בְּכָל

דוֹר וְדוֹר חֵיב אָדָם לְהִרְאוֹת [י"ג לְרֵאוֹת] אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם,

שְׁנֵאמַר (שמות יג, ח):

"וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם".

שְׁלֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּאֵל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶלָּא אֶף אוֹתָנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם,

שְׁנֵאמַר (דברים ו, כג):

וברשב"ץ כתב: שאם יכלו להתמהמה היו אופין אותו חמץ, כיון עדיין לא הוזהרו על אכילת חמץ, ומה שנאמר "צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו", לא נצטוו על אכילת מצה אלא על אכילת הפסח, ולפי שלא יכלו להחמיץ בצקם שנאמר "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ", על כן הוזהרנו מאכילת חמץ, ונתחייבנו באכילת מצה בכל זמן בלילה ראשון מן התורה שנאמר בערב תאכלו מצות. **והריב"א פירש** שמה שאמר "ולא יכלו להתמהמה", לא קאי על הלחם, אלא על הצידה לדרך, ויש לסרס המקרא ולומר כך "וגם צדה לא עשו להם" למה? "כי גורשו ולא יכלו להתמהמה".

קלח ופרש"י כל ירק מר קרוי מרו. **ובשה"ל כתב:** שהחזרת נקרא מרו, והוא עיקר המצוה, שאמרו חז"ל למה נמשלו המצרים למרו? לומר לך מה מרו זה תחלתו רך וסופו קשה, אף מצרים תחלתן רך וסופן קשה. פירוש אחר היינו דכתיב "אשר עבדו בהן בפרך", תחלה בפה רך, ולבסוף בפרך. **וכעין זה כתב בספר החינוך** (מצוה שפא) שצווה לנו במרו זכר ל"וימררו את חייהם", ובכל עשב מר הוא בכלל מרורים, ואדם יוצא בהן ידי חובתו. אבל מ"מ ביררו לנו חז"ל לאכול החזרת, כי בה זכר התמרו מצד הקלח שטעמו מר קצת. וגם יש בה הידור למצוה יותר מבשאר עשבים מרים, כי שמה הדור שנקראת חסה, ורמז ברכה בו, שחס רחמנא עלינו ופדאנו מיד המצרים הקשים, ומכל אלה יש התעוררות וזכר אל לב בני אדם בענין הנסים שנעשו לנו במצרים, ולפיכך הוקבעה ההלכה שראוי לנו לחזר אחר החזרת.

"וְאוֹתָנוּ הוֹצֵיאַ מִשָּׁם, לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּינוּ".

בְּכָל דוֹר וְדוֹר חִיב אָדָם, כלומר כל יחיד ויחיד צריך לְהִיאָרֵת שִׁירָאָה וּיְדִמָּה אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא עֲצֵמוֹ הֵיאָה עֲבַד וְיִצָא לְחֵרֻת מִמִּצְרַיִם, וְזֶה הוּא שֶׁאִמְרָה הַכְּתוּב (דְּבָרִים טו, יב) "וְזָכַרְתָּ כִּי עֲבַד הֵייתָ בְּמִצְרַיִם" כִּאִילוּ אַתָּה בְּעַצְמְךָ הֵייתָ שֵׁם לְעַבְד וּיִצָא לְחֵרֻת [רִש"י, אבן] שְׁנַאֲמָר: **וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעַבְדוֹ זֶה שְׂאֵקִים מִצְוֹתַי כְּגוֹן פֶּסַח מִצָּה וּמִרֹר [רִש"י] עֲשֵׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם, וְכִבְר דְּרָשׁוּ לְעִיל לִי וְלֹא לוֹ, מְכַלל דְּדִרְשִׁינִי לִי עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד הָאוֹמְרוֹ עֲכָשׁוּ בִּפְנֵי [רִש"י א.]. וְי"מ שְׁנִלְמַד מִזֶּה שֶׁאִמְרָה "בְּצֵאתִי" וְלֹא אִמְרָה "בְּצֵאתָ אֲבוֹתֵינוּ" מִשְׁמַע שֶׁמְדַבֵּר עַל עַצְמוֹ [רִש"י, או"ח].**

וְכַעַת אֲנוּ מְחֻזְקִים אֶת זֶה שֶׁאֲנוּ בְּעַצְמֵנוּ יִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם, **שֶׁלֹּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הִקְבִּ"ה, אֶלָּא אֶף אוֹתָנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם**, שֶׁהָרִי אֲנוּ בְּכָלֵל כָּל הַנְּסִים, שֶׁהָרִי אִילוּ לֹא הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם עֲדִינִי הֵיינוּ עֲבָדִים לְפָרַעַה [שְׁבַה"ל] שְׁנַאֲמָר: **וְאוֹתָנוּ הוֹצֵיאַ מִשָּׁם, לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּנוּ**, וְאֵעִיפִי שֶׁכִּבְר אִמְרָה לְעִיל "וְיוֹצִיאָנוּ הַ מִמִּצְרַיִם", חֹזֵר וְאִמְרָה "וְאוֹתָנוּ הוֹצֵיאַ מִשָּׁם", לְלַמֵּד שֶׁאִם הֵם לֹא הֵיאָה מוֹצִיאִים עֲדִינִי הֵיינוּ גַם אֲנַחְנוּ שֵׁם עֲבָדִים לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם, הַלְכָךְ הָרִי אֲנוּ בְּכָלֵל כָּל הַנְּסִים, וְכִשְׁהוֹצִיאִים מִמִּצְרַיִם הוּי כְּמוֹ שֶׁהוֹצִיא אוֹתָנוּ [או"ח, רִש"י, שְׁבַה"ל].

הַקְטַע הַבֵּא הוּא הַמִּשְׁךְ לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה (פִּסְחִים קטז): לְקַטַּע הַקּוּדֵם "בְּכָל דוֹר וְדוֹר", וְאַחַר שֶׁאִמְרָנוּ שֵׁם שֶׁכִּאִלוּ אֲנוּ בְּעַצְמֵנוּ יִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם, א"כ חוֹבָה עֲלֵינוּ לְהִלָּל וְלִשְׁבַח לְשֵׁם יִתְבָּרַךְ כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם [או"ח, אבן] קֵלֶט.

מְכַסֶּה הַמִּצְוֹת, וְיִגְבִּיהַ הַכּוֹס עַד סוֹף בְּרַכַּת "גָּאֵל יִשְׂרָאֵל" ק"מ, וְיִאֲמָר:

לְפִיכָךְ

אֲנַחְנוּ חִיבִים: לְהוֹדוֹת, לְהִלָּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדִּיר [י"ג: לְבָרֵךְ, לְעִלָּה] וְלִקְלֵס, לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבְתֵּינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֹהִים ק"מ:

1. הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוֹת לְחֵרֻת, 2. וּמִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, 3. וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב, 4. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל 5. וּמִשְׁעָבוֹד לְגָאֵלָה ק"מ, וְנִאֲמָר לְפָנֵינוּ הַלְלוּהָ.

ק"מ שְׁבַה"ל כְּתֵב שֶׁקַטַּע זֶה נִאֲמָר בְּמִקוּם בְּרַכַּת "שֶׁעָשָׂה נִסִּים" עַל יִצִּיאַת מִצְרַיִם. וְי"א שֶׁקַטַּע זֶה הוּא בְּמִקוּם בְּרַכַּת שְׂאוֹמְרִים לְפָנֵינוּ הַחֵל [שְׁבַה"ל, או"ח, אבן]. **הַרְשֵׁב"ץ כְּתֵב** שֶׁזֶהוּ הַמִּשְׁךְ הַמִּשְׁנָה לְאַחַר הַקַטַּע שֶׁל ר"ג (וְלִשְׁיִטְתוֹ לֹא גִרְסִינִי אֶת הַקַטַּע הַקּוּדֵם) וְזֶהוּ שֶׁאִמְרוּ מִתְחִיל בְּגוֹתָם וּמִסִּים בְּשִׁבַח, שֶׁאִין רָאוּי לָנוּ שֶׁנִּהְיָה כְּפוּי טוֹבָה לְקַב"ה שֶׁעָשָׂה כָּל הַנְּסִים הָאֵלֹהִים וְלֹא נוֹדָה לוֹ עַל הַטוֹבָה **ק"מ הַטַעַם** לְהַגְבִּת הַכּוֹס לְפִי שְׁפוֹתַחִין כְּעַת בְּשִׁיר וּבְהִלָּל, וְאִמְרוּ רז"ל מִנִּין שֶׁאִין אוֹמְרִים שִׁירָה אֵלָּא עַל הַיִּין: שְׁנִאֲמָר (שׁוֹפְטִים ט, יג) "וְיִתְאָמְרוּ לָהֶם הַנֶּהֱנֵן הַחֵדְלֵתִי אֶת תִּירוֹשֵׁי הַקְּשֵׁמֶת אֱלֹהִים וְאֶנְשֵׁים". אִם אֲנִשִּׁים מִשְׁמַח בְּשִׁתִּיה, אֱלֹהִים בְּמָה מִשְׁמַח? אֵלָּא מִכַּאן אַתָּה לְמַד שֶׁאִין אוֹמְרִים שִׁירָה אֵלָּא עַל הַיִּין [או"ח].

ק"מ וְאִמְרִינוּ בְּמִכִּילְתָּא (דְּרִש"י) **וּבִילְקוּ"ש** עַל הַפְּסוּק "וּבִינֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצִיאִים בִּיד רַמְה"י, מְגִיד הַכְּתוּב שֶׁכִּשְׁהִיוּ מִצְרַיִם רֹדְפִים אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל, הֵיוּ מִנְאַצִּין וּמְחַרְפִּין וּמְגַדְפִין, וְאִילוּ יִשְׂרָאֵל מִפְּאָרִין וּמְרוֹמְמִין וּמְשַׁבְּחִין [וּמְקַלְסִין] וּמְהַלְלִין וְנוֹתְנִין שִׁיר וּשְׁבַח גְּדוֹלָה וְתַהֲלָה וְתַפְאֶרֶת וְנֹצַח וְהוֹד לְמִי שֶׁאִמְרָה וְהֵיאָה הָעוֹלָם שֶׁהַמְּלַחְמָה שְׁלוֹ, כְּעִנְיֵן שְׁנִאֲמָר "רֹמְמוֹת אֵל בְּגִרוֹנִם, וְאוֹמֵר "רֹמְמָה עַל הַשְּׁמַיִם אֲלֵקִים, וְאוֹמֵר "הַ אֲלֵקִי אַתָּה אֲרוֹמְמְךָ אוֹדָה שְׁמֶךָ". **וּבְמִדְרַשׁ בְּתַנְחוּמָא** (יִתְרוֹ ג) "לְרִיחַ שְׁמֶנְךָ טוֹבִים" א"ר יִנְאִי הָרֵאוּשׁוֹנִים רִיחַ שְׁמַנִּים [י"ג שִׁירִים] אִמְרוּ לָךְ, אֲבָל אֲנוּ כְּשֶׁבִאֲנוּ לִים לֹא הִנַּחְנוּ לְשׁוֹן שְׁבַח שֶׁלֹּא קִלְסָנוּ לָךְ וּשְׁבַחְנוּךָ בּו [רִש"י א.]. **עוֹד אִמְרוּ בְּמִכִּילְתָּא** (דְּרַבִּי יִשְׁמַעֵל בֵּא פֶרְשָׁה יב) " וְיִקוּד הַעַם וְיִשְׁתַּחֲוּוּ", בֵּא לְלַמֵּד שֶׁכָּל מִי שֶׁשׁוֹמַע הַנְּסִים הַלְלוּ שֶׁעָשָׂה הַ אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם צְרִיךְ לְשַׁבַּח לְפָאֵר וְלְרוֹמֵם וְכוּ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בִּיתְרוֹ "וְיִסְפַּר מִשָּׁה לְחַתְנֵנוּ וְגוּ, וְיִחַד יִתְרוֹ וְיִאֲמָר בְּרֹךְ הַ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעַה" (שְׁמוֹת יח ט).

ק"מ הַרְשֵׁב"ץ וְעוֹד רֵאוּשׁוֹנִים גִּרְסוֹ לְבִסוּף "וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאוֹלָה", וְכֵן הוּא בְּש"ס שְׁלָנוּ, וּבְרַבּוֹ הַאֲגוּדוֹת. וְיֵשׁ שְׁגִרְסוֹהוּ לְפָנֵינוּ הַמִּילִים "מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה", וְכ"ה בְּסִידוֹר רַב עֵמֶרֶם גֵּאוֹן. **וּבִיאָר בְּמַעֲשֵׂי ה'** שְׁלִיִּרְסָא זֹ אִין זֶה כְּפֵל שֶׁאִמְרָה עֲבָדוֹת וְאַחֲ"כֵי אִמְרָה שְׁעָבוֹד, כִּי מִעַבְדוֹת לְחִירוֹת נִאֲמָר בְּעֵרֶךְ אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּצְאָו מִמִּצְרַיִם, וְאִמְרוּ מִשְׁעָבוֹד לְגֵאוֹלָה הוּא בְּעֵרְכָנוּ, אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ, שְׁעִי שֶׁהוֹצִיאָנוּ בִּיד חֹזְקָה הוֹצִיא אוֹתָנוּ מִשְׁעָבוֹד שֶׁלֹּא נִהְיָה מִשְׁעָבוֹדִים לְפָרַעַה עַל שֶׁיִּחְרַרְנוּ בְּרִצּוֹנוּ, וּבִזָּה יִהְיָה הַחִירוֹת מוֹחֲלֵט, שֶׁאִם הֵיאָה בְּרִיצּוֹ לֹא הֵיאָה הַחִירוֹת מוֹחֲלֵט כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּנוּ, עַד שֶׁלֹּכַךְ זֶה נִתְחַיֵּבֵנוּ הַחִסְיָבָה. **וּבְחִידוּשֵׁי הַגְּרִי"ז** **בִּיאָר** (סִימָן רִיא) מִשְׁעָבוֹד לְחֵרֻת הוּי מָה שֶׁהוֹפֵקַע מְעַלֵּיהֶם הַשֵּׁם עֲבָדוֹת, וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאוֹלָה הֵיינוּ מָה שֶׁנִּגְאָלוּ מִתְחַת יָדָם וּמִהַעֲבָדוֹת בְּפוֹעַל שֶׁל חוֹמֵר וּלְבָנִים לְחֵרֻת.

קמ"ג לְפִיכָךְ, כיון שאנו רואים את עצמו כאילו יצאנו ממצרים, לכן **אֲנַחְנו חִנְיָבִים** לומר את כל הלשונות הללו: **לְהוֹדוֹת**, על עצם הטובות שעושה עמנו, **לְהַלֵּל** דהיינו לספר ולפרסם את הטובות שעשה עימנו, **לְשַׁבַּח** על המעשים הטובים שעשה עימנו, **לְפָאֵר** שזכינו להתקרב לעבודתו, **לְרוֹמֵם** לרוממו מעל כל הנבראים, **לְהַדָּר**, לייפותו בדברי יופי, **[לְבָרְךָ, לְעֹלָה לְרוֹמֵם]** **וּלְקַלֵּס קמ"ד** בדברי טובה וברכה, **לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבְוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֵת כָּל הַנְּסִיִּים הָאֵלּוּ**, ואלו הם כללות הניסים: **הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבֹדוֹת מִצְרַיִם לְחֵירוֹת**, וכיון שיצאנו מעבודות לחרות, יצאנו גם **מִיַּגוֹן** שברון רוח **לְשִׁמְחָה** כי מי שיש עליו רשות אחרים הוא בייגון, ואם יצא לחירות יצא לשמחה, וכן יצאנו **וּמֵאֲבָל** מרירות החיים **לְיוֹם טוֹב** כי העבד הולך יחף כאבל ובצאתו לחירות יצא מאבלותו ליו"ט, וכמו שכתוב "מנעי רגלך מיחף" (ירמיה ב, כה) **וּמֵאֲפֵלָה** של בית האסורים, **לְאוֹר גְּדוֹל קמ"ה**, כי העבד ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה, ובצאתו לחירות הוא יוצא לאור, **וּמִשְׁעָבוֹד** מעבודת פרך **לְגֹאֲלָה**, על כן **וְנֹאמַר לְפָנָיו** עתה **[קמ"ו שִׁירָה חֲדָשָׁה]** **הַלְלוּיָהּ**, הללויה הוא השבח היותר מעולה שבספר תהלים, שיש בו שבח וזכר שם האל יתברך, וזאת הפתיחה היא מעין ברכה לקראת קריאת ההלל [רשב"ץ].

עֵתָה מתחילין את החצי הראשון של ההלל כסיום למצות ההגדה, מכיון ששני פרקיו הראשונים עוסקים ביציאת מצרים. ואילו חציו השני של הלל העוסק בגאולה העתידית ובשאר הגאולות ולכן קבעו לאמרם לאחור ברכת המזון [אברבנל].

במזמור זה יש חמישה יודי"ן יתירות. המגביהי. המשפילי. מקימי. להושיבי. מושיבי. כנגד חמשים מכות שלקו על הים [אבר].

ויאמרו את ההלל בשמחה רבה ובהתלהבות.

הַלְלוּיָהּ

הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה, הַלְלוּ אֵת שֵׁם יְהוָה. יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. מִמְזֹרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבֹאוֹ מְהַלֵּל שֵׁם יְהוָה. רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. מִי כִּיְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיחַ לְשִׁבְתָּ, הַמְּשַׁפִּילֵי לְרֹאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ? מְקִימֵי מַעַפְרֵי דָל, מְאַשְׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן, לְהוֹשִׁיבֵי עַם נְדִיבִים, עַם נְדִיבֵי עַמּוֹ. מוֹשִׁיבֵי עֲקָרֹת הַבָּיִת, אִם הַבָּנִים שִׁמְחָה, הַלְלוּיָהּ.

הַלְלוּיָהּ הללו את ה', ומי יהלל? **הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה**, החכמים היודעים להלל, ושוב **הַלְלוּ אֵת שֵׁם יְהוָה** אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי, **יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ** בפי הנבראים, **מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם**. ומקום ההילול הוא **מִמְזֹרַח שֶׁמֶשׁ** ממקום הגרים במזרח העולם שם מקום זריחת השמש, **עַד מְבֹאוֹ** עד אלה הגרים במערב העולם מקום שקיעת השמש **מְהַלֵּל שֵׁם יְהוָה**, מפני כולם מהולל שם ה', **רָם** גבוה ונעלה **עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה**, והיכן מקום משכן כבוד שכינתו, **עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ**, אבל **מִי עֲנִיו כִּיְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיחַ** (המגביה) **לְשִׁבְתָּ**, כי אף אם אמנם הוא מגביה את עצמו לשבת מעל השמים, מ"מ **הַמְּשַׁפִּילֵי** (המשפיל) **לְרֹאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ**, הוא משפיל עיניו להשגיח על כל הנעשה בשמים ובארץ. ע"מ לקיים בנו, **מְקִימֵי מַעַפְרֵי דָל**, בהשגחתו מקים את הדל מן העפר, ומוסיף שגם **מְאַשְׁפֵּת יָרִים**

קמ"ג באבודרהם כתב: שמזכיר כאן שבעה ענייני שבח כנגד 7 רקיעים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס. [וכן הוא לגרסתנו]. **וברשב"ץ כתב:** שיש כאן שמונה מיני הודאות [שמוסיף גם לעלה], כנגד ארבעה נסים שעשה לנו "הוציאנו מעבודות לחירות" אחד, "ומיגון לשמחה" שני, "ומאבל ליו"ט" שלישי, "ומאפלה לאור גדול" רביעי. וכמו שטובות האל היו כפולות עלינו, כן ראוי שנוהד הודאות כפולות על אלו הניסים שמונה הודאות על ארבעה נסים.

קמ"ד כתב הריטב"א: ואין ראוי לומר ולקלס, לפי שנופל בו לשון גנאי כמו לעג וקלס (תהלים עט, ד). **אולם הרשב"ץ כתב:** שכן אמר רב עמרם גאון, אבל רבותינו ז"ל הם משתמשין בו לשון שבח במדרש (תנחומא בשלח סי יג) קדמו שרים אחר נוגנים (תהלים סח, כו) כי ישראל היו מקלסין להקב"ה תחלה ואח"כ המלאכים ואח"כ הנשים שנאמר בתוך עלמות תופפות (שם). וכן בכל המקומות מזכירין מקלסין להקב"ה והוא מלשון והוא במלכים יתקלס (חבקוק א, ז) לשון שבח וכו' [עיי"ש], אם כן נכון לומר לקלס לשון שבח ואין לחוש שיהיה לשון לעג וקלס, ויגיד עליו רעו דהיינו שאר המלות שהם לשון שבח.

קמ"ה ואמר **לְאוֹר גְּדוֹל**, כי אותו אור הוא אור הכבוד כמו שנאמר (ישעיה סב, ב) "כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יורח ה וכו' וכבודו עליך יראה". [רשב"ץ].

קמ"ו כן היא גרסת הרא"ש [אבר].

אֲבִיוֹן שהוא שפל יותר מעפר, **לְהוֹשִׁיבִי** וישבו הדל והאביון **עִם נְדִיבִים** (נכבדים) **עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ**, והמה המעולים שבנדיבים, ישראל שהיו ירודים ומוטים במצרים עד עפר, הושיבם ה לכסא עם מלכים. **מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַבַּיִת, אִם הַבְּנִים שְׂמַחָה**, הוא מושיב את העקרה בבית, כי בעודה עקרה שבתה הבית מעט פעם בחוץ פעם ברחובות כדי להפג צערה, וה בהשגחתו פותח רחמה ותלד ותשב בבית, ותהיה אכ אם הבנים שמחה, בהיותה יושבת בביתה עם בניה [מצודות] **קמ"ז הַלְלוּהָ**, בעבור כל זה הללו את י"ה.

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם

בַּיִת יַעֲקֹב מֵעַם לַעֲזֵי, הָיְתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו. הֵימָּה רָאָה וַיִּנָּס, הִירְדָן יִסָּב לְאַחֹר. הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבַעוֹת כְּבַנֵּי צֶאֱנָן. מֵה לָּךְ הֵימָּה כִּי תִנּוּס, הִירְדָן תִּסָּב לְאַחֹר, הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבַעוֹת כְּבַנֵּי צֶאֱנָן. מִלְּפָנֵי אֲדוֹן חוּלֵי אֶרֶץ, מִלְּפָנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֲגַם מִיָּם, חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מִיָּם.

בְּצֵאת בעת יצאו **יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם**, בעת יצאו **בַּיִת יַעֲקֹב מֵעַם לַעֲזֵי**, מעם זר שלא הבין שפתו, בעת ההיא **הָיְתָה** אז נהיתה **יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ** לעם קדושו, **יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו**, וישראל בכללם עם ממשלתו. **הֵימָּה יָם סוּף רָאָה** את ישראל באים לתוכו **וַיִּנָּס**, נס ממקומו ונעשה חרבה, וכן **הִירְדָן יִסָּב לְאַחֹר**, סב והפך את פניו לאחור ולא המשיך בזרימתו, שבאותה שעה כל מימי בראשית נבקעו [רש"י] **קמ"ח**. ובשעת מתן תורה **הַהָרִים הִגְדוּלִים רָקְדוּ** קפצו **כְּאֵילִים** לגודל החרדה, **גְּבַעוֹת** שהם קטנות מהרים רקדו **כְּבַנֵּי צֶאֱנָן** הקטנים, וזה ירמוז על סיני והר ההר והנסים שנעשו שם [מלבי"ם] ולחדד הענין הוא כאלו שואל **מֵה לָּךְ הֵימָּה כִּי תִנּוּס?** ומה לך **הִירְדָן תִּסָּב לְאַחֹר?** מה לכם **הַהָרִים כִּי תִרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבַעוֹת כְּבַנֵּי צֶאֱנָן?** ומשיב שהסיבה ששינו את טבעם, זה מפני שאנו נסים **מִלְּפָנֵי** פחד **אֲדוֹן חוּלֵי אֶרֶץ**, החולל (יוצר) את הארץ **מִלְּפָנֵי** פחד **אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, הַהֶפְכִי הַצּוֹר**, ההופך את הצור (=הסלע) היבש להיות **אֲגַם מִיָּם**, כפל הדבר ואמר, ההופך **חֲלָמִישׁ** סלע קשה **לְמַעֲיָנוּ מִיָּם** למעיין מים חיים.

לאחר מצוות ההגדה, אנו חותמין בברכת הגאולה ובשבח והודאה לה'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ (יבקש כאן במחשבתו כל אשר יחפוץ) **וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה לְאֹכֵל בּוֹ מִצֶּה וּמְרוֹר. כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרִים הַבָּאִים לְקִרְבָּנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ, וְשִׂשִׁים בְּעִבּוֹדָתְךָ, וְנֹאכֵל שֵׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים** (במוצאי שבת אומרים: מן הפסחים ומן הזבחים) **אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחְךָ לְרִצּוֹן, וְנוֹדָה לָּךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גָּאֲלָתְנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל.**

בְּרוּךְ מקור הברכות, **אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ** גאל אותנו, וגם **וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם**, הזכיר כאן גאולתנו וגאולת אבותינו ממצרים, לפי שאמר למעלה "שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עממם" [אבו] **קמ"ט וְהִגִּיעֵנוּ** וזיכה אותנו להגיע אל **הַלֵּילָה הַזֶּה כְּדִי לְאֹכֵל בּוֹ מִצֶּה וּמְרוֹר**, ולכן אנו מתפללים על העתיד ש: **כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים** ראש השנה ויום הכפורים, **וְלִרְגָלִים אַחֲרִים** אלו פסח ושבועות וסוכות **ק"י, הַבָּאִים לְקִרְבָּנוּ לְשָׁלוֹם**, ואע"פ שהם בכלל המועדים, רמז באומרו ולרגלים, שיזכנו לעלות

קמ"ז וי"מ וגם העקרת של הבית, האשה ששתתה כוס עקרים (כי היה להם אשה מיוחדת לנוי והיא היתה שותה כוס עקרים שלא תלד) בזו ירפא אותה בהשגחתו עד שתהיה אם הבנים שמחה.

קמ"ח ובמצודות פירש: שקאי על ימי יהושע שסיבב הירדן לחזור לאחור לבלי לכת דרך מהלכו. **אולם המלבים כתב:** שבירדן היה הנס רק מצד אחד שקמו נד אחד, כי הירודים מלמעלה למטה תמו נכרתו כפי הטבע, לכן אמר "יסוב לאחור", אבל בים היה הנס משני צדדים לכן אמר וינסו.

קמ"ט והגיענו הלילה הזה זהו כמו שאומרים בברכת שהחיינו "והגיענו לזמן הזה". ואע"פ שכבר ברכנו ברכת שהחיינו, מ"מ כיון שרוצה לומר "כ"ן ה אלהינו ואלהי אבותינו הגיענו למועדים", שהוא לשון בקשה על העתיד, לכן אמר "והגיענו הלילה הזה" [או"ח, אבו].

ק"י יש תמיהין והא קיימא לן דבניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל ולא בשבועות וסוכות, וכיצד מתפלל שתהא הגאולה בינתיים. ונראה לי לפרש דהכי קאמר כשם שהגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרורים כן יגיענו ה אלהינו למועדים [ולרגלים] הבאים לקראתנו [לשלום] מן המלכויות לקיים בהן המצות הראויות בזמנם ולא יעכבו עלינו כשם שאין מעכבין עלינו בזה, ועוד יגיענו

לירושלים בכל רגל ורגל משלשתן [אבן]. שְׂמַחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ יְרוּשָׁלַיִם וְשָׂשׂוֹן בְּעִבּוּדְךָ עֲבוּדַת הַקּוֹרְבָנוֹת בְּבִיחָמִי"ק וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזְּבָחִים קָרְבַן חֲגִיגָה, וּמִן הַפְּסָחִים קָרְבַן פֶּסַח הַנֹּאכַל עַל הַשּׁוֹבֵעַ, אֲשֶׁר יִגַּע דָּמָם בּוֹרִיקַת דָּם הַקָּרְבַן עִי"י הַכֹּהֵן עַל קִיר מִזְבֵּחַךְ לְרִצּוֹן לְרִצּוֹי, וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלָּתָנוּ זוֹ גְּאוּלָּה הַעֲתִידִית, וְעַל פְּדוּת נַפְשָׁנוּ זוֹ גְּאוּלַּת מִצְרַיִם קִינָא [אבן]. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹיָה גְּאֹל יִשְׂרָאֵל גְּאֹל לְשׁוֹן עֵבֶר, כִּיּוֹן שִׁכְבַּר גְּאֻלָּנוּ מִמִּצְרַיִם.

ושותים כעת כוס שניה, וטוב לומר קודם לכן:

וקודם שישתה טוב לומר: לְשֵׁם יְחִוֵּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתָּהּ בְּדַחִילוֹ וְרַחֲמֵי וְרַחֲמֵי וְדַחִילוֹ, לִיְחִידָא שֵׁם אוֹת יו"ד אוֹת ה"א, בְּאוֹת וְאו"ו אוֹת ה"א, בְּיַחְוֵדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הַרְיִנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְשִׁתוֹת יַיִן שֶׁל כּוֹס שְׁנַי מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁתְּקַנּוּ חֲכָמִים זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה בְּלִיל חַג הַמִּצּוֹת. שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם הוּא מִצְוָה בְּפִנֵי עַצְמָה. כְּדִי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרָנוּ וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹן בּוֹרְאָנוּ. לְתַקֵּן שְׂרָשׁ מִצְוָה זוֹ בְּמָקוֹם עֲלִיוֹן. וְיִהְיֶה נְעִם אֲדַגְּי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה:

[הספרדים לא מברכים על כוס זה, אולם האשכנזים וחלק מבני תימן מברכים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹיָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן]. ישתה רביעית או לפחות רוב רביעית בהסבה.

רְחִיצָה

יטול ידיו עם ברכה, בשמחה ובהתלהבות לקראת המצוות שעתה בא לקיים.

וטוב שקודם לנטילה יאמר בקשה זו:

לְשֵׁם יְחִוֵּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתָּהּ בְּדַחִילוֹ וְרַחֲמֵי וְרַחֲמֵי וְדַחִילוֹ לִיְחִידָא שֵׁם אוֹת יו"ד אוֹת ה"א, בְּאוֹת וְאו"ו אוֹת ה"א, בְּיַחְוֵדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, לְאַקְמָא שְׂכִינְתָּא מֵעַפְרָא וְלַעֲלוֹי שְׂכִינְתָּא עֲזָנוּ, הַרְיִנִי בָּא לְקַיִם מִצְוֹת עֲשֵׂה דְרַבְּנֵן לְטוֹל יְדַי וְלִשְׁפָּשֶׁן הַיֵּטֵב קִדְּם סַעְדָּה, כְּדִי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרִי וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹן בּוֹרְאִי, לְתַקֵּן שְׂרָשׁ מִצְוָה זוֹ בְּמָקוֹם עֲלִיוֹן. וְיִהְיֶה רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּהִיָּה חֲשׂוֹבָה וּמְקַבֵּלַת וְרִצּוּיָהּ לְפָנֶיךָ מִצְוָה זוֹ שֶׁל נְטִילַת יְדַיִם וְהַשְׁפָּשׁוּף קִדְּם סַעְדָּה, כְּאֵלוֹ כּוֹנְנֵי בְּכָל הַפְּנוּת הָרְאוּיֹת לְכוֹן בְּמִצְוָה זוֹ.

וְיִהְיֶה רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁבְּזָכוֹת מִצְוֹת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר נִבְרַךְ עַל נְטִילַת יְדַיִם קִדְּם סַעְדָּה, יְהִיָּה עֲתָה עֵת רִצּוֹן לְפָנֶיךָ, וְיִמְשֶׁךְ מִן אוֹר אֵין סוֹף שֶׁפַּע מַחִין וְאוֹרוֹת גְּדוֹלִים לְשָׁנִים עֶשְׂרֵי פְּרָצוּפִים, הַרְמוּזִים בְּעֶשְׂרֵי סְפִירוֹת הַכּוֹלָלוֹת, שֶׁהֵן רְמוּזוֹת בְּעֶשְׂרֵי אַצְבָּעוֹת הַיְדַיִם, וּמִשָּׁם נִקְבַּל שֶׁפַּע עֶשְׂרֵי הַבְּרָכוֹת, כְּכַתּוּב: וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֵשׁ: יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ לְאֵמִים, הוֹיָה גְּבִיר לְאַחִיד, וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אֲמֹד. אוֹרְרִיךְ אֲרוּר, וּמְבָרְכֶיךָ בְּרוּךְ:

וטוב לומר גם לשם יחוד זה בענין אכילת המצה:

לְשֵׁם יְחִוֵּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתָּהּ בְּדַחִילוֹ וְרַחֲמֵי וְרַחֲמֵי וְדַחִילוֹ, לִיְחִידָא שֵׁם יו"ה בּו"ה, בְּיַחְוֵדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, וּבְשֵׁם כָּל הַנְּפֻשׁוֹת רוּחוֹת וּנְשָׁמוֹת וּמְלַבּוּשֵׁיהֶם וְהַקְּרוֹבִים לָהֶם, שֶׁמְכַלְלֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצִּירָה עֲשֵׂיָה, וּמְכַלְלֵי פְּרִטֵי אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצִּירָה עֲשֵׂיָה דְכָל פְּרָצוּף וְסְפִירָה.

ויזכנו למועד הזה להיות שמחים בבנין עירך ובחידוש בית מקדשך. והנה המוכיח "ושם נאכל מן הפסחים ומן הזבחים וזה לא יתכן אלא בפסח". ואחי ר' בנימין פירש: למועדים - היינו ראש השנה ויום הכיפורים, שב כלל אלה מועדי ה' הם. ולרגלים - היינו חג הסוכות ושמיני עצרת שגם הוא רגל בפני עצמו הוא. ואתיא כר אליעזר דאמר במס ראש השנה בניסן נגאלו בתשרי עתידין ליגאל [שבה"ל].

קינא שנאמר (דברים כא, ח) כפר לעמך ישראל אשר פדית ה', כי לימות המשיח מזכירין שתייהן כמו שאמרנו ימי חייד העולם הזה כל ימי חייד להביא לימות המשיח. [או"ח].

הנה אנכי מוכן ומזמן לקיים מצות עשה מן התורה לאכל מצה בלילה הזאת של חג המצות, כאשר צונו יהוה אלהינו בתורתו הקדושה בערב תאכלו מצות.

והריני מוכן לקיים מצות לא תעשה דלא לאכל חמץ, ומצות לא תעשה דכל מחמצת לא תאכלו, ומצות לפרש מאכילת חמץ, שְנֵאמַר: "שבעת ימים מצות תאכלו". ולא הבא מפלל עשה, עשה. ומצות לא תעשה שלא לאכל תערבת חמץ. ומצות לא תעשה דלא יראה לך שאור ולא יראה לך חמץ. ומצות לא תעשה דלא ימצא שאור בבתיכם. כדי לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו כדי לתקן שרש מצות אלו במקום עליון.

ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא חשובה ומקבלת ורצויה לפניך מצוה זו של אכילת מצה בלילה הזאת, ונעלה לפניך פאלו כונתי בכל הפונות הראויות לכוון במעשה ודבור וכוונה ומחשבה ורעותא דלבא. ויהי נעם יהוה עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננה. יטול ויברך: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים.

מוציא מצה

כשאוכלים המצה יכוונו לקיים מצות עשה מהתורה, זכר לאבותינו שיצאו ממצרים בחפזון ולא הספיקו להחמיץ. ויכון המברך להוציאם ידי חובה בברכות, ויכוונו לצאת ידי חובה.

עיני כל אליך ישגרו ואתה נותן להם את־אכלם בעתו: פותח את ידך (ר"ת פא"יי, גי יאהדונהי, גי סאל, וס"ת חת"ך) ומשביע (גי חת"ך) לכלחי רצון.

יקח שלושת המצות בידו ויברך שתי ברכות, ויכוון לצאת ידי חובת לחם משנה:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ. ישמיט המצה התחתונה מידו.

ובברכה הבאה יכוין גם על מצת הכורך והאפיקומן: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה. ויבצע כזית מן המצה העליונה וכזית מן הפרוסה ויטבלם במלח, ויאכלם בהסבה [תוך 4 דקות ובדיעבד עד 7 דקות]. ויחלק גם לבני ביתו ויאכלו בהסבה, ואם אין המצה שלפניו מספקת לכל המסובים, יתן להם ממצה שמורה שמחוץ לקערה, ואז יוצאים אף בכזית אחד.

מרור

יקח כזית חסה בדוק היטב מתולעים ויטבלנו בחרסת, וינער מעליו את החרסת כדי שירגיש טעם מרור, ויכון לקיים מצות עשה דרבנן של אכילת מרור.

וקודם שיברך טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א, באות וא"ו אות ה"א, ביחודא שלים בשם כל ישראל, הנני מוכן ומזמן לקיים מצות אכילת מרור מדרבנן, ולטבלו בחרסת, ולעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, לתקן את שרשה במקום עליון. ויהי נעם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו.

ויברך בעל הבית ויפטור את כולם: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור. ויאכלוהו בלא הסבה.

פירך

יקח כזית מהמצה התחתונה וכזית מרור, וכורכם יחד, ומטבלם בחרוסת, ואוכלם בהסבה ובלי ברכה, ואומר:

וקודם שיאכל טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א, באות וא"ו אות ה"א, ביחודא שלים בשם כל ישראל, הנני מוכן ומזמן לקיים מצות אכילת מצה ומרור בכריכה אחת, ולטובלם בחרסת זכר למקדש, כסברת הלל

הזקן. כמו שתקנו חכמים ז"ל, ולעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, לתקן את שרשה במקום עליון. ויהי נעם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו.

ואומר: מצה ומרור בלא ברכה, זכר למקדש בימינו יחדש, כהלל הזקן שהיה בורכן (המצה עם המרור בזמן בית המקדש) ואוכלן בבת אחת, לקים מה שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו": ויאכלם בהסבה.

שְׁלַח עוֹרֵךְ

יאכל סעודתו בשמחה, ולא ישבע הרבה, כדי שיוכל לאכול את מצת האפיקומן בתאבון ולא תהיה עליו אכילת אפיקומן אכילה גסה.

יש נוהגים לאכול כאן הביצה, וקודם שיאכלנה יאמר "זכר לקרבן חגיגה".

טוב לומר לשון הזהר בתוך הסעודה:

שְׁלַמָּא עֲלֵךְ יוֹמָא טְבָא קְדִישָׁא, שְׁלַמָּא עֲלֵךְ אִשְׁפִּיזָא קְדִישָׁא. אַנְתָּהּ הוּא מְקַרָּא קְדִישׁ, וְזַמִּין אַנְתָּה לַהּ הוּא אַתְר דְּאִקְרִי קְדִישׁ, לְאַתְעֵטְרָא בֵּהּ וּלְאַשְׁתַּאֲבָּהּ בֵּהּ, וְתַתְקַדֵּשׁ וְיִשְׁתַּכַּח בְּךָ חֲדוּתָא. הָא אַנְתָּה שְׂאִיב מֵהָהוּא עֲמִיקָא דְעִמְיִקְתָּא, דְנַחֲלִין וּמְבוּעִין נַפְקִין מִנֵּהּ, הָא יִשְׂרָאֵל דְאַתְקֵרוּן קְדִישׁ מְקַבְּלִין לְךָ בְּאַנְפִּין נְהִירִין, בְּחֲדוּתָא וּבְתוֹשְׁבַחְתָּא. מְזַמְנִין לְךָ מִתְקַנִּין לְךָ סְעוּדָתָא יְתִירָא, מְסַדְּרִין פְּתוּרִין, מִתְקַנֵּי גְרַמְיָהוּ בְּמַאֲגֵי יָקָר. חֲדָאן וּמְשַׁבְּחִין שְׁבַחָא לְקַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

חָגָא דְפִסְחָא דְרוּעָא יְמִינָא, כַּמָּה חֲבִיב אַנְתָּה וְיִקְרִי. בְּךָ נַפְקוּ יִשְׂרָאֵל מִרְשׁוּתָא אַחְרָא וְעָאלוּ בְּרְשׁוּתָא קְדִישָׁא. בְּךָ כְּתִיב: שְׁבַעַת יָמִים שְׂאוֹר לֹא יִמְצָא בְּבִתְיֹכֶם, הָאֵי לְחֵמָא אִקְרִי מִצָּה בְּגִין דְקָא מְשַׁדְּדַת וּמְבַרַחַת לְכָל סְטָרִין לְשַׁדִּין וּמְזִיקִין וְעֵבִיד בְּהוּ קֵטְטָא, כְּגֹנָא דְשַׁדִּי דְמְזוּזָה דְמְבַרַחַת לְשַׁדִּין וּמְזִיקִין דְתַרְעָא, אוּף הֲכִי אִיְהִי מְבַרַחַת לְכָל סְטָרִין בִּישׁוּן וְעֵבִיד קֵטְטָה בְּהוּ. כַּמָּה חֲבִיבִין יוֹמִין דִּילְךָ דְאִינּוּן יוֹמֵי חֲדוּתָא אִינּוּן יוֹמִין דְסַלְקִין לִיקְרָא עֲלָאָה. בְּךָ חֲדָאן יִשְׂרָאֵל בְּחֲדוּתָא דְפוּרְקָנָא דְמַאֲרִיהוּן. בְּךָ מְשַׁבְּחִין יִשְׂרָאֵל גְּבוּרְתָהּ דְקַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּבְדָא יְהִי חֵילָא לְעֵלָא. בְּךָ חֲדִי קְדִישָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּסַפּוּרָא דְשְׁבַחָא דְלֵהוּן. בְּךָ אַכְלִין יִשְׂרָאֵל מִיכְלָא דְאַסוּתָא. בְּךָ אַכְלִין מִצָּה דְאִיְהִי אִסוּתָא לְמִיעַל וּלְמַנְדַּע בְּרָזָא דְמַהִימְנוּתָא. דָּא אִיְהוּ נְהֵמָא דְאַחֲכִימוּ בֵּהּ יִשְׂרָאֵל חֲכֻמְתָּא עֲלָאָה דְאוּרִיתָא וְעָאלוּ בְּאַרְחָהָא. בְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּלֵהוּ צְרִיכִין לְמַהוּי שְׁמוּרִים וּנְטוּרִים מְחֻמְץ וּשְׂאוֹר בְּכָל שְׁהוּא, וְכָל מְאַכְלִין וּמְשַׁקִּין כְּלֵהוּ נְטוּרִין. עֲלֵךְ כְּתִיב: אֵת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר. תִּשְׁמֹר, סְטָרָא דְקַדְשָׁה דְבְעֵי בְּרֵשׁ לְנִטְרָא לֵהּ.

אֵת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר, הָאֵי אִיְהוּ אַתְר דְּאִקְרִי שְׁמוּר. בְּךָ כְּתִיב: וּשְׁמַרְתֶּם אֵת הַמִּצּוֹת, הָא מִצָּה דְלָגוּ שְׁמוּרָה. וְאִינּוּן שְׁבַע הַנְּעֻרוֹת הָרְאוּיוֹת לְתַת לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ, אַתְמַר עֲלֵיהוּ: וּשְׁמַרְתֶּם אֵת הַמִּצּוֹת. מִצָּה אִיְהִי שְׁמוּרָה וּבְעֵלָה דְאִיְהוּ וְא' וּבִיָּה אַתְעֵבִיד מִצָּוָה. בְּךָ שׁוֹתִין יִשְׂרָאֵל אַרְבַּע פְּסִי דְחֻמְרָא בְּרָזָא דְחֻרוּתָא, דְכָל חַד וְחַד מְנִיְהוּ אִיְהוּ מִצָּוָה בְּאַפִּי נַפְשָׁה. בְּךָ גּוֹמְרִין הַהֲלֵל בְּלִילְיָא, מֵה דְלֹא אִשְׁתַּכַּח הֲכִי בְּשָׂאָר זְמַנֵּי וְחָגֵי. בְּךָ אִשְׁתַּכַּח רְבוּ יְתִיר כְּדְכְתִיב: וְתַרְבִּי וְתַגְדְּלִי וְתַבְאֵי בְעַדִּי עַדִּים. בְּךָ אִשְׁתַּכַּח זְוּגָא דְסַהֲרָא בְּנֵהִירוּ דְשְׁמֵשָׁא בְּשְׁלִימוּ. בְּךָ אַתְעָרוּ קְדוּשֵׁי מְלָכָא בְּךָ כְּתִיב:

לֵיל שְׁמוּרִים הוּא לֵה' זְוּגָא קְדִישָׁא וְהוּא שְׁמוּרִים בְּכָלָא. בְּךָ זְוּגָא מְסַטְרָא דְלַעֲלֵא אַתְעָר וְאַשְׁתַּכַּח. בְּךָ קֵטִיל קְדִישָׁא בְּרִיךְ הוּא כָּל אִינּוּן בּוֹכְרִין דְסְטָרָא אַחְרָא. בְּךָ נְטִיר קְדִישָׁא בְּרִיךְ הוּא כָּל אִינּוּן בּוֹכְרִין דְסְטָרָא אַחְרָא. בְּךָ נְטִיר קְדִישָׁא בְּרִיךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל כְּאַבָּא עַל בְּנִין. בְּךָ הוּא בְּטוּלָא דְעִבּוּדָה זָרָה וְאַסְתַּלַּק קְדִישָׁא בְּרִיךְ הוּא בִּיקְרָה. בְּךָ אַתְכַּפְּנִין כָּל חִילִין דְסְטָרָא אַחְרָא. בְּךָ אַחְזִי

קדשא בריד הוא חילא, בך אתקמינו כל זמנינו וחגיגו ושבתינו, ובגין דא פלהו דוכרנא להאי נסא דעבד בך קדשא בריד הוא. בך הוה נהיר ליליא כיומא דתקופא דתמוז, וחמא כל עמא עובדוי דקדשא בריד הוא הדא הוא דכתיב: ולילה פיוס יאיר כחשכה פאורה. בך פרסומי נסא דלא הוה כהאי מיומא דאתברי עלמא. בך אתרעי קדשא בריד הוא בישראל לאתדבבא אינון בה, ולמהווי אינון חולקה, כדכתיב: כי חלק ה' עמו. בך עאלו ישראל בקיומא דאות קדישא. בך הוה רשים על פתחא דישראל רשימא דמהימנותא, בך יבה קדשא בריד הוא לישראל קשורא באתר עלאה ברשותא דמהימנותא. בך אפיק קדשא בריד הוא לישראל מארעא דמצרים, ואסי לון מתבירו דגרמיהון ומתבירו דרוחיהון כדכתיב: וה' הולך לפניהם יומם לנחותם הדרך, וכל ארחין הו סלקין ריחין דאסותא ועאלין לגופיהו ואתסין. והו שמעין קל תשבחון ושירין דאוכלוסין ורתיכין קדישין דארימו קמי קדשא בריד הוא, והו חדאן וניחין ברוחיהון:

חגא דפסחא פמה חביב אנת ויקיר. הא אנת קאים בירחא דניסן דבה אתעבידו ניסין רברבין לישראל. והא איהו זמין למעבד בה ניסין רברבין לישראל בפוקנא בתראה. פמה זכאה האי ירחא דבה הוה בטולא דעבודה זרה, בה שליטו ישראל על דחלא דמצראי ואלהא דלהון דאקרי תועבת מצרים, בגין דמצראי הו פלחין למזל טלה ובגין דא פלחין לאמרא. ובגין דא מני קדשא בריד הוא לישראל: ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, ואשליט לון עלה ותפשי לה תפיש בתפישא דלהון. ואמר קדשא בריד הוא מבעשור לחדש סיבו דחלא דמצראי ותפשו לה, ויהא אסיר ותפיש בתפישא דלכון יומא חד ותרינו ותלת, וביומא רביעאה אפיקו לה לדינא ואתכנשו עלה. ובשעתא דמצראי הו שמעין קל דחלא דלהון דתפיש בתפישא דישראל ולא יכלין לשזבא לה הו בכאן, והוה קשיא עליהו כאלו גרמיהו אתעקידו לקטלא. ואמר קדשא בריד הוא לישראל, יהא דא תפיש ברשותיכו יומא בתר יומא ארבעה יומין, בגין דיחמון יתה מצראי תפיש, וביומא רביעאה אפיקו לה לקטלא, ויחמון לה מצראי היך אתון עבדין בה דינא. ודא קשיא להו מן כל מכתשין דעבד לון קדשא בריד הוא, כד יחזון אינון דיניו דעבדין ישראל בדחליהון דמצראי. לבתר דקטליו לה דיניו לה בנורא, דכתיב: פסילי אלהיהם תשרפון באש. ואמר קדשא בריד הוא: אל תאכלו ממנו נא, דלא יימרון ברעותא ובתיעובתא דדחלנא אכלין לה הכי. אלא אתקינו לה צלי ולא מבשל, דאלו מבשל יהא טמיר ולא יחמון לה, אלא תקונא דילה, דיחמון לה הכי. מתוקדא בנורא בגין דריחה נודף, ותו רישה עלה כפוף על קרסלי, דלא ימרון דחיה או מלה אחרא הוא, אלא דישתמודעון לה דאיהו דחלא דלהון. ותו דלא ייכלון לה בתיאובתא, אלא על שבעא ארח קלנא ובגיון. ותו ועצם לא תשברו בו, אלא דיחמון גרמוי רמאן בשוקא ולא יכלין לשזבא לה, ועל דא כתיב: ובאלהיהם עשה ה' שפטים, דיניו סגיאין. ותו ומקלכם ביזכם, ולא חרבא ורמחא ושאר מאני קרבא.

חגא דפסחא דרועא ימינא, בך אתאחדו ואתקשרו ישראל בקשורא דשמא קדישא ונפקו מרשותא אחרא דהא בארבע עשר לירחא מתקני גרמיהו ומבערי חמץ מביניהו, ועילו ברשותא קדישא. בך מתעטרי חתן וכלה בעטרוי דאמא עלאה, דבגין דא בעי בר נש לאחזאה גרמה דאיהו בר חורין. בך זווגא קדישא בליליא קמאה אשתכח בכל סטרין. וזווגא הוא בארבע קשרין, דאינון ארבע דרגין ולא מתפרשי דא מן דא. ועל דא אנו בדחותא דלהון אתערנא למשתי ארבע פסי דחמרא, דבעינון למעבד שלמא בכלא, ולמחדי ליליא בגין דחותא הוא לעלא ותתא. ועוד דבעינון למשתי ארבע פסי לקבל ארבע גאלות. זכאה האי חגא דבה אשתלים סהרא בכלא, וירתא שבעין ותרינו שמהו קדישין בתלת סטרין, ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

אֲבָרְכָה אֶת יְהוָה בְּכָל עֵת, תָּמִיד תִּהְיֶה עִתִּי, סוּף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת הָאֱלֹהִים יִרְא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם: תִּהְיֶה יְדְבָר פִּי, וַיְבָרֵךְ כָּל בֶּשֶׂר שֶׁם קִדְּשׁוּ לְעוֹלָם וָעֶד: וְאֲנַחְנוּ נִבְרָךְ יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּהָ: וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלַחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה:

אם הם שלושה אומר המזמן:

הב לן ונברוך למלכא עלאה קדישא. ועונים: שמים.

וממשיך ואומר: ברשות מלכא עלאה קדישא. (בשבת: וברשות שבת מלכתא) וברשות יומא טבא קדישא. וברשות מורי ורבותי. נברך (בפערה: אלהינו) שאכלנו משלו:

ועונים: ברוך (בפערה: אלהינו) שאכלנו משלו ונטובו חיינו. וחוזר המזמן ואומר: ברוך (בפערה: אלהינו) שאכלנו משלו ונטובו חיינו:

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, האל הן אותנו ואת העולם כלו בטובו בן בחסד ברוח וברחמים רבים. נתן לחם לכל בשר. כי לעולם חסדו: ונטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון תמיד לעולם ועד. כי הוא אל זן ומפרנס לכל, ושלחנו ערוך לכל, והתקין מחיה ומזון לכל בריותיו אשר ברא, ברחמי וברוב חסדיו, כאמור: פותח את ידך, ומשביע לכל חי רצון, ברוך אתה יהוה, הן את הכל.

נודה לך יהוה אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון. על שהוצאתנו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים, ועל בריתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנתנו, ועל חקי רצונך שהודעתנו. ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו.

ועל הכל יהוה אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים את שמך כאמור ואכלת ושבעת. וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך: ברוך אתה יהוה, על הארץ ועל המזון.

רחם יהוה אלהינו עלינו ועל ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל הר ציון משכן כבודך, ועל היכלך, ועל מעונך, ועל דבירך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. אבינו, רענו, זוננו, פרנסנו, כלכלנו, הרויחנו, הרוח לנו מהרה מכל צרותינו, ונא אל תצריכנו יהוה אלהינו לידי מתנות בשר ודם, ולא לידי הלואתם, אלא ליך המלאה והרחבה, העשירה והפתוחה. יהי רצון שלא נבזש בעולם הזה, ולא נפלים לעולם הבא, ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למקומה במהרה בימינו:

בשבת אומרים:

רצה והחליצנו יהוה אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי, השבת הגדול והקדוש הזה, כי יום גדול וקדוש הוא מלפניך, נשבת בו וננוח בו ונתענג בו כמצות חקי רצונך, ואל תהי צרה ונגון ביום מנוחתנו, והראנו בנחמת ציון במהרה בימינו, כי אתה הוא בעל הנחמות, והגם שאכלנו ושתינו חרבו ביתך הגדול והקדוש לא שכחנו, אל תשכחנו לגנח ואל תזנחנו לעד, כי אל מלך גדול וקדוש אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וזכרוננו וזכרון אבותינו. זכרון ירושלים עירך. וזכרון משיח בן דוד עבדך. וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפלטה לטובה. לחן לחסד ולרחמים. לחיים טובים ולשלום. ביום חג המצות הזה, ביום טוב מקרא קדש הזה. לרחם בו עלינו ולהושיענו. זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה. ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ושועה ורחמים. חוס וחנו וחנומו לרחם עלינו. והושיענו כי אליך עינינו. כי אל מלך חנון ורחום אתה: ותבנה ירושלים עירך במהרה בימינו: ברוך אתה יהוה, בונה ירושלים. (ואומר בלחש: אמן):

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, לעד האל אבינו מלפניו אדירנו. בוראנו. גואלנו. קדושונו. קדוש יעקב. רוענו רועה ישראל. המלך הטוב והמטיב לכל. שפכל יום ויום הוא הטיב לנו. הוא מטיב לנו. הוא יטיב לנו. הוא גמלנו. הוא גומלנו. הוא יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים ורוח והצלה וכל טוב:

הרחמן הוא ישתבח על פסא כבודו: הרחמן הוא ישתבח בשמים ובארץ: הרחמן הוא ישתבח בנו לדור דורים: הרחמן הוא קרן לעמו ירים: הרחמן הוא יתפאר בנו לנצח נצחים: הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בבזוי בהתר ולא באסור בנחת ולא בצער: הרחמן הוא יתן שלום בינינו: הרחמן הוא ישלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשה ידינו: הרחמן הוא יצליח את דרכינו: הרחמן הוא ישבור עול גלות מהרה מעל צוארנו: הרחמן הוא יוליכנו מהרה קוממיות בארצנו: הרחמן הוא ירפאנו רפואה שלמה רפואת הנפש ורפואת הגוף: הרחמן הוא יפתח לנו את ידו הרחבה: הרחמן הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכלל. פן יברך אותנו יחד ברכה שלמה. וכן יהי רצון ונאמר אמן: הרחמן הוא יפרוש עלינו סבת שלומו: הרחמן הוא ינחילנו יום שפלו טוב: בשבת מוסיף: הרחמן הוא ינחילנו עולם שפלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

הרחמן הוא יטע תורתו ואהבתו בלבנו ותהיה יראתו על פנינו לבלתי נחטא, ויהיו כל מעשינו לשם שמים:

ברכת האורח:

הרחמן הוא יברך את השלחן הזה שאכלנו עליו ויסדר בו כל מעדני עולם ויהיה כשלחנו של אברהם אבינו, כל רעב ממנו יאכל, וכל צמא ממנו ישתה. ואל יחסר ממנו כל טוב לעד ולעולמי עולמים: הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה ובעל הסעודה הזאת. הוא יבניו ואשתו וכל אשר לו. בבנים שיחיו. ובנכסים שיירבו. ברוח חילו ופעל ידיו תרצה. ויהיו נכסיו ונכסיו מצלחים וקרובים לעיר. ואל יזדקק לפניו ולא לפנינו שום דבר חטא והרהור עון. שש ושמת כל המים בעשר וכבוד מעתה ועד עולם. לא יבוש בעולם הזה ולא יפלים לעולם הבא. אמן פן יהי רצון:

הרחמן הוא יחיינו ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולבנין בית המקדש ולחיי העולם הבא.

מגדול ישועות מלכו, ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם: כפירים רשו ורעבו, ודרשי יהוה לא יחסרו כל טוב. נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב, וזרעו מבקש לחם: כל היום חונן ומלוה, וזרעו לברכה. מה שאכלנו יהיה לשבעה, ומה ששתינו יהיה לרפואה. ומה שהותרנו יהיה לברכה, כדכתיב ויתן לפניהם ויאכלו ויותירו כדבר יהוה: ברוכים אתם ליהוה, עושה שמים וארץ. ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה, והיה יהוה מבטחו. יהוה עז לעמו יתן, יהוה יברך את עמו בשלום. עושה שלום במרומו הוא ברחמינו יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן.

מצוות כוס שלישית

יברך בורא פרי הגפן על כוס שלישית (ולבני ספרד יכוין לפטר בברכה זו גם כוס רביעית).

וקודם שישתה טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א, באות וא"ו אות ה"א, ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מוכן ומזמן לשנות יין של כוס שלישי מארבע כוסות שתקנו חכמים זכרונם לברכה בליל חג המצות. שכל אחד ואחד מהם הוא מצוה בפני עצמה. [שהוא כנגד בשורת הישועה, שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים]. כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות

רצון בוראנו, לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה
עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

כוס ישועות אשא ובשם יהוה אקרא: סברי מרנן:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן. וישתו בהסבה, ולא יברכו ברכה אחרונה.

ההלל

ימזגו כוס רביעי ויגמרו עליו את ההלל בשמחה ובהתלהבות רבה ויאחזו הכוס בידו עד גמר ההלל.

הטעם שתיקנו לומר "שפוך חמתך" קודם ההלל, מפני שארבע כוסות אלו הם כנגד ארבע כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות את האומות העולם. ואנו אומרים על כוס הרביעי לפני הקב"ה בזה הכוס אנו משלימין המצוה, והגיע הזמן שישקה אותם ה כוס חמתו הוא כוס התרעלה כדכתיב (איכה ד) "שישי ושמחי בת אדום וכו גם עליך תעבור כוס", ולא עוד אלא ששיקר גאולתינו תלויה בחורבן קרן מלכותם [ריטב"א, אבוד].

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך, ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו. פי אכל (השמידו) את יעקב, ואת נהו השמו (החריבו את ביהמ"ק, לכו): שפך עליהם זעמך וחרון אפך נשיגם. תרדף (אותם) באף (=בכעסך) ותשמידם מתחת שמי יהוה.

לא לנו, יהוה, לא לנו, פי לשמך תן כבוד, על חסדך, על אמתך: למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים, כל אשר חפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחון: ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכו, לא יגו בגרונם: כמוהם יהיו עשיהם, כל אשר בטח בהם: ישראל בטח ביהוה, עזרם ומגנם הוא: בית אהרן בטחו ביהוה, עזרם ומגנם הוא. יראי יהוה בטחו ביהוה, עזרם ומגנם הוא.

יהוה זכרנו יברך. יברך את בית ישראל, יברך את בית אהרן: יברך יראי יהוה, הקטנים עם הגדלים: יסוף יהוה עליכם, עליכם ועל בניכם: ברוכים אתם ליהוה, עשה שמים וארץ: השמים שמים ליהוה והארץ נתן לבני אדם: לא המיתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה: ואנחנו נברך ה מעתה ועד עולם. הללויה:

אהבתי כי ישמע יהוה את קולי תחנוני: כי הטה אָזְנו לי ובגמי אקרא: אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני, צרה ויגון אמצא: ובשם יהוה אקרא אנה יהוה מלטה נפשי: חנון יהוה וצדיק, ואלהינו מרחם: שמר פתאים יהוה, דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחיכי כי יהוה גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות, את עיני מן דמעה, את רגלי מדחי: אתהלך לפני יהוה בארצות החיים: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב:

מה אשיב ליהוה כל תגמולוהי עלי: כוס ישועות אשא ובשם יהוה אקרא: נדרי ליהוה אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יהוה המותה לחסידי: אנה יהוה כי אני עבדך, אני עבדך בן אמתך, פתחת למוסרי: לך אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם

נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יהוה, בתוככי ירושלים. הללויה: הללו את יהוה כל גוים, שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו, ואמת יהוה לעולם. הללויה: הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו: יאמרו נא יראי יהוה כי לעולם חסדו:

מן המצר קראתי יה, ענני במרחב יה: יהוה לי, לא אירא מה יעשה לי אדם: יהוה לי בעזרי ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביהוה מבטח באדם: טוב לחסות ביהוה מבטח בנדיבים: כל גוים סבבוני, בשם יהוה כי אמילם: סבוני גם סבבוני, בשם יהוה כי אמילם: סבוני כדברים, דעכו כאש קוצים, בשם יהוה כי אמילם: דחה דחיתני לנפל, ויהוה עזרני: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יהוה עשה חיל: ימין יהוה רוממה, ימין יהוה עשה חיל: לא אמות כי אחיה, ואספר מעשי יה: יסר יסרני יה, ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק, אבא בם, אודה יה: זה השער ליהוה, צדיקים יבאו בו:

אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. מאת יהוה היתה זאת היא נפלאות בעינינו. זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו. אנא יהוה הושיעה נא. אנא יהוה הושיעה נא. אנא יהוה הצליחה נא. אנא יהוה הצליחה נא.

יכפול כל פסוק פעמיים: ברוך הבא בשם יהוה ברכנוכם מבית יהוה: אל יהוה ויאר לנו. אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח: אלי אתה ואודך, אלהי ארומקך: הודו ליהוה כי טוב, כי לעולם חסדו:

הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדלות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למפה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביז חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליד עמו במדבר כי לעולם חסדו: למפה מלכים גדלים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:

כעת אנו משבחים ומפארים את מלך הכבוד ואומרים "נשמת כל חי".

נשמת כל חי תברך את שמך יהוה אלהינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלפנו תמיד, מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו (מלך) גואל ומושיע, פודה ומציל, ועונה ומרחם, בכל עת צרה וצוקה, אין לנו מלך עוזר וסומך אלא אתה:

אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות. אדון כל תולדות. המהלל בכל התשבחות. המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויהוה אלהים אמת לא ינוס ולא יישן, המעורר

ישנים, והמקיץ נרדמים, מחיה מתים, ורופא חולים, פוקח עורים, וזקף כפופים, המשיח
אלמים, והמפענח נעלמים. ולך לבדך אנחנו מודים:

ואלו פיננו מלא שירה פים. ולשוננו רנה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע,
ועינינו מאירות כשמש וככרתי, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלנו קלות כאילות, אין
אנחנו מספיקין להודות לך יהוה אלהינו, ולברך (את) שמך מלבנו, על אחת מאלף אלפי
אלפים ורוב רבי רבבות פעמים, הטובות נסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו.

מלפנים ממצרים גאלתנו יהוה אלהינו. מבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע
כלכלתנו. מחרב הצלתנו. מדבר מלטתנו. ומחללים רעים ורבים דליתנו. עד הנה עזרנו
רחמך ולא עזבונו חסדיך. על כן אברים שפלתנו בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. ולשון
אשר שמת בפינו. הן הם. יודו ויברכו. וישבחו. ויפארו. את שמך מלבנו תמיד. כי כל פה
לך יודה. וכל לשון לך תשבח. וכל עין לך תצפה. וכל בך לך תכרע. וכל קומה לפניך
תשתחוה. והלכות יראוך והקרב והכליות יזמרו לשמך. כדבר שנאמר כל עצמתי
תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו. ועני ואביון מגזלו: שועת עניים אתה
תשמע. צעקת הדל תקשיב ותושיע. וכתוב רננו צדיקים ביהוה. לישרים נאווה תהלה: בפי
ישרים תתרום, ובשפתי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתקדש, ובקרב קדושים
תתהלל.

במקהלות רבבות עמך בית ישראל. שכן חובת כל היצורים לפניך יהוה אלהינו ואלהי
אבותינו להודות. להלל. לשבח. לפאר. לרומם. להדר. ולנצח. על כל דברי שירות ותשבחות
דוד בן ישי עבדך משיחך:

ובכן ישתבח שמך לעד מלבנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ פי לך נאה יהוה
אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. שיר. ושבחה. הלל. וזמרה. עז. וממשלה. נצח. גדולה.
גבורה. תהלה. ותפארת. קדשה. ומלכות. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש. ומעולם
ועד עולם אתה אל.

יהללוך יהוה אלהינו כל מעשיך, וחסדיך וצדיקים עושי רצונך, ועמך בית ישראל, כלם
ברנה יודו ויברכו, וישבחו ויפארו, את שם כבודך. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר,
ומעולם ועד עולם אתה אל. ברוך אתה יהוה מלך מהלל בתשבחות:

מצוות כוס רביעית ואחרונה.

וקודם שישתה טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו,
ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א, באות וא"ו אות ה"א, ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מוכן
ומזמן לשנות ינו של כוס רביעי מארבע פוסות שתקנו חכמים זכרונם לברכה בליל חג המצות.
שכל אחד ואחד מהם הוא מצוה בפני עצמה. [שהוא כנגד בשורת הישועה, שאמר הקב"ה לישראל
ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים]. כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו, לתקן
שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו
כוננהו: ושותים רביעית בהסבה.

[הספרדים לא מברכים על כוס זו, והאשכנזים וחלק מבני תימן מברכים: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם
בורא פרי הגפן].

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם יהוה אלהינו עלינו ועל ישראל עמו ועל ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו, והעלנו לתוכה, ושמחנו בבנינה ונברכך עליה בקדשה ובטהרה, (בשבת: ורצה והחליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות הזה, ביום טוב מקרא קדש הזה, כי אתה טוב ומטיב לכל, ונודה לך על הארץ ועל פרי הגפן [על יין של הארץ אומר פרי גפנה]. ברוך אתה יהוה, על הארץ ועל פרי הגפן [גפנה].

נרצה

אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני השם יתברך, ויזכה לשנים רבות נעימות וטובות.

חסל סדור פסח כהלכתו. ככל משפטו וחקתו.
כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו.
וד שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנה.
בקרוב נהל נטעי כנה פדוים לציון ברנה.
לשנה הבאה בירושלים הבנויה.

לאחר הסדר יאמר בקשה זו (מסדור אור הלבנה):

יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שבכח סגלת ארבע כוסות וכל המצות שעשינו בלילה הזה, יגדל נא פח יהוה לרחם בו עלינו ולהושיענו. אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם אלה. וברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיייתנו וקיימתנו, כן תחיינו ותחננו ותאסף גליותינו לחצרות קדשך, לשמר חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם, על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות. וצא נא ליטע עמו לישע את משיחך, וכימי צאתך מארץ מצרים ביד חזקה וברזע נטיה ובאותות ובמופתים כן עתה בגלות החיל הזה הראנו נפלאות, וזכנו לראות פני משיחך הקדוש. והיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד. והיה כל הארץ שפה אחת לכלם ולעבדו שכם אחד. ויקים בנו מקרא שפתוב: ומלאה הארץ דעה את יהוה כמים לים מכסים, אמן כן יהי רצון. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגאלי:

תפלה מהגאון הרב החיד"א זצוק"ל זיע"א לאמרה אחר הסדר

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, האל הגדול, הגבור והנורא, שיהיו חטובות ומרצות לפניך כל מעשה המצות שעשינו (וכל הכוונות שכווננו) בלילה הזה, ויעלו לפניך לרצון ויאמרו תמיד יגדל יי, יי אלהי גדלת מאד, הוד והדר לבשת, גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר.

אנא יי תרב גדלתי ועתה יגדל נא פח אדני לרחם עלינו ולהושיענו אז יאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם אלה. ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותחננו ותאסף גליותינו לחצרות קדשך לשמר חקיך ולעשות רצונך כרצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנו מודים לך ברוך אל ההודאות. וצא נא ליטע עמו, ליטע משיחך, וכימי צאתך מארץ מצרים הראנו נפלאות

בגלות החיל הזה. והבט לראות פני משיחך הקדוש במהרה בימינו והיה יי למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד. אמן, כן יהי רצון.

חייב אדם לעסק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שנה (שוע אוח תפא, ב).

אחד מי יודע?

אחד אני יודע: אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

שנים מי יודע? שנים אני יודע: שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

שלושה מי יודע? שלושה אני יודע: שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

ארבע מי יודע? ארבע אני יודע: ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

חמשה מי יודע? חמשה אני יודע: חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

ששה מי יודע? ששה אני יודע: ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

שבעה מי יודע? שבעה אני יודע: שבעה מי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

שמונה מי יודע? שמונה אני יודע: שמונה מי מילה, שבעה מי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

תשעה מי יודע? תשעה אני יודע: תשעה נרחי לדה, שמונה מי מילה, שבעה מי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

עשרה מי יודע? עשרה אני יודע: עשרה דברגא, תשעה נרחי לדה, שמונה מי מילה, שבעה מי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

אחד עשר מי יודע? אחד עשר אני יודע: אחד עשר כוכביא, עשרה דברגא, תשעה נרחי לדה, שמונה מי מילה, שבעה מי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

שנים עשר מי יודע? שנים עשר אני יודע: שנים עשר שבטגא, אחד עשר כוכביא, עשרה דברגא, תשעה נרחי לדה, שמונה מי מילה, שבעה מי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

שלושה עשר מי יודע? שלושה עשר אני יודע: שלושה עשר מדגא. שנים עשר שבטגא, אחד עשר כוכביא, עשרה דברגא, תשעה נרחי לדה, שמונה מי מילה, שבעה מי שבתא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלושה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ.

חד גדיא, חד גדיא

דובין אבא בתרי זוני, חד גדיא, חד גדיא.

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא וְאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא כְּלָבָא וְנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא חוּטְרָא וְהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא נוּרָא וְשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא מִיָּא וְכָבָה לְנוּרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא תּוֹרָא וְשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוּרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא הַשׁוּחַט וְשַׁחַט לְתּוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוּרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא מְלַאֲדַּ הַמּוֹת וְשַׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשַׁחַט לְתּוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוּרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשַׁחַט לְמְלַאֲדַּ הַמּוֹת, דְּשַׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשַׁחַט לְתּוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבָה לְנוּרָא, דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִפָּה לְכַלְבָּא, דְּנִשְׁדָּ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵּי זױזִי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.